

Civisme contra cinisme

Llengües per viure i conviure

Emili Boix-Fuster

Generalitat de Catalunya
Departament de Benestar Social
i Família

Civisme contra cinisme

Llengües per viure i conviure

Emili Boix-Fuster

Premi de Civisme “Serra i Moret” 2010

(modalitat assaig)

Generalitat de Catalunya
**Departament de Benestar Social
i Família**

Biblioteca de Catalunya. Dades CIP:

Boix, Emili, 1956-

Civisme contra cinisme : llengües per viure i conviure

Bibliografia. – Premi de civisme “Serra i Moret” 2010 (modalitat assaig)

ISBN 9788439388562

I. Catalunya. Departament de Benestar Social i Família II. Títol

1. Tria lingüística – Aspectes ètics i morals – Catalunya 2. Multilingüisme

– Aspectes ètics i morals 3. Català – Aspectes socials

804.99:17

© Generalitat de Catalunya
Departament de Benestar Social i Família
Pl. Pau Vila, s/n
08039 Barcelona
www.gencat.cat/bsf/publicacions

© Emili Boix-Fuster

Permesa la reproducció d'aquesta obra sempre que se n'esmenti l'autor i l'editor i que no es faci amb finalitats comercials. No es permet la creació d'obres derivades sense autorització expressa de l'autor i l'editor.

1a edició: abril de 2012

ISBN: 978-84-393-8856-2

Dipòsit legal: B-14.048-2012

Coordinació de l'edició i producció: Entitat Autònoma del Diari Oficial i de Publicacions

“És per proclamar aquestes veritats fonamentals i ajudar els catalans a recobrar el seny i el *nequid nimis* –el sa equilibri del viure– que aquest llibre ha estat escrit en el desert de l'exili amb l'esperança que cada lector en farà un de millor, un on, en lloc de cada idea, cada paraula, s'hi estamparà un fet, una realitat venturosa per a Catalunya.” (p. 10)

Manuel Serra i Moret (1957), a *Ciutadania catalana*.
Breviari de cogitacions, remarques i orientacions per als catalans

Salutació

Civisme contra cinisme és el títol de l'assaig d'Emili Boix-Fuster que ha guanyat el Premi de civisme "Serra i Moret" 2010. Aquests guardons, impulsats pel Departament de Benestar Social i Família, tenen com a objectiu promoure el civisme i potenciar les actituds que tenen a veure amb el respecte, la tolerància, l'educació, la sensibilització, el patriotisme, la cultura, la urbanitat, la cortesia, el progrés, l'amabilitat, la ciutadania i tots els valors que estimulen i afavoreixen una bona convivència.

Civisme, segons la definició del *Diccionari de la llengua catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans, és "zel pels interessos i les institucions de la pàtria". *Cinisme*, en canvi, és "qualitat que exhibeix una persona que, impúdicament, fa gala de menysprear els valors morals". Es tracta, doncs, de conceptes que defineixen dos models i dues maneres de ser completament diferents.

L'assaig que ara teniu entre mans parla de la necessitat de construir una societat més cívica i més cohesionada per superar l'egocentrisme i la liquiditat que impera en les relacions socials; parla d'apostar per valors més sòlids com l'esforç, la generositat, la cooperació o la justícia social. I ho fa a través de l'estudi de la diversitat lingüística a Catalunya, argumentant que totes les llengües, sobretot les més properes (el català, el castellà o l'anglès), poden ser un recurs extraordinari per viure i coniar amb més democràcia i qualitat en les relacions. La llengua no ha de ser una arma de conflicte sinó, ben al contrari, una eina per entendre'ns millor, per parlar, per enraonar, per arribar a acords... per acostar-nos els uns als altres.

L'autor diu que “el que no es regenera degenera”. La llengua també. Per això, hem de fer tot el que estigui en les nostres mans perquè el català sigui una llengua viva, i també una llengua d'acollida, transmissora de valors, que contribueixi a fomentar la cohesió social i la convivència.

Aquest assaig és un excel·lent punt de partida per reflexionar sobre totes aquestes qüestions i avançar en la construcció d'una societat millor perquè, com argumenta l'autor, hem d'aspirar a continuar vivint des del català, des de l'expressió del que som pacíficament.

JOSEP LLUÍS CLERIES I GONZÁLEZ
Conseller de Benestar Social i Família
Generalitat de Catalunya

Índex

1.	Introducció. És possible un civisme lingüístic?.....	11
	<i>Carta a una jove arquitecta</i>	13
2.	La diversitat lingüística: maledicció o benedicció?.....	25
	<i>Carta a una jove mestra</i>	25
	2.1. L'ambivalència de les identitats.....	27
	2.2. L'aiguabarreig de les ciutats.....	30
	2.3. Raons a favor de la diversitat lingüística.....	33
	2.4. El mite terrible de Babel.....	36
	Propostes.....	45
3.	La cohabitació i la convivència del català i el castellà.....	53
	<i>Carta a un jove siríà acabat d'arribar</i>	53
	3.1. El català.....	55
	3.2. El castellà.....	59
	3.3. Ideologies davant la diversitat lingüística.....	60
	Propostes.....	61
4.	Les diversitats internes. La “mata de jonc” dels països de llengua catalana.....	63
	<i>Carta a un valencià</i>	63
	4.1. Una educació sentimental per la llengua.....	65
	4.2. Els set reptes de la comunitat lingüística catalana.....	71
	4.2.1. Desintegració.....	71
	4.2.2. Divisió.....	76
	4.2.3. Dissolució.....	78

4.2.4.	Devaluació.....	79
4.2.5.	Desaparició.....	81
4.2.6.	Domini.....	81
4.2.7.	Desmobilització.....	82
4.3.	Els nacionalismes: opressors o emancipadors.....	83
4.3.1.	Els països de llengua catalana des de Catalunya.....	84
4.3.2.	Els països de llengua catalana des de València	86
4.3.3.	Els futurs dels països catalans.....	88
4.4.	La cooperació, l'única sortida.....	90
	Propostes	92
5.	La política i qualitat lingüístiques.....	95
	<i>Carta a Jaime, que se sent discriminat</i>	95
5.1.	Té sentit una política lingüística?	98
5.2.	La qualitat lingüística: una exigència democràtica.....	108
5.3.	Bones pràctiques lingüístiques a les empreses.....	111
	Propostes	116
6.	L'(a)normalitat en les tries de llengua.....	121
	<i>Carta a un jove comercial</i>	121
6.1.	Les tries de llengua des de la política lingüística.....	128
6.2.	Les tries de llengua des de la psicologia.....	131
6.3.	Les tries de llengua des de la cortesia.....	133
	Propostes	135
7.	Els bilingüïsmes familiars.....	139
	<i>Carta a una mare jove de Sarrià</i>	139
7.1.	Les parelles lingüístiques mixtes als territoris de llengua catalana	143
7.1.1.	Barcelona i la seva àrea metropolitana.....	144
7.1.2.	València i Mallorca.....	149
7.2.	Les parelles lingüístiques internacionals.....	150
	Propostes	153
8.	L'autoestima i la presentació de la nostra cultura.....	155
	<i>Carta a la meva professora d'alemany</i>	155
8.1.	La targeta de presentació de la llengua.....	157

8.2. Català, llengua mitjana	159
8.2.1. La seguretat lingüística	161
8.2.2. L'estat, el mercat i la llengua	164
8.2.3. La immigració, la globalització i la llengua	166
Propostes	170
9. L'aprenentatge de llengües	173
<i>Carta a una estudiant d'anglès</i>	173
9.1. Les altres llengües, sobretot l'anglès	176
9.2. Aprendre una llengua estrangera, l'etern tornar a començar	181
9.3. Una alternativa multilingüe i multipolar	186
9.4. Les llengües dels nousvinguts	187
Propostes	189
10. Conclusions	191
<i>Carta a la Daisy, carta a un dels futurs</i>	191
<i>Carta a la Mary, carta a un altre dels futurs</i>	193
Bibliografia	205

1. Introducció.

És possible un civisme lingüístic?

Aquest és un llibre de llengua, però sobretot de justícia social. Per raons gairebé genètiques (un avi fou impulsor convençut de l'estalvi social i va escriure un llibre sobre el tema, el pare fou un dels primers sociòlegs catalans, la mare fou una treballadora social entusiasta, i la dona i fins i tot la fillola han seguit els mateixos camins socials...), el sotasignat es dedica a estudiar les relacions entre la llengua i la societat, i gairebé mai l'estructura de la llengua per si mateixa, massa despersonalitzada, sense el suc i bruc de persones concretes amb sang i ossos, amb raons i passions. La justícia a través de les llengües i sobre les llengües és una part de l'aspiració i la lluita per un món menys pur i dur, més amable. El lector desinteressat a millorar l'equitat i la justícia entre els éssers humans farà bé de deixar de llegir aquest full ara mateix i esmerçar el seu temps en un altre assumpte més profitós. Els grans poders financers, i fins i tot entitats benemèrites com alguns bancs ètics o ONG, solen preocupar-se poc per la diversitat lingüística: sempre hi ha afers més importants i tot plegat du a la tria de les llengües més fortes. Aquest volum vol raonar que un millor ús i una millor consideració de les llengües i de les seves varietats internes (allò que massa sovint de manera despectiva se sol anomenar *dialectes*) contribueix a una vida de més qualitat. No sé si seré capaç de convèncer-ne algun lector, perquè vivim en una societat occidental extraordinàriament líquida, amarada de bricolatges de tota mena, on molts ho "tunegen" tot, en què molts deslegitimen tot deure moral imposat externament per les institucions. Alexis de Tocqueville, el sagaç observador de la democràcia dels Estats Units emergents, un model que s'ha estès arreu del món, va saber descriure amb exactitud aquest individualisme dominant:

“Veig una multitud innumerable d’homes semblants i iguals que giren sobre si mateixos sense repòs per procurar-se petits i vulgars plaers amb què assedegar-se l’ànima. Cada un d’ells és estranger al destí dels altres; els seus fills i els seus amics particulars formen per a ells tota l’espècie humana” (*La democràcia a Amèrica (1835-1840)*, citat a Ramoneda 2011)

Especialment els ciutadans occidentals, amb una anomia creixent dins l’espiral de canvis que vivim, som éssers “extraviats”, perquè una enigmàtica singularitat ens ha catapultat cap endavant, una mica lluny de la condició animal, una condició feble, oberta a la incertesa i al sofriment (tot i que som ben conscients de la felicitat que podríem assolir) (Nogués 2011). Les nostres capacitats lingüístiques són un dels camins cap a aquesta felicitat creativa, poètica, contingent, insegura i necessàriament fugissera. Lluís Duch (2011) encertadament ha proposat la paraula *emparaular* per indicar “l’epopeia personal i cultural humana per la qual els humans intentem, a través de la paraula, posar ordre en el caos de la vida”. Aquesta tasca d’*emparaular el món* abasta multitud d’estratègies i recursos com l’educació, la religió, la família, l’acció cívica i... la comunicació lingüística, que ens fa ser *homo sapiens loquens*.

No sé si un lector jove el 2011 es planteja aquestes cabòries amb què acabo d’engegar. Per a molta gent llegir un llibre, concentrar-se en el pensament profund, destil·lat i dens de la lletra impresa d’un poema comença a ésser tan rònc com cosir-se les pròpies camises. Les generacions *google* tendeixen, en canvi, a la dispersió i a la fragmentació desafortunades que permeten copsar milions de branques (milions de xips en pocs segons) però no gaire la complexitat del bosc. En altres paraules: moltíssima informació indigerible d’engrunes del saber i, en canvi, poc coneixement dels conjunts. I el pitjor: com més distrets, com més desmemoriats, més improbable és l’empatia i la comprensió humanes, la manera poètica de viure la vida amb alteritat (Carr 2011).

No ha d’estranyar, doncs, que, en societats com la nostra, emmurrallades en la nord-americana, tota crida al civisme, és a dir, tota mena de guia moral, no estigui de moda, no “es porti”, perquè el que és *fashionable* (disculpeu l’anglicisme) és la flexibilitat i el pragmatisme a

l'encalç, sobretot, de la realització personal. Molts ciutadans més que navegar per la xarxa informàtica i virtual, "naveguen" moralment, no s'orienten dins la xarxa monumental de la vida de carn i ossos. És prou sabut que la crisi de transmissió de valors entre unes generacions i les altres és actualment abismal. Però, malgrat tot, intentem transmetre els nostres valors per tal que perdurin i creixin espurnes de solidaritat, de responsabilitat i cohesió socials. Si no ho creguéssim, no podríem gosar transmetre valors lingüístics amb civisme, lluitant contra la temptació del cinisme, a què aconduïx constatar el desordre de la nostra espècie. Finalment un dubte: hi ha algú escoltant o llegint? Algú trobarà temps i relax per dialogar amb aquestes meditacions?

Com es va preguntar Nietzsche a *La genealogia de la moral* (1887), algú podrà tancar temporalment les portes i finestres de la consciència, alleujar l'alarma incessant i fer lloc a allò que és nou, sobretot a les funcions més nobles? Unes cartes, de caire molt subjectiu i personal, serviran d'estàrter, d'aperitiu, per fer boca abans de cada capítol. Confiem que les cartes arribin a algun destinatari.

Carta a una jove arquitecta

Ets una dona moderna, com cal. T'has ensinistrat en l'art mil·lenari de la construcció: amb enginy i paciència, et passes hores dissenyant projectes urbanístics amb l'Autocad. Cartesiana des de petita, saps fer càlculs primfilats, mil·limètrics, d'estructures, i de comptes del teu agrupament. Et refies de la teva colla d'intims de cada dijous a la nit i confies en l'exactitud del teu excel, de la mateixa manera que els enginyers asseguren amb fe gairebé beata que el túnel del TGV no farà mai caure la Sagrada Família. Vius molt i molt el present. I fas bé. O potser no. Amb la crisi no esperes trobar bona feina: a tot estirar tens l'esperança que, quan acabi la maleïda crisi, podràs rehabilitar edificis tronats, no pas construir flamants gratacels de disseny a la teva Barcelona o projectar-hi plans de barri sostenibles. El dia és el dia. I qui dies passa anys empeny. La mitjana de la primera criatura entre dones catalanes ja és als trenta-un anys. I ho veus lluny, tot això de quedar embarassada, i parir i pujar una criatura, i rentar caques i donar sopars. Ara, al bell mig de la teva joventut, no sé pas si a tu, que ets tant de números, et pot interessar el present i el futur de la llengua, sobretot el de la teva, la catalana.

Et vam matricular en una escola municipal barcelonina on celebràveu Sant Nicolau, Santa Eulàlia i Sant Ponç; has anat a uns escoltes de Gràcia, gairebé més anarquistes que catòlics; segueixes sobretot les peripècies amoroses de les sèries i les notícies de TV3; llegeix manuals d'urbanisme, saltironejant entre el català i el castellà (frontisses i *bisagras*, escossells i *garangolas*, bastides i *andamios*, celoberts i *patios de luces*, mitgeres i *medianas*...) i quasi tant te fa empassar-te'ls en una llengua com en una altra, mentre no sigui en anglès, que és una nosa. Sobretot t'ha preocupat el projecte de final de carrera (hi has abocat que hores que anys tenia Matusalem) i no dones gaire importància a la llengua perquè saps que els professors no n'hi donen. A les classes de la carrera, la majoria de professors barrejaven les dues llengües oficials de la UPC i no s'amoinaven per la genuïnitat de la terminologia ni per la correcció. Sempre hi havia alguna cosa més important que la qualitat lingüística i, si de cas, aquesta era un afer dels professors de llengua. Per ser una escola superior de ciències exactes, la terminologia era bastant un desori. A vegades havien esclatat negociacions lingüístiques, sobretot quan algun estudiant Erasmus havia demanat o exigit que tot es fes en castellà.

Quan et cridem per dinar, respons "voy!", amb un castellanisme estentori que em fa mal a les orelles, però parles com la teva generació, que ho "pilla", "s'agobia", "s'acopla" i "s'ho curra" tot i s'exclama sempre amb un "joder", oblidant que el teu català té maneres riquíssimes d'expressar l'enuig. Quan et sento parlar amb castellanoparlants que viuen a Catalunya, m'adono que els parles normalment en castellà. Per què t'hi adreces en castellà, si entenen el català, si ens trobem al nostre país i al nostre barri? Però qui te'n pot plànyer si fas el que fa tothom?

Te n'aniràs aviat de casa. Dins del meu cor et cantaré *El maig ha arribat* ("Adéu pare i mare, gardeu mon record / qui sap on m'espera llunyana la sort / molts camins hi ha a la terra pels quals no he passat / molts vins deu haver-hi que mai no he tastat"). I volaràs, confiada temeràriament en la vida, i, entre moltes altres coses, em sabrà greu no haver-te explicat abans què és important per mi, no haver donat a entendre amb una mica de calma quines són les meves pors i les meves esperances, quina és la meva concepció del civisme i del cinisme lingüístics. Hem compartit moltes menjades però no ens ha vergat mai fer-ho.

Per mi la llengua catalana és l'ànima de casa meva, l'ànima de la meva cultura. I la cultura és com un jardí que cultivem, i cada jardí (a l'anglesa, a la francesa...) té el seu disseny. I dins d'aquest disseny el roser més estimat és la llengua. O, potser millor per a una arquitecta com tu, podríem dir que la llengua dins la nostra cultura ha estat comparada amb una ciutat. I tu, essent jove i tenint els anys del futur endavant, tens molt a fer-hi, en aquesta ciutat de la nostra cultura. La pots eixamplar, fer-la més habitable. Wittgenstein, el gran filòsof austríac, comparava una llengua amb "una ciutat antiga: un laberint de carrerons i places de cases velles i noves, i de cases amb construccions afegides en diverses èpoques; i això, voltat de molts ravals nous amb carrers rectes i regulars, i amb cases uniformes.[...] Imaginar un llenguatge vol dir imaginar-se una forma de vida." (*Investigacions filosòfiques* (1983, or.1953, apartats 18 i 19))

Em faig pesat (els pares ho són sempre una mica) però insisteixo: no sé si aquesta cultura que has heretat t'interessa a tu i als teus companys de generació. Per mi, perdona'm el discurs, la cultura són els coneixements que et permeten situar-te en el món, adaptar-t'hi, viure-hi i sobreviure-hi. Però a més, si treballes la teva cultura heretada, si t'escarrasses a millorar-la, pots transcendir del presentisme que ens encalça a tots, pots dialogar amb els teus avantpassats (un dels quals sóc jo) i amb els teus contemporanis de la teva i de les altres cultures del món (sobretot el de la cultura europea, la teva). Encara més: estic convençut que la cultura, sobretot aquesta cultura, si és treballada i polida com un diamant ben preuat, et permetrà palpar un bocí d'eternitat: el plaer estètic d'un quadre ben pintat, d'un bloc de pisos ben dissenyat, d'una simfonia ben interpretada, d'un poema o d'una novel·la ben escrits, per exemple: petits i grans plaers que permeten imaginar i crear noves realitats.

M'agradaria, doncs, que estimessis la cultura, que et delissis per eixamplar aquest món, des de la teva feina, des de la teva especialitat. M'agradaria que t'adonessis que, especialment als països de llengua catalana, no disposant d'un estat propi o propici, la llengua és una peça clau de l'entramat de la teva vida. En països normals amb llengües consolidades, aquestes llengües del país ni es perceben de tan òbvies que són. Se sobreentén que són les llengües dels espais públics, la llengua que cal que aprengui el nouvingut, la llengua que cal saber per atendre un client, la llengua en què et parla l'hostessa de l'avió que s'enlaira, etc. En canvi, els

catalanoparlants, si som conscients del que ens passa, hem d'aminar-nos per la llengua, simplement perquè aquesta llengua encara no és normal i corrent, encara és molt i molt vulnerable i fràgil.

M'agradaria que miressis, ni que fos de tant en tant, el retrovisor de la història. En la civilització actual *google*, el bombardeig d'estímul (el pampallugueig simultani i immediat de les pantalles) afavoreix la desmemòria, la fugacitat i la dispersió. El saber humanístic de la civilització Gutenberg, amb tot el que se'n deriva (pedagogia, literatura, teologia, sociologia, filosofia, història, música, arts plàstiques, etc.) es perd, no es valora, com si les tradicions no valgessin la pena. Però la vida és massa curta com per poder llençar per la finestra, com un kleenex usat, tot el que ens han fornit les generacions anteriors. I aquest saber sedimentat s'expressa i es transmet mitjançant paraules. Aquesta transmissió es fa no solament per repetició o imitació sinó a través del testimoni. Els grans músics, els grans escriptors, els grans pintors, ens ensenyen maneres de viure plenament i intensament la vida, i dins d'aquesta "bona vida", hi té un rol la llengua, començant per la nostra llengua. Però tot aquest entramat que basteix la civilització es pot esborrar com un bassal d'aigua damunt de l'asfalt sota el sol d'agost. Si t'hi atures a pensar, t'adonaràs –tu que ets científica– que, essent els catalanoparlants tots bilingües, de grat o per força, podem en qualsevol moment abandonar la nostra llengua i passar a usar l'altra, la de l'estat central, espanyol o francès. Si la Banca Catalana va passar a dir-se i a ser del BBVA i la Fecsa esdevingué Endesa, per què el català no pot esdevenir una varietat del castellà? Si fulleges un dia la premsa castellanista, t'adonaràs com des de Madrid ens prediquen que ens passem al castellà, per raons pragmàtiques i utilitàries, com l'aigua d'un rierol que s'acanalitja pels reguerots més transitats. Si tens un moment, entre plànol i plànol, i repasses la història, t'adonaràs que fa molts anys que ens estan incitant a passar-nos amb bous i esquelles a la llengua i cultura dominants. No et vénen ganes de rebel·lar-t'hi? A molta gent, atreta pels èxits instantanis, pel diner ràpid dels "pelotazos" o dels robatoris de guant blanc de banquers i especuladors, no els diu res tot això de la cultura i de les llengües. Però confio que a tu sí.

M'agradaria convèncer-te d'aquest lligam de la llengua amb la qualitat de vida de la nostra Mediterrània catalana, des de les terres meridionals del Segura fins a les del septentrional Aglí, més enllà de la ratlla de França. I em temo que aquests rius no et diuen res

perquè has après exclusivament la geografia del triangle del Principat... M'agradaria fer-te veure que per als catalans és un axioma que ens cal assegurar el floriment i la supervivència de la nostra llengua i cultura, com a societat distinta. Per això volem que l'estat espanyol ens respecti, a les televisions, a l'administració, a Europa..., ja que li paguem els nostres impostos, de la mateixa manera que des dels països catalans volem respectar els qui tenen el castellà, l'occità o altres llengües com a primer codi après a la família.

M'agradaria que també aspiressis que la teva nació sigui més que un preàmbul d'una proposta escapçada d'estatut d'autonomia. Volem una societat, doncs, amb una poderosa meta col·lectiva d'autogovern. I la majoria ho volem fer des de la llibertat de tria: volem respectar la diversitat, especialment en tractar amb aquells que no comparteixen unes metes comunes, i volem salvaguardar sempre els drets fonamentals. M'agradaria que valoressis la llengua com a símbol de continuïtat amb els bastaixos que construïren Santa Maria del Mar, amb els escrivans que redactaren el *Llibre de Consolat de Mar*, durant la nostra dura i expansionista edat mitjana, però també amb els escrits del Baró de Maldà o del Recitor de Vallfogona durant els nostres segles més mediocres, i sobretot amb la nostra recuperació, amb el romàntic i imponent Verdguer, amb l'heterodox i tradicional Maragall, amb el sublim i delicat Carner, amb l'eròtic i realista Andrés Estellés i amb tants altres que situaren la nostra llengua i cultura novament dins la modernitat. Fora de la literatura, caldrà recordar que la nostra llengua és també la dels nostres creadors que no l'han tingut com a eina bàsica. Personalitats com Tàpies, Gaudí, Miró, Barceló, Caballé, Alfaro, Carreras, Maillol, Dalí, Casals mostren una cultura catalana potent, creativa, completament "presentable". Pau o Pablo Casals probablement n'és la figura exemplar. Fou ell qui, davant les Nacions Unides, assemblea planetària, després d'una trajectòria cívica i democràtica modèlica, virtuosa i il·lustrada –m'atreviria a dir–, es va presentar dient simplement: "I am Catalan" (alguns diuen que potser l'escoltaven com s'escolta un vell xaruc i repatani). Saps què? Jo estic cansat d'haver d'anar explicant qui som els catalans pel món perquè m'estimaria més fer coses junts amb altra gent d'aquest món, col·laborar per innovar-lo i alleugerir-lo de tanta misèria física i moral, de tanta cobdícia i tant militarisme, sense necessitat d'afirmar-me. Voldria que quan aixequis cases a Moçambic, al Marroc o a Puerto Rico (segurament hauràs d'emigrar-

hi per guanyar-te les garrofes), siguis reconeguda com una persona d'una nació més de la Terra: ni més ni menys. Així, sense autoodis i sense fatxenderies, és com m'agradaria que ens presentéssim. Però tal com som, tal com ens anem fent, no pas com altres (sobretot els espanyols de matriu castellana) volen que siguem.

Ja estic descansat. Uf! Ja t'ho he dit. Confio que hagi quedat clar el moll de l'os d'aquesta carta. Els catalanoparlants no volem esdevenir un residu, sinó un poble més, un bocí dins del mirall de cultures del planeta, que pugui viure tranquil·lament, prosaicament, sense heroïcitats ni desmenjaments, les seves identitats. Per això, tot seguit, enfilo una narració sobre una fal·lera meva: sobre què signifiquen les llengües, sobre quines llengües hauríem de conèixer i estimar, començant per les del nostre entorn. L'objectiu és aixecar una bastida, com faràs fer quan siguis una nova Corbusier: una bastida per construir més civisme, un mur per contenir la temptació del cinisme. Aprendre i valorar la llengua del veí, escriure planerament un informe o una instància, saber confegir una delicada nota de condol, saber triar el tractament (tu, vós, vostè) amb un desconegut, saber triar el català, el castellà, el francès o l'anglès en una conversa, saber ésser cortès, etc. donen més calidesa, més gentilesa, més qualitat a la nostra convivència amb els altres. Sens dubte els tècnics com tu hi teniu un paper en aquest civisme lingüístic. Un dels millors poetes actuals, Joan Margarit, és un arquitecte. I el gran reformador de la llengua catalana, Pompeu Fabra, fou... un enginyer químic.

Hi ha un nombre important de llibres que donen voltes sobre què és el civisme i sobre el conreu de les virtuts. Hi ha tractats sobre els grans principis: la sociabilitat, la benvolença, la urbanitat, la dignitat, la cortesia, la delicadesa, la deferència, la resiliència, el respecte, l'acolliment, l'autonomia, la fraternitat, la ciutadania, l'acompanyament, l'alteritat, la responsabilitat, l'amabilitat, la tolerància, la temperància, l'empatia, l'hospitalitat... Quantes bones paraules i, en canvi, quina realitat tan adversa! En la meva joventut, quan el futur semblava que havia de ser d'esquerres, els valors es menystenien perquè era urgent canviar les estructures. Ara, amb la moderació dels anys, és més fàcil adonar-se que no pot matar-se tot el que és gras. L'objectiu de tants conceptes elevats és que cada persona pugui perseguir una bona qualitat de vida amb llibertat, amb l'únic límit posat en la llibertat de

l'altre. Aquesta qualitat de vida i aquesta vida bona es conquereixen. Hom, per exemple, ha d'aprendre a dominar-se, a controlar l'agressivitat, a respectar els altres. I aquí tractarem de presentar com es pot viure i conviure amb les llengües amb aquesta delicadesa.

El civisme és el bon govern de la convivència, que les persones aprenen i segueixen després d'un llarg i lent procés d'aprenentatge. En les societats liberals occidentals el civisme implica uns principis ètics mínims compartits per la majoria. Evidentment, sempre (i ho veurem en aquest volum) hi ha els qui viuen a l'esquena dels altres, els qui viuen de gorra, els *free riders*, els qui volen enriquir-se ben de pressa traficant amb productes alimentaris o amb droga, especulant en borsa o en el mercat immobiliari o simplement, manipulant lingüísticament els altres. Les llengües, com un déu Janus omnipresent, transformen la vida i alhora destrueixen la vida.

Una dificultat afegida. En els tractats virtuosos apareix rarament o no apareix mai la llengua. Per exemple, s'han publicat guies per al civisme urbà que no poden anar més enllà d'uns horitzons molt petits. Així, posem per cas, els principis de civisme de la pàgina web de l'Ajuntament de Barcelona propugnen "hàbits de respecte envers els altres i envers l'entorn" entre els quals es tracten temes ciutadans com el soroll, la tinença d'animals, l'ús de l'espai públic o la neteja (2011). Aquesta mateixa pàgina web assenyala que el segon comportament cívic que molesta més els ciutadans és "la manca de respecte, de valors i d'educació". De llengua, doncs, gairebé res.

Però quins són aquests valors? Què tenen a veure amb les llengües i amb la diversitat lingüística? Ens hem de sentir responsables del seu futur, si ens emocionem, si patim perquè podríem perdre la nostra llengua? Per a una part dels catalanoparlants –com proclamava, un any abans de morir, Joan Solà, en adreçar-se solemnement al Parlament de Catalunya– la llengua és un valor central: "La llengua, senyors diputats, per a les persones que la tenim com a patrimoni, és tan inseparable de nosaltres mateixos com ho és la sang, com ho és qualsevol aspecte de la nostra personalitat, el nom que portem o el color de la pell" (*Escola Catalana* 460, octubre 2009). La llengua és alhora un medi i un mitjà. No és com un mòbil que pot ser substituït o abandonat fàcilment en canviar de companyia. Una llengua és i significa molt més.

Léo Ferré, el cantant francès, tot veient el got mig buit, ens recordava que “les armes i les paraules són la mateixa cosa, maten igual”. I Norman Manea (2008, 28) reblava el clau: “La llengua produeix i acull tant les injúries emmetzinades per l’odi com la metamorfosi meravellosa, el contrast entre la mandra mental i el llamp creador.” Les llengües són, doncs, recursos profundament ambivalents. El mestre Jesús Tusón (2011) en propugnava un ús ètic, perquè com a humans podem triar fer-ne un bon o un mal ús talment com un martell pot servir per muntar un armari o per agredir algú.

Els valors són fràgils perquè és fràgil tot allò que estimem (l’amistat, la salut, la memòria, la democràcia...) i tot allò que odiam. Els que vivim en comunitats mitjanes amb llengües minoritzades com la catalana percebem també sovint la feblesa de la nostra llengua i cultura. Els membres de llengües i cultures “segures” no poden ni imaginar-s’ho, perquè per a ells la seva llengua i cultura són omnipresents, evidents, indiscutides. Ara, amb la creixent globalització, tanmateix, fins i tot els francesos (els propietaris de la llengua imperialista que havia estat símbol de la raó i el progrés!!) es planyen que la seva llengua es vegi amenaçada per la llengua i cultura angloamericanes. Ja voldríem plorar amb els seus ulls! Un s’adona del valor del que té sols quan ho perd. Sols entenem del tot què significa la nostra llengua i cultura quan correm el risc de perdre-la. Com escrivia Hegel, l’òliba de Minerva, la deessa de la saviesa, només emprèn el vol quan s’ha fet fosc. Sols ens adonem del que significa un afecte o un objecte a pilota passada.

Quins són els valors dominants als països de llengua catalana? En la presentació del llibre *Valors tous en temps durs. La societat catalana a l’Enquesta Europea de Valors de 2009* (dir. Àngel Castiñeira i Javier Elzo), s’indicava que la societat catalana és “més individualista, liberal, tolerant, plural i democràtica. És també més lliure i més exigent, i continua en ple procés d’autoafirmació identitària com a poble. Però, per damunt de tot, és una societat d’individus que van a la conquesta de tots els espais de la vida quotidiana, per adaptar-los a les seves pròpies preferències i apropiar-se’ls, tot respectant que els altres facin el mateix de diferent manera, potser perquè intueixen que la garantia de la llibertat dels altres és la pròpia garantia de llibertat”. Alhora la societat catalana “és una societat no exempta de problemes, com el creixement de grups que han malentès aquest individualisme des de

l'egocentrisme hedonista, el presentisme i la irresponsabilitat". Aquest presentisme és especialment potent en els joves. El 2011, un 15,5% (9,7% de la població en general) dels joves afirmava que li era igual un règim democràtic o un que no ho fos, i un 7,7% (7,8% la població en general) s'estimava més una dictadura (*La Vanguardia* 21-II-2011). El suport a la democràcia és d'un 78% en el conjunt de la població i cau a un 67% entre els joves entre 15 i 21 anys, probablement a causa d'una barreja de les decepcions del present amb la ignorància del passat. Tornar al passat proper esfereix pels efectes culturals que comportaria. Una dictadura significaria, ras i curt, que la llengua catalana deixaria d'usar-se i aprendre en públic. L'amnèsia de la història sociolingüística del país és profunda, greu, fruit, com a mínim, de la frivolitat cívica. Els dèficits en la transmissió de valors de les generacions grans a les més joves és generalitzat i també afecten els valors sobre les llengües. En la nostra civilització, el ritme acceleradíssim del canvi social fa difícil que hi hagi referents comuns (allò que els lingüistes anomenen *intertextualitat*).

Aquí, en aquest breu assaig de civisme lingüístic, propugnem que les persones han de poder triar el seu camí a la vida autònomament (l'autonomia individual ha esdevingut una variable suprema en el món occidental), han de poder configurar una vida valuosa: "Ni l'estat ni les nacions poden ja ordenar la vida i la convivència de les persones. Toca a les persones cercar el propi camí i redefinir els propis interessos i els propis vincles entre les ruïnes de les certeses" (Beck 2004, 20). De la mateixa manera les comunitats lingüístiques han de poder tenir i triar futurs per al seu passat:

"La majoria de la humanitat té i probablement tindrà unes arrels clares, però també ben segur creixeran els patriotes cosmopolites. Hi haurà persones que acceptarien la responsabilitat ciutadana de vetllar per la cultura i la política al lloc on viuen. Sens dubte molts decidirien passar la vida allà on s'han criat, i aquesta és una de les raons per les quals es conserven i transmeten les pràctiques culturals locals. Però d'altres se n'anirien i això significa que les pràctiques culturals viatjarien també (com, d'altra banda, sempre han fet). El resultat seria un món en què cadascuna de les formes locals de la vida humana seria el resultat de processos d'hibridació cultural persistent a llarg termini." (Nussbaum 1996)

El transnacionalisme i la mobilitat de la població comporten, doncs, una hibridació creixent. Amb quins valors vivim i viurem aquest aiguabarreig? Sols amb els valors dels més forts i dels meus nombrosos? Per exemple, els que volen ser monolingües en castellà, tot i ser residents a Catalunya, exigeixen a tothom adaptar-se a la seva llengua. Fa poc el filòsof Fernando Savater de manera provocadora (molt comuna en ell) defensava el seu dret a ser monolingüe a Catalunya, el seu dret a romandre estranger, aliè a una peça central de la societat catalana, i alhora poder-hi viure sempre en castellà. Tom Sharpe, el novel·lista britànic que ha escrit les novel·les a Llafranc, afirmava no tenir un borrall de català ni de castellà, però, en canvi no pretenia trobar l'anglès pertot arreu. Com cal reaccionar davant de la impermeabilitat del qui se sent, és i vol continuar essent dominant? Podem trobar principis cívics per a les llengües i per a la diversitat lingüística? Per ara podem avançar-ne dos de provisionals:

- (1) No facis als altres el que no vulguis que et facin a tu. Si han prohibit, si han exclòs, si han menyspreat, si han menystingut, si han ridiculitzat la teva llengua, no ho facis tu amb les dels altres. El pitjor en una disputa és que la víctima acabi usant les mateixes armes que l'agressor, caigui en les seves xarxes. L'assertivitat, la imaginació, l'astúcia i la resiliència haurien d'ésser les millors cartes del feble. Mai l'agressivitat de flamarada, que condueix a l'error i que exacerba la confrontació caïnita.
- (2) Les bones maneres són l'art de fer que els altres es trobin bé. El mestre Jesús Tuson (2011) arriba a formular un manament laic: "Usaràs la condició lingüística per fer la teva vida agradable. I la dels altres, també." En trobar-te algú que parli o escrigui una altra llengua, per exemple, intenta saber-la o entendre-la, i emprar-la com a mínim en l'expressió de la cortesia (*si us plau, gràcies, passi-ho bé, qui és l'últim?, perdó?, puc passar?*, etc.), que engreixa i facilita les relacions humanes. A la novel·la *La petite fille de Monsieur Linh*, de Philippe Claudel (2005), dos vells homes es fan amics, tot i que sols saben dir-se "Bon dia". La relació i confiança personals van per davant de tot, poden vèncer les barreres lingüístiques.

Ara bé: la consistència mitjançant uns valors no és senzilla perquè hi ha la temptació o la inèrcia constants d'adoptar una concepció bor-

sària i frívola de la vida, i perquè hi ha molts intents de manipulació i prevaricació, especialment per part dels poderosos. Costa distingir el gra de la palla, perquè rebem moltíssima, moltíssima palla informativa. Rebem més informació d'unes declaracions, repetitives, insípides i inodores d'excelsos esportistes sobre la possibilitat de jugar o no jugar en un partit on onze senyors grans en pantalons curts empaiten una pilota, que no pas sobre les raons de la crisi econòmica i social i sobre les maneres de sortir-nos-en. *Panem et circenses*. Hi ha, doncs, molt soroll que parasita la transmissió de coneixements i de valors, la comprensió del món i crea malentesos i confusions. Com diu Chomsky, tots els ciutadans hem d'aprendre a defensar-nos de les agressions intel·lectuals que rebem, i a no imitar el capteniment dels enemics. I els catalanoparlants en rebem pel que fa a la nostra cultura:

“La primera cosa que cal fer és tenir cura del vostre cervell. La segona és desempallegar-vos de tot sistema d'adoctrinament. I llavors arriba un moment que acabeu tenint el reflex, en llegir el diari, de comptar les mentides i les distorsions, un reflex de reemplaçar tot això per una mena de quadre racional. Per tal d'arribar-hi, encara heu de reconèixer que l'estat, les corporacions, els mitjans de comunicació, etcètera, us consideren un enemic: per tant heu d'aprendre a defensar-vos-en. Si tinguéssim un veritable sistema d'educació, hom hi ensenyaria cursos d'autodefensa intel·lectual.”

Noam Chomsky (a Baillargeon 2006, 9)

A continuació, en primer lloc, presentaré per què la diversitat lingüística és un tresor per mantenir i transmetre. En segon lloc, descriuré la cohabitació o convivència sobretot del català i el castellà. En tercer lloc, analitzaré les diversitats internes dels nostres països (desintegració, divisió, dissolució, devaluació, desaparició, domini i desmobilització, seguint novament un suggeriment clar i mnemotècnic d'Albert Branchadell) emfasitzant les barreres ideològiques que les fan problemàtiques. En quart lloc, desenvoluparé la necessitat d'una política i qualitat lingüístiques democràtiques que facin més amables i justes les nostres societats, rompent una llança a favor de la necessitat de la política, malgrat tot, malgrat el seu descrèdit profund. En cinquè lloc, em centraré en la norma d'adaptació al castellà: la seva aparició, la seva gran resistència i els indicis d'un cert esvaïment. En

sisè lloc, descriuré les tries de llengua en les famílies lingüísticament mixtes com a espai privilegiat on juga el contacte intercultural i interlingüístic. En setè lloc, suggeriré maneres de presentar la nostra realitat lingüística i cultural a estrangers, visitants i passavolants. Finalment, en vuitè lloc i abans de les conclusions, esbossaré una diagnosi dels principals problemes, col·lectius i individuals, que es planteja un aprenent de llengües estrangeres –que en realitat vol dir gairebé sempre un aprenent d’anglès. Aquest assaig vol suggerir alguns valors lingüístics; no solament analitzar-los fredament, sinó també proposar vies d’esperança: les disseccions nihilistes paralitzen, no duen enlloc. Els lectors diran si ho he aconseguit o no.

2. La diversitat lingüística: maledicció o benedicció?

Carta a una jove mestra

De menuda havies jugat lligues de bàsquet defensant la samarreta blanc-i-blava dels Lluïsos de Gràcia amunt i avall de Barcelona i la seva àrea metropolitana (quin nom més fred!). Cada dissabte t'acompanyàvem per poliesportius de l'Hospitalet de Llobregat, de la Trinitat Vella, de Gràcia, de Sant Andreu, i a tot arreu els pares animaven els equips de les filles com si fossin *cheerleaders* adolescents i fins tot deien el nom del porc a l'àrbitre, que creien imprementable, amb la màxima agressivitat que permeten la gesticulació i l'argot més vulgars. Llavors ja et devies adonar, entre bàsquet i bàsquet (que tothom anomenava *canasta*, en castellà), que la teva ciutat parlava més d'una llengua. I et devies adonar que tu eres catalana catalana, del barri més català de Barcelona. I a poc a poc, a mesura que s'eixamplava la vida del teu món a l'institut i a la universitat, vas descobrir més diversitat, més heterogeneïtat, més enllà del món teu i de les teves germanes.

Un cop a la universitat, extravertida com ets, vas fer la teva estada Erasmus de rigor a Holanda. No sé si hi vas aprendre gaire psicopedagogia però vas respirar molta *joie de vivre*, pedalejant amb la teva bicicleta i amb la teva gorra, feliç i fresca com una rosa pels carrers i els bars de Nimega. Fins i tot vas fer amistat amb una noia de Madrid, cosa que sempre reconforta, permet practicar el castellà i dóna esperances que s'aclareixin tota mena de malentesos heretats. De neerlandès, no vas passar de l'*alsdublieft* ("si et plau"), però vas aprendre l'anglès, el llatí dels goliards europeus del segle XXI. El saps xampurrejar amb fluïdesa i on no arriba la gramàtica arriben la companyonia i l'empatia.

En tornar a Barcelona has tingut sort. T'has escarrassat molt i molt i ho has aconseguit: has passat les oposicions de mestre ben jove i t'ha tocat estrenar-te en un barri difícil. Ets mestra al barri del Fondo, a Santa Coloma de Gramenet, on anava a estiuejar Josep Maria de Sagarra quan encara era un poblet plàcid amb masovers catalans. Ara el Fondo és un *mixmix* de Chinatown i barri de Triana. T'ha tocat ser responsable de no sé quants ensenyaments (informàtica, civisme, matemàtiques, castellà...) i per a més inri al cicle superior, on els nens ja no són nens sinó adolescents amb les neurones accelerades i espavila que fa fort. Sempre és l'últim el que rep, aquí i a la Patagònia. Cinquè i sisè són olles de pressió. Els nois es barallen i s'increpen, algunes noies duen vel i algunes texans arrapats. D'altres roben els moneders dels professors a la sala de les mestres. "Sembla el Bronx", vas exclamar un dia, en sortir de l'escola, cansada i esgotada. Sort que vius un món estimulants i ric fora de l'escola. Ets una dona intercultural. Has treballat de voluntària en una casa d'acolliment a Tànger, estàs aprenent àrab, has fet estada a Síria, a l'estiu viatjaràs a Armènia, però et costa Déu i ajuda aconseguir que aprenguin alguna cosa aquestes criatures indomables. Més d'una vegada has de demanar socors a una altra mestra. Els estudiants parlen xinès, àrab, quítxua, castellà i un darrer mohicà (el Pep!) que parla català a casa. La teva curiositat és infinita, però la teva paciència no tant... Sort, Marta, que tens empenya i confiança. Confiança en les pròpies forces i confiança, malgrat tot, en els teus estudiants. M'agradaria que tinguessis temps de reposar, de digerir bé la vida que devores amb ardor. En un món accelerat, amb una allau d'informació extraordinària, es fa envitricollat distingir què és crucial i què és accessori, i és fàcil caure en les urpes i en el poder de polítics populistes. Hi ha motius per a la desesperança. Raó de més perquè, en aquest món vertiginós, siguin més necessaris els valors del civisme per ajudar a discernir el bo del dolent, l'excel·lència de la mesquinesa, la dignitat de la misèria morals.

Ja en el segon decenni del segle XXI han esdevingut impossibles els somnis de societats compactes, amb identitats úniques, granítiques de pedra picada. Les immigracions massives, l'anar i venir turístic i comercial han fet que els països, les ciutats, les comunitats lingüístiques hagin esdevingut un gresol o un conglomerat de pobles, de

cultures, de religions, de llengües diferents. Tots som diferents en algun tret, tots som únics en alguna combinació de trets, tots som, doncs, minoria en alguna característica. Una mirada als noms dels veïns de la nostra escala o a l'origen dels kiwis o de la perca del supermercat és suficient per copsar la diversitat del nostre món quotidià. La presumpció universal que tothom és de classe mitjana en el món occidental adorm la gent i amaga conflictes latents que poden esclatar d'una manera o una altra: milions de ciutadans al món sofreixen exclusió, pateixen gana de cos o d'esperit. Davant d'aquesta complexitat, els poders, les administracions estatals, regionals, locals, ja no poden pretendre ser neutrals, no poden abstenir-se de produir i transmetre continguts culturals: necessàriament opten per una cultura o una llengua hegemòniques, amb la coartada, molt sovint, no del domini d'un grup etnocultural o social sinó amb la coartada de grans principis majestuosos i de vegades sols retòrics com la raó, el progrés, l'eficiència, la llibertat o la igualtat. No existeix, doncs, una neutralitat benèvol·la per part de les administracions.

2.1. L'ambivalència de les identitats

Sovint hi ha por de l'altre, del que és estrany. Encara molta gent aspira a homogeneïtzar, aspira a un món "com el de tota la vida", "com el de casa". Un món que ja no serà. Des de la perspectiva de la majoria dels estats, les polítiques multiculturals serien uns dels primers passos vers la disgregació, vers la balcanització de la societat. El multiculturalisme seria un principi fonamentalment conservador, de manera que tota diversitat seria positiva, digna d'ésser encoratjada i protegida, reconeguda. Però hi ha diferències dignes d'aquesta defensa i reconeixement i d'altres que no ho són. No convé oblidar l'ambivalència dels moviments identitaris: els moviments identitaris i nacionals tenen tant dimensions positives com negatives. Certament caldria posar a ratlla les presències culturals amenaçadores. Els estats de matriu europea solen encoratjar l'afirmació d'un principi d'homogeneïtat social i política. En contrast amb aquesta deriva homogeneïtzadora, trobem una demanda creixent de reconeixement per part dels grups humans, un reconeixement de qualitat envers la seva manera diferenciada de

viure en el món (religió, cultura, llengua). En cada grup, en cada cultura, caldrà comprendre a què respon i contra què reacciona la seva diferència. Existeixen tres grans justificacions del reconeixement de cada cultura i llengua:

- (1) **La igualtat:** tots hem de tenir els mateixos drets. Però massa sovint es confon la igualtat de drets (*equality, equity*) amb la igualtat de trets (*sameness*). Aquesta confusió (les llengües romàniques no diferencien entre els dos termes) ha tingut i té efectes devastadors. La *sameness* republicana proporcionaria a tothom el dret a l'educació i a l'atenció sanitària, mentre anorrearria i arraconaria tota vel·leïtat cultural i lingüística diferenciadora de les minories (a nosaltres, catalanoparlants ens n'ha tocat una).
- (2) **Els drets històrics:** hi ha llengües com el català que poden reclamar una més gran historicitat en el seu territori: són les llengües gestades i desenvolupades des dels inicis. Evidentment el reconeixement d'aquesta historicitat depèn en darrer terme del poder: fins a quin punt el turc és llengua d'Alemanya? Fins a quin punt l'alemany és llengua de Mallorca? Fins a quin punt el castellà és llengua de Gimènells o hi és sobrevinguda de fa poc? Fins a quin punt el rus és llengua d'Estònia? Fins a quin punt l'anglès és llengua de Puerto Rico?
- (3) **Els valors intrínsecs de la diversitat cultural:** l'objectiu final d'aquestes polítiques de reconeixement cultural seria doble: d'una banda acollir les diferències com a instruments de llibertat (eixos horitzontals) i, de l'altra, assegurar la justícia i cohesió socials en el conjunt de la població (eixos verticals), per tal d'evitar que aquesta esdevingui un arxipèlag de minigrups distints, impermeables, incomunicats, pures línies paral·leles. Dit en altres paraules: l'objectiu és una societat en què cap visió o domini impedeixi als altres de desenvolupar-se des de la seva pròpia personalitat. Un món uniforme tal vegada seria més senzill de gestionar però no hi tindríem res a comunicar. No hi ha una sola veu per explicar el món.

Autors com Manuel Delgado, en canvi, propugnen un cert indiferentisme envers les diferències culturals, perquè la seva excessiva categorització tindria efectes perversos: aquesta categorització fixa-

ria massa la població dins uns grups culturals determinats, dels quals l'individu no es podria desempallegar o independitzar quan ho desitgés. El problema és que, quant a les llengües, no es pot ser indiferent o neutral: cal triar una llengua als espais públics, a les administracions, als centres de salut, a les escoles, etc. Sí que aquest indiferentisme es podria aplicar als accents dins d'una mateixa llengua, perquè els accents, dins d'un cert marge, no dificulten la comprensió (vegeu cap. 4).

Les nostres societats, i encara més les nostres ciutats, han esdevingut doncs heterogenètiques, resultat de la pluralitat i la fragmentació. Particularment a les ciutats és més difícil ésser titllat d'intrús perquè ningú ho és: la majoria de la gent ve i prové d'algun altre lloc. Hi ha certament fenòmens d'exclusió: els veïns de la meua plaça es queixen perquè hi passen massa disminuïts psíquics, amb els seus tics i amb la seva roba manllevada, o perquè joves juguen a ping-pong i se sent el repicar de les pilotes... A Rotterdam uns veïns es lamentaven perquè sentien massa llengües estrangeres al carrer, de manera que s'hi sentien més insegurs. Però en general ens hem d'avesar a la diversitat urbana: als que van a missa i a les lesbianes, als fans del Barça i als del Madrid, a la colla de castellers i a la Casa de Almería... I no som encara ben conscients que aquesta pluralitat no sols és possible sinó necessària, fins i tot positiva: un cert grau de diversitat i la formació d'etnicitats noves faciliten i garanteixen una integració millor, i encara més, una creativitat més alta. Per exemple, grups tan marginats com els jueus i els homosexuals són molt creatius. Per exemple, els locutors esdevenen llocs de trobada i d'intercanvis entre els acabats d'arribar; per exemple, les festes i festivals neoètnics (romeries, foguerons de Sa Pobla, *ferias de abril*, Tradicionàrius, processons de Setmana Santa, cavalcades, aplecs, correbous...) constitueixen enclavaments per a la creació de noves identitats. Els efectes d'aquesta diferent creativitat s'han demostrat en els dos megapaïsos del planeta: els de l'Índia són més innovadors que els de la Xina perquè conviuen amb la diversitat i les seves exigències d'ençà que neixen. Els europeus, i per tant els catalans, hauríem d'assemblar-nos més als indis: conservar els nostres serveis socials, si la crisi ho permet, però guanyar la seva creativitat.

2.2. L'aiguabarreig de les ciutats

Les ciutats són, doncs, un escenari privilegiat per a aquesta heterogeneïtat. Rubert de Ventós, sempre estimulante des del seu observatori d'intel·lectual, es pregunta per què els humans tenim tendència a recloure'ns i a arrecerar-nos en el capoll protector del que ens és familiar, malaltissament al·lèrgics al que ens és diferent, al *piercing* o a l'accent estrany del nou inquilí de l'escala:

“En quins contextos és possible que l'altre no aparegui com el mal, com el perill, com el que em roba o usurpa? Crec que hi ha contorns, contextos, on això és més fàcil. Les ciutats, per exemple, pel sol fet que l'habitant de la ciutat ha de negociar dia a dia ell mateix l'agressió relativa d'aquest medi, s'acostuma a «lidiar» amb les coses dels altres, amb tot allò que no és casolà, amb allò que no és propi en un món més anònim i impersonal. Haig de posar-me d'acord amb la veïna del cinquè perquè no posi la ràdio gaire alta [...] Si visc en un món que és una espècie d'úter meravellós, aleshores qualsevol diferència que hi trobi és una agressió. Si negocio la meua agressivitat, si haig de negociar la meua posició en un entorn urbà, això és una bona pedagogia de la relació amb la diferència. Això impedeix que l'ésser diferent de mi, el que té altres hàbits, una altra religió que la meua, quelcom amb què haig de comptar, es transformi en algú que mai no veig i sobre el qual vaig fent cabòries i construint un enemic abstracte. El perill és que a vegades les ciutats volen tornar a recrear les condicions de puresa ambiental i envien la població a llocs especialitzats: els joves als centres universitaris, els vells als geriàtrics, les classes mitjanes de bon nivell a barris residencials, etc. La ciutat no zonificada és un bon caldo de cultiu perquè aquesta transformació mítica de l'altre en *inimicus* no es produeixi, precisament perquè s'estan vivint dia a dia aquesta diferència i aquest conflicte”.

X. Rubert de Ventós (1996): “Fundamentalismo, modernidad y nacionalismo”. A *Debats* 55, pàg. 87-102.

La temptació davant d'aquest vertigen de noves identitats és recloure's, és pretendre tornar a una societat ideal homogènia i, per tant, tranquil·la, comprensible, llegible, familiar, casolana, previsible com un rellogge suís, fiable però alhora xenòfoba. Aquest “retorn a casa” és ja

impracticable. El gran Lévi-Strauss (1969 –or. francès 1952–, 89-93) proclamava, contra el tancament identitari:

“No hi ha, doncs, societats cumulatives en si i de per si. La història cumulativa no és propietat de certes races o certes cultures que d'aquesta manera es distingirien de les altres. La història cumulativa resulta de llur «conducta» més que no pas de llur natura. Expressa una certa modalitat d'existència de les cultures que no és altra que llur «manera d'ésser plegats». L'exclusiva fatalitat, **l'única tara que pot afligir un grup humà i privar-lo de realitzar plenament la pròpia natura, és estar sol [...]. És el fet de la diversitat allò que cal salvar, no pas el contingut històric que cada època li ha donat** i que no pot perpetuar més enllà de si mateixa. La diversitat de les cultures és darrere, al voltant i davant nostre. L'única exigència que hi podem fer valer és que es realitzi sota formes cadascuna de les quals contribueixi a la major generositat de les altres”. (L'èmfasi és meu.)

Les identitats, més que marcs fixos, són processos canviants, fluids. Inevitablement fem més fixes aquestes identitats del que són en realitat: etnifiquem la societat llençant-hi una mena de malla arbitrària. Com escrivia també Lévi-Strauss (1981, 369), les identitats són “una mena de fons virtual al qual ens hem de referir per explicar cert nombre de coses, però no té mai una existència real, un límit que correspongui a cap experiència.” A les ciutats, cada individu és resultat d'un polimorfisme d'adscripcions. I cada individu té la necessitat de sentir-se part d'algun *nosaltres*. El perill és que aquest sentiment de *nosaltres* esdevingui amenaçador, agressiu, es transformi en un “no-als-altres”, el que Maalouf anomenava *identités meurtrières*, “identitats que maten” (1998), tal vegada marcat per les cicatrius de les guerres civils del seu Líban.

Hauríem d'aprendre a posar-nos al costat de l'altre, com Opòton el Vell, el cabdill nàhuatl que, tot navegant de Mèxic cap a l'est per un oceà desconegut, descobria Europa, tot capgirant la història dels *conquistadores* que descobriren Amèrica en nom de l'expansiva Castella (Artís-Gener, 1995). En cada vida diària també hem de descobrir la perspectiva de l'altre, copsar la seva perspectiva.

Com també deia Lévi-Strauss (*Race et histoire*), “l'única exigència que hi podem fer valer, pel que fa a la diversitat, és que es realitzi sota

unes formes cadascuna de les quals contribueixi a augmentar la generositat de les altres”. Les polítiques i les campanyes multiculturals obliguen, forcen la societat a repensar el sentit dels seus costums, que fins aleshores ha seguit per inèrcia. La multiculturalitat també obre els ulls al fet que un s’hi pot mantenir, però que també pot sortir d’un espai identitari.

I matiso: els individus necessiten, fins i tot en el món transnacional, sentir-se d’algun lloc, però alhora crec que seria bo que compartissin un cosmopolitisme –un europeisme si voleu– amb els peus a terra. Cal que hi hagi cases perquè se’n puguin obrir les finestres i les portes. Inevitablement ens relacionem, interactuem, des d’algun lloc. Com deia gràficament Gilbert K. Chesterton, cal tenir casa per tenir finestres al món (recollit a Cardús 1996):

“[...] és bonic que una casa tingui finestres i que tingui finestres grans, molt grans: és molt bonic poder veure a fora i que entri la llum. Però si les finestres fossin tan i tan grans, el problema és que no tindríem casa. Perquè tinguem finestres convé que hi hagi casa. L’obertura té un límit: per ser oberts hem de poder tancar.[...] Obertura sí, però obertura des del reconeixement dels propis límits. Obertura cap a fora, però sabent on és dins, que és dir sabem on som. Aquesta societat a la intempèrie és precisament la que desperta pors extraordinàries i la que crea conflictes immensos.”

Actualment, gràcies a l’ingent nombre de fonts d’informació de què disposem, podríem assolir un coneixement *glocal*; local i global alhora, en què es podrien inscriure els coneixements locals i parcials, en què es podria intentar comprendre l’home en la seva totalitat de vessants físics, biològics, psíquics, culturals, socials i històrics. La identitat lingüística és un d’aquests vessants que constitueixen l’ésser humà, que per als catalanoparlants té importància perquè la sentim com una herència amenaçada. Es pot, d’una manera realista, esperar que els catalans es responsabilitzin del futur de la seva llengua històrica i de la diversitat lingüística? Quan hi ha tantes urgències (desigualtat, injustícia, violència, misèria, decrepitud...), podem aspirar que la lluita per la diversitat lingüística sigui un front on també valgui la pena lluitar? L’experiència col·lectiva dels països de llengua catalana per desgràcia ens ha ensenyat què és la imposició d’una llengua damunt

la nostra. Gràcies o per culpa d'aquesta experiència, molts habitants de la nostra llengua mediterrània ens en preocupem, sentim dolor per la pèrdua de la llengua o pel seu mal ús. Atribuïm valor a la llengua, en definitiva, perquè en el context de la globalització homogeneïtzadora en què sembla que l'únic que valgui sigui l'oferta i la demanda i la competició individualista, es produeix la insurrecció de les singularitats. I què és més singular i únic d'una comunitat que les llengües? Donar receptes detallades sobre l'ús de la llengua està condemnat al fracàs, perquè cada situació és contingent. Sí que es poden donar pistes generals, que cada individu, cada ciutadà pot adaptar al seu món.

2.3. Raons a favor de la diversitat lingüística

“Si aquell de qui estudio la llengua no respecta la meua llengua, parlar la seva llengua deixa de ser un gest d'obertura: esdevé un acte de vassallatge i de submissió.” (Maalouf 1998, 60)

Ja fa anys que un poeta franquista, José María Pemán, i un psiquiatre comunista, Carlos Castilla del Pino, coincidien a afirmar que *“el catalán era un vaso de agua clara”*. El català és la llengua usada des de fa segles pels catalans, pels valencians i pels balears. Dissortadament la qüestió no és tan simple o, millor dit, no es veu d'una manera tan simple.

Com ésser generosos, obrir-nos a les llengües dels altres, des de la casa de la nostra llengua? Ja és un tòpic enumerar la munió de llengües que hi ha als països catalans, com s'ha encarregat de constatar, testimoniar i investigar fidelment el Grup d'Estudi de Llengües Amenaçades de la Universitat de Barcelona. La globalització obliga i empeny gent d'arreu del planeta a traslladar-se amunt i avall, i amb les migracions de la gent viatgen les seves llengües. La globalització permet enviar productes de Nova Zelanda fins als seus antípodes (la península Ibèrica), permet enviar adolescents catalans a Austràlia a practicar l'anglès i permet que monitors d'esquí catalans treballin a l'Argentina, o permet editar llibres en català a les impremtes de Taiwan. Les empreses s'internacionalitzen cada vegada més i són empeses a esdevenir multilingües tant a l'interior com a l'exterior (vegeu cap. 5).

Com a resultat d'aquesta globalització, la diversitat lingüística és creixent: els cartells dels taxis (*libre* o lliure), les converses als mòbils quan un viatja en metro, les llengües dels pares i avis amb els infants en sortir de l'escola, els etiquetats comercials, els menús dels bars i restaurants, les retolacions de les botigues, les pàgines web... Els rètols lluminosos de les festes de Nadal de Barcelona de 2009, per exemple, eren plurilingües: en català, castellà, anglès, francès, basc, gallec, àrab i alemany. Un any després, el 2010, el mateix Ajuntament optà per eliminar qualsevol referència lingüística. El 2011 el Mobile World Congress a Barcelona s'anuncia amb cartells pels carrers exclusivament en anglès... i mossos d'esquadra amb coneixements d'anglès es posen a la disposició dels congressistes per a eventuais denúncies.

La perspectiva que prendré en les línies següents intentarà ser la dels països catalans, però a vegades em circumscriuré al triangle de Catalunya, perquè en sóc fill, en dispenso de més dades i la conec més bé. La diversitat lingüística a Catalunya és especialment complexa perquè no hi trobem una llengua vehicular, una llengua comuna clara. Així, a Nova York, Londres, Los Angeles, Berlín o París trobem multitud de llengües però n'hi ha una de general, més emprada i més reconeguda com a llengua anònima per a tothom: l'anglès, l'alemany i el francès tenen el màxim poder discriminatori, respectivament. El seu domini és un requisit per accedir a posicions socials. A les ciutats catalanes, i especialment a Barcelona, el castellà i el català s'enfronten en els espais públics on es troben, on interaccionen, on parlen els membres dels diferents grups culturals. A València, per contrast, el domini del castellà és més evident. A Barcelona, en els avisos orals institucionals al metro, per exemple, la llengua triada més sovint és el català, però el castellà, l'anglès i el xinès també hi són presents. En la megafonia de l'estadi del FC Barcelona (el més gran local de masses de Catalunya) la llengua més freqüent és el català. En les comunicacions orals entre els taxistes, en canvi, s'usa gairebé exclusivament el castellà.

Un bon indicador de quina llengua és la llengua vehicular, no marcada, més freqüent en una determinada societat es troba si examinem quina llengua se sol usar en missatges a interlocutors no identificats en els espais públics. Són exemples d'aquests missatges les tries de llengua en les cues dels establiments públics per conèixer la tanda ("qui és

l'últim?”), o les preguntes als viatgers de transports abans de sortir-ne (“que baixa?”) o a les fileres de piscines quan dos nedadors han de negociar qui comença primer (“que passa?”). El fragment següent és un exemple de tria del català com a llengua pública:

“Una cua en una botiga de roba davant de la caixa al barri de Gràcia de Barcelona (2011), en què hi ha dos empleats que parlen castellà. Una mare acompanya una filla d'uns vuit anys que vol agafar una bossa de plàstic de damunt la taula. La mare la interpel·la donant una ordre: «*¿Qué se dice?*» La nena diu al venedor de la caixa en català: «Sisplau.»”

Si una llengua es troba en retrocés, deixa de ser utilitzada en aquests missatges públics i passa a encongir-se, a usar-se en missatges adreçats a gent que a l'avançada ja se sap que parlen la llengua en qüestió. La llengua minoritzada es reclou, es replega als de casa, als de dins. L'espai exterior, l'àgora, l'ocupa la llengua important, la llengua subordinant. A l'Alguer, per exemple, el català s'ha encongit fins a limitar-se a ser la llengua dels Martinelli, d'algunes determinades famílies, a part dels missatges en català cap als turistes catalans que hi arriben amb Ryanair.

La tradició catalana ha destacat en el món com a avantguarda de la defensa de la igualtat radical de drets lingüístics. Ja el 1996 se signà a Barcelona la Declaració Universal de Drets Lingüístics, que no ha arribat a ésser signada per la UNESCO, a causa de l'oposició dels estats, però ha esdevingut un referent per a la preservació de la diversitat planetària. Des del centre UNESCO Catalunya, Fèlix Martí (2003, 69-76) sintetitzava molt bé mitjançant un decàleg les raons per defensar la diversitat lingüística:

- (1) Les llengües són, a la vegada, sistemes d'interpretació de la realitat i mitjans de comunicació;
- (2) Les llengües evolucionen en funció de l'adaptació de les comunitats lingüístiques a circumstàncies noves;
- (3) La diversitat lingüística és un fet positiu;
- (4) Els contactes lingüístics s'han d'inscriure en el marc d'una ètica de les relacions lingüístiques;

- (5) Totes les llengües són iguals en dignitat;
- (6) L'educació multilingüe i l'autoestima lingüística són complementàries;
- (7) Cada una de les llengües és patrimoni de la humanitat;
- (8) El respecte per la diversitat lingüística contribueix al progrés de la democràcia;
- (9) La seguretat lingüística és un factor de pau, i
- (10) Un bon futur per a les llengües està associat a un bon futur per al món.

I ja en aquest segon mil·lenni, s'estava constituint a la mateixa ciutat Linguamon-Casa de les Llengües, un centre innovador i capdavanter a favor d'aquesta diversitat lingüística que les "retallades" han avortat. La seva tasca és la de Sísif, perquè el mite homogeneïtzador de Babel s'ha estès arreu. Caldren més que paraules: caldran accions, intervencions socials i educatives per millorar les mentalitats lingüicides de moltes persones.

2.4. El mite terrible de Babel

La feina pedagògica per entendre per què valorem la diversitat lingüística té, doncs, molt camp a córrer. Els prejudicis estan molt arrelats: encara són molts els que creuen que multilingüisme equival al passat, a la manca de progrés social, a un estigma. Per desgràcia, bé sigui en els estats, bé sigui en la ment de molts ciutadans del món, està interioritzat el vell prejudici que la diversitat lingüística és un llast, un càstig, un endarreriment fruit de la maledicció bíblica de Babel. Aquesta maledicció bíblica ha servit per justificar el descrèdit de la diversitat cultural i, per tant, també lingüística. La pluralitat constituiria un obstacle per al progrés. I no és cert que un increment de la pluralitat cultural conduiria inexorablement a l'augment de la conflictivitat social. L'ideal sembla l'homogeneïtat, que tothom fos "normalitzat" per un catàleg Neufert com ho són els fulls DIN-A de papereria o els cargols de ferreteria. Fins i tot als EUA, aparent meca de l'individualisme, James Baldwin proclamava ("The Harlem Ghetto" 1948): "L'ideal americà, al capdavant, és que tothom sigui al màxim de semblant possible".

En aquesta concepció homogeneïsta ressona la vella idea de matriu europea que a un estat correspon una llengua: la realitat multilingüe s'hauria d'ajustar a aquesta "cotilla", condicionada pel poder polític. En aquesta concepció, i parafraçant pensadors castellans jacobins com Gregorio Salvador o Juan Ramón Lodares, les llengües menudes serien corriols de muntanyes i les grans, rutilants autopistes. Davant de la tria d'un corriol o una autopista, els parlants, empesos per raons comunicatives i instrumentals, optarien per les autopistes i abandonarien les llengües minoritzades com una vella andròmina, inútil en els mercats. En aquesta tria totes les consideracions històriques, polítiques (imposicions) i identitàries no es tindrien en compte, se'n faria *tabula rasa*. Però: què té a veure la dimensió geogràfica i demogràfica d'una llengua amb la seva aportació cultural? L'Anglaterra de temps dels Shakespeare i Milton tenia amb prou feines sis milions d'habitants i, tanmateix, donà llum a una producció literària única i esplendorosa. El mateix pot passar amb qualsevol altra comunitat cultural i lingüística. També amb la de llengua catalana. A Lounès Matoub, un cantant i militant amazig algerià, que fou assassinat per radicals islàmics, li preguntaren: "Quantes persones parlen la seva llengua?" I en la resposta defensà el valor d'ús de la seva llengua enfront del valor de canvi que la pregunta pressuposava: "Ni que només la parlés la meua família, ja seria una raó de prou pes perquè jo la defensés." (*La Vanguardia*, 2-7-1998)

Els mercats, que cada vegada més governen i dirigeixen les polítiques dels estats, també afavoreixen una màxima simplificació lingüística. Air Berlin, la companyia aèria germànica que domina en les comunicacions entre Mallorca i Alemanya, es negava en rodó el 2009 a usar el català, que equiparava al bavarès, és a dir: a una varietat de segona i no a una llengua oficial d'un territori els consumidors del qual se suposa que atén. E-Dreams, empresa de venda electrònica de bitllets d'avió, amb seu a Barcelona, dóna la informació sols en anglès. Lamela (2008), amb l'ajut d'acudits de Mingote, ridiculitza des de la prepotència del poderós les llengües no castellanes d'Espanya. Aquesta pressió homogeneïtzadora té una força brutal i el que és més greu: ha estat assumida per molts parlants de les llengües dominants. Des d'aquesta perspectiva s'optaria per una dràstica reducció de les més de cinc mil llengües que, pel cap baix, es parlen a la Terra. S'oblidaria

així que aquest lingüicidi generalitzat comportaria la pèrdua terrible de visions del món: cada llengua, sigui quina sigui la seva grandària demogràfica, és una peça de llum única en el calidoscopi del planeta. Els ecolingüistes, defensors del manteniment de la diversitat propugnen (propugno) que és compatible la continuïtat de les llengües locals amb la intercomunicació planetària, mitjançant un multilingüisme sostenible. Val a dir que les empreses i les elits dirigents poden ser camaleònicament sensibles a les demandes dels consumidors, si copsen que poden obtenir-hi un guany, si els ciutadans els fan arribar senyals que volen ésser atesos en una llengua determinada. Els catàlegs en català de la multinacional sueca IKEA, de la multinacional alemanya Media Markt o de la multinacional francesa Carrefour en són un exemple. Hi pot haver-hi esclatxes de mercat per al català.

Babel, com deia un dels iniciadors de la sociolingüística, Haugen, no ha d'equivaler a la dispersió i la confusió: ben al contrari, pot ser també una benedicció. Com fa anys clama en el desert Albert Bastardas, hem de superar les disjuntives empobridores (les *os*) i substituir-les per les sinergies enriquidores (les *ís*). La diversitat pot ésser una benedicció si, d'una banda, hi ha individus multilingües, i, de l'altra, hi ha mecanismes de traducció. I aquí entenem per traducció no sols l'activitat d'un nombre reduït de viatgers, mercaders, diplomàtics, intèrprets i turistes, sinó també tota la tasca d'intermediació entre cultures, cadascuna de les quals representa un bocí de la realitat completa del món. Sempre s'ha traduït i sempre s'han creat realitats culturals noves, de manera que s'han creat multitud d'herències.

El català es troba en una situació peculiar, perquè és una llengua mitjana (*medium-sized language*, MSL –vegeu cap. 8–). Els catalanoparlants no estem sols, no som un cas únic incomparable al sud-oest de la Mediterrània. Entenem per llengües mitjanes aquelles que tenen un nombre de parlants entre mig milió i vint milions aproximadament. Aquestes dimensions demogràfiques els permeten exercir un bon nombre de funcions prestigioses i oficials alhora que competeixen amb les llengües centrals (castellà, rus, portuguès, francès, hindi) i amb la llengua hipercentral (l'anglès). En un món *glocal* com l'actual, amb una mobilitat creixent, amb una revolució tecnològica imparabile, aquestes llengües centrals irrompen en els àmbits de les llengües mitjanes (educació universitària i sector econòmic i turístic, per exemple). Si aques-

ta irrupció de les llengües “grans” afecta llengües mitjanes com el danès, txec, estonià o finès, amb estats que les defensen, encara passa més en el cas del català, que no gaudeix d'un estat prou propici que en sigui defensor incondicional –ben al contrari: l'estat el relega a un paper de segon ordre.

L'experiència sociolingüística catalana des de la recuperació de la democràcia al final dels setanta ha volgut guanyar àmbits socials per a la llengua que havia estat prohibida i menystinguda alhora que ha volgut (potser fent de la necessitat, virtut) mantenir la pau social, l'amable convivència entre els dos grups etnolingüístics principals, el de llengua castellana i el de llengua catalana (vegeu cap. 3). S'ha volgut fer de les llengües instruments per viure i conviure. Inicialment la política lingüística catalana s'inspirà en la quebequesa, al Canadà. Tanmateix, no pogué mai ser tan agosarada, perquè Catalunya mai no ha disposat de tanta sobirania com la província quebequesa (els quebequesos, per exemple, poden regular la seva política immigratòria), ni amb el suport, a la reraguarda, d'un gran estat com França, ni amb una majoria demogràfica clara dels parlants de la llengua històrica local.

És un exemple paradigmàtic de la política lingüística de Catalunya la selecció del català com a llengua central del sistema educatiu en els programes d'immersió, que s'ha fet alhora que s'ha assegurat el domini tant del castellà com del català al final de l'ensenyament obligatori. La recent sentència del Tribunal Suprem espanyol (desembre 2010) en què s'exigeix que el castellà esdevingui llengua vehicular, podria comportar un retrocés en el nivell de català dels estudiants, i una possible difuminació de l'anomenat model de conjunció lingüística.

Una de les mancances del sistema educatiu català ha estat un dèficit en l'aprenentatge de terceres llengües (sobretot l'anglès), atès que menys d'una quarta part de la població afirma saber-lo parlar. Més que problemes en l'aprenentatge del català i del castellà (n'hi ha certament, però pocs), el principal problema és l'aprenentatge de l'anglès. Han mancat programes de xoc realment plurilingüitzadors, arreu de les escoles que incloguessin formació docent i innovació didàctica. Sols els privilegiats econòmics, mitjançant formació a l'estranger o en escoles internacionals, han pogut gaudir d'aquesta plurilingüització, que així ha esdevingut un veritable marcador de classe (vegeu cap. 9).

El que fa més inusual el cas català és que el nouvingut (ric o pobre, gran o jove) es troba amb dues llengües principals a la societat receptora (i una tercera a la Vall d'Aran). I segons quin sigui el sector de la societat on s'insereixi, una llengua o una altra té més valor social, aporta més capitals o rendiments a la seva vida, a la seva competició social. Es dona, doncs, una gran diversitat d'històries i trajectòries sociolingüístiques. Vegem-ne alguns exemples de mostra:

- (1) Els **xinesos** que arriben i fan pinya al barri del Fondo de Santa Coloma de Gramenet (125.000 habitants) trien gairebé inevitablement el castellà com a llengua per aprendre perquè és la llengua dominant de l'ambient o la llengua més útil per al proper trasllat.
- (2) Els **paquistanesos** (majoritàriament urduparlants) que arriben a Piera (13.000 habitants) duen els nens a una escola que imparteix classes sobretot en català, però en obrir una botiga de sabates ho fan amb un rètol que diu "*Nueva tienda de zapatos*". Ningú no els ha explicat que la llengua des de fa segles de Piera ha estat el català. Ells sols trien per raons pragmàtiques. I el pragmatisme afavoreix el castellà. Al jardí de la família paquistanesa, on estenen vestits multicolors (la mare vesteix unes túniques esplendoroses), han instal·lat unes antenes parabòliques mitjançant les quals poden rebre les televisions del seu país.
- (3) Els **japonesos**, una mica més de 2.000, majoritàriament empleats a multinacionals nipones a Catalunya, viuen encapsulats en la seva llengua i cultura. Duen els seus fills a l'Escola Japonesa de Sant Cugat del Vallès i reben classes en japonès i una mica en anglès. El castellà, i encara més el català, són secundaris. En català, a tot estirar, els infants n'aprendran alguna cançoneta de Nadal, per un intercanvi amb alguna escola "normal" de Valldoreix. Les llengües "locals" els interessin ben poc perquè tal vegada l'any que ve, enviats per la seva multinacional, viuran en un altre punt del planeta.
- (4) Finalment molts nous immigrants són **sud-americans**: colombians, peruans o equatorians sobretot. Molts d'ells tenen cura de la gent gran autòctona, que no es pot valer per si mateixa, fan companyia als nostres vells. S'hi comuniquen exclusivament en castellà i connecten sols canals en aquesta llengua. Teòricament

als llatinoamericans els és més senzill integrar-se lingüísticament al país perquè ja en coneixen una llengua, però alguns hi arriben amb una ideologia prèvia que els fa menystenir o valorar poc la llengua catalana. Ells porten una llengua mundial, que és la d'Espanya: per què aprendre'n una altra, parlada solament en un racó del nord-est d'Espanya? Per què aprendre-la si potser d'aquí a poques setmanes tornen a Quito o a Guayaquil?

Xinesos, paquistanesos, japonesos, sud-americans... són el que anomenem *al·lòctons*, poblacions diverses que opten per una llengua o altra de les principals que troben en el país d'arribada. El problema és que molts, en arribar cercant feina, creuen que hi ha una sola llengua, l'espanyola, de la mateixa manera que algú encara es pensa que a Bèlgica es parla belga i al Canadà, canadenc. A més, un cop al país, es troben en ambients laborals (construcció, restauració, salut) i residencials de predomini castellanoparlant. I en tercer lloc, la provisionalitat de la seva estada al país (tenen feines eventuais, encara més en la situació de crisi econòmica) els fa triar la llengua més útil, amb més poder comunicatiu. I quart, per a acabar-ho d'adobar, la població catalanoparlant per sistema s'adreça als nous immigrants en castellà. Si els catalanoparlants van als "xinos" (els basars regentats per xinesos, presents arreu del país), poquíssims clients s'hi adreçaran en català. Sols a comarques amb un gran domini social del català (Ripollès, Osona o Garrotxa, per exemple), aquests immigrants recents adopten el català. En definitiva, aquesta força demogràfica de la immigració extraeuropea (més del 15% de la població), amb aquest capteniment lingüístic, ha comportat que s'apugés el nombre dels qui no entenen el català.

Canviar les actituds lingüístiques homogeneïtzadores tan arrelades és envitricollat, potser més actualment atesa la poca importància atorgada a les humanitats i, per tant, a les llengües. Convindria fer veure que totes i cadascuna de les llengües del món són iguals en la mesura que contribueixen a la construcció de la identitat cultural de les persones i dels pobles. George Steiner tenia raó quan deia que no hi ha llengües petites, ja que "quan un idioma és anorreat o reduït té lloc una disminució irreparable de la creativitat humana" (2001, 36). El somni monolingüe, el somni de tornar a un hipotètic paradís perdut, no sols és inhumà sinó impossible "si no és que ens imaginéssim un

altre món. Un món hiperconcentrat, pla, avorrit i monòton, en el qual els 7.000 milions d'humans viuríem en un mateix punt i amb un mateix repertori simplificadíssim d'objectes i costums. Perquè, com és sabut, el lèxic de cada llengua actual conté l'arxiu de tot allò que és habitual i rellevant per a una comunitat de parlants tant des de l'òptica de la seva història com des de la perspectiva del present." (Tuson 2010)

Està interioritzada la concepció que hi ha jerarquització entre les llengües: que n'hi ha de superiors i d'inferiors. Recordem aquelles afirmacions (ara, amb la decadència del francès, semblen *boutades*) que el que no era clar no podia ser francès o que el francès era una llengua en què no es podia mentir. El català es troba per a alguns en aquest segon vagó de llengües de baixa categoria. Alfonso Rodríguez Castelao (1886-1950), el gran escriptor i dibuixant gallec, ridiculitzava així, de manera brillant, la visió monolingüe del món. Els problemes sociolingüístics, com defenso més endavant, també poden ser tractats amb humor:

"Alguns homes –gallecs també– van parlant d'un idioma universal únic per a tota la nostra espècie. Són els mateixos que cerquen la perfecció baixant per l'escala zoològica, fins que sentiran enveja de les formigues i de les abelles. Són els mateixos que varen perdre l'anhel de ser déus i que reneguen de la intranquil·litat que produeix la saviesa. Són els mateixos que consideren el mite de Babel com un càstig, i que reneguen de la vida ascendent. Però jo els dic que la varietat d'idiomes, amb la seva varietat de cultures és el signe distintiu de la nostra espècie, allò que ens fa superiors als animals. Vet aquí la demostració: un gos de Turquia borda igual que un gos de Dinamarca: un cavall de les Pampas argentines renilla igual que un cavall de Bretanya. I sabeu per què? Perquè els pobres animals ja han arribat a l'idioma universal!"

Aquesta visió intolerant és un fruit d'experiències de dominació, d'imperialisme i d'assimilisme. Per a un sector de població, defensar la llengua no sols és defensar-ne la cultura, sinó defensar la vida mateixa. Per a un altre sector, la pèrdua de la llengua, en canvi, és un assumpte secundari. Cal imaginació política i cal imaginació en política lingüística.

Per començar hem de ser plenament conscients dels efectes que té afavorir unes llengües per damunt de les altres. El retrocés del vell

domini del francès (paradoxalment ara intenten difondre'l amb l'eslògan “*be différent*”, justament quan des del francès s'ha anorreat la diferència!) i l'actual triomf angloamericà té conseqüències culturals evidents. Si l'anglès d'aquí a 500 anys arriba a ésser l'única llengua que es podrà aprendre, això “haurà estat el desastre intel·lectual més gran que el planeta hagi conegut mai.” (Crystal 2003, 191)

La prioritització absoluta de la urgència del rendiment econòmic en la formació dels ciutadans provoca un suïcidi cultural gradual per encongiment de l'ànima. I, com a conseqüència, es valoren exclusivament les llengües per la seva eficàcia comunicativa. En canvi, estic convençut que una formació de base en humanitats (una exposició a les diferents cultures, un coneixement de les bases de la nostra cultura i del nostre sentit de la vida, un ensinistrament en l'argumentació...) permet guanyar una aptitud per concebre la pròpia cultura i nació com a part d'un ordre mundial complex en què diferents tipus de qüestions exigeixen una deliberació transnacional intel·ligent per a la seva solució. Una visió *glocal* (local i global alhora i entrelligadament) de la humanitat i de la vida. Des d'aquesta visió, sí que té un valor positiu la continuïtat de la diversitat lingüística. Les humanitats, i dins d'aquestes les llengües, permeten no sols conèixer, sinó comprendre: mostrar un interès genuí per les persones, per la igualtat radical de l'espècie.

Com hem vist, hi ha obstacles ideològics diversos per copsar aquest valor del pluralisme. Un que afecta tant la diversitat entre les llengües (per exemple, el menyspreu de les llengües no oficials) com l'interior de les llengües (per exemple, la intolerància contra els accents “rars”, contra els dialectes pretesaments malsonants o dissonants) és la falsa expectativa que existeix un “nosaltres” immaculat sense cap falla i un “ells” amb caràcter contaminant, brut i dolent. Aquesta visió maniquea genera agressivitat cap enfora i invisibilitza “les agressions” que sofreixen els qui viuen a dins. Els “rars” són molt sovint el llevat que genera el canvi social.

Altres vegades trobem un falsejament de la història, ras i curt. El nacionalisme espanyol, per exemple, amaga el fet que el castellà ha estat imposat ara i adés al llarg de la història (amb les complicitats de les elits i dels pragmàtics, és clar) i pretén (i el pitjor: difon) que el castellà s'ha estès sols per consens, democràticament. La història de la defensa de la nostra diversitat hauria de portar-nos a entendre millor

els que vénen, a creuar fronteres mentals, que tenen més duanes que les polítiques... Com proclamen els dos textos americans amb què tanquem aquest capítol, les llengües són les cases de les nostres ànimes i per això són sagrades.

“Tu idioma es la casa de tu alma

*Ahí viven tus padres y tus abuelos
En esa casa milenaria
Hogar de tus recuerdos
Permanece tu palabra
Por eso
No llores la muerte de tu cuerpo
Ni llores la muerte de tu alma
Tu cuerpo
Permanece en el rostro de tus hijos
Tu alma
Eterece en el fulgor de las estrellas.”*

Poema bilingüe nàhuatl/castellà
de José Miguel Cocom Pech (Prats 2009, 9)

*“[...] la montaña Chicomóztoc, alzada donde la mar se partía en dos mitades, tenía siete cuevas en sus entrañas.
En cada una de las cuevas reinaba un dios.
Con tierra de las siete cuevas y sangre de los siete dioses, fueron amasados los primeros pueblos nacidos en México.
Poquito a poco, los pueblos fueron brotando de las bocas de la montaña.
Cada pueblo, habla, todavía, la lengua del dios que lo creó.
Por eso **las lenguas son sagradas y son diversas las músicas del decir.**”*

(Galeano 2008, 38)

Propostes

Per tal de prendre consciència que la diversitat lingüística és un fet natural en un món cada vegada més global i promoure una visió enriquidora d'aquesta diversitat a favor d'una millor convivència, apuntem les següents propostes. Totes elles pretenen ampliar els coneixements com una manera d'alimentar el respecte envers el que és diferent. Només podem gestionar allò que coneixem i ens preocupa.

- 1) Digues com et defineixes per a cada una de les següents característiques (segueixo un guió de l'exposició "Ciutat de la diferència", coordinada per Manuel Delgado). Demana-ho també a unes quantes persones i després observa com les combinacions dels trets personals fan que cadascú sigui una persona singular. La llengua primera és un tret molt particular que et caracteritza, però no és l'únic que et defineix. Pots trobar molts punts de coincidència amb altres persones que no parlin cap de les llengües que tu saps. No hi ha "els normals" i "els altres": hi ha molta gent singular. Com tu.

Home/dona:

Edat:

Cristià, ateu, agnòstic...

D'esquerres, de dretes...

De Catalunya, Espanya....

Català, castellà, espanyol...

Llengües que saps:

Dretà/esquerrà:

Color dels ulls:

Classe social:

Participació en moviments socials:

Tendència sexual:

Color de pell:

Estatura:

Gras/prim:

Color de cabell:

Caràcter:

Aficions:

Tipus de roba:

Fumador o no:

Música preferida:

Discriminat (sí/no):

Quines llengües es parlen en aquests mercats?

Mercat de Dakar

Mercat de Brussel·les

Mercat de La Paz

Mercat de Mumbai

Mercat de Montreal

Mercat d'Estrasburg

Observa, també, les llengües que es parlen en diferents espais d'intercanvi comercial propers: botigues de barri, àrees comercials, mercats, ofertes de treball i comercials, etc. Quina llengua es tria per a la comunicació en cada cas? Com es negocien i trien les llengües? Quina llengua oral? Quina llengua per escrit? L'activitat comercial pot estimular i encoratjar la comunicació, però no sempre hi ha una adaptació al client com manaria el principi "el client sempre té raó". Observa quina és la llengua de més prestigi.

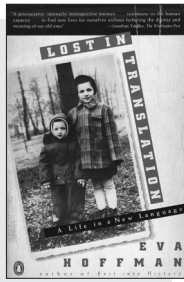
- 2) Situa en un mapa els llocs on es parlen les llengües que has enumerat en la proposta anterior. Pots consultar un atlas lingüístic o bé el programa interactiu *Mapes vius* http://www15.gencat.net/pres_casa_llengues/mapes/ del web Casa de les Llengües. Possiblement descobriràs que algunes llengües minoritzades tenen una difusió molt més gran de la que creiem. Segurament descobriràs que moltes llengües tenien abans una extensió molt més gran que ara (armeni, basc, grec, irlandès, alemany...).
- 3) Analitza quantes paraules que utilitzem normalment provenen d'altres llengües i fes-ne una llista (per exemple: *futbol, córner, bàsquet, esnob, vâter, on, off*, i per descomptat tot el lèxic relacionat amb les noves tecnologies, provenen de l'anglès; *carxofa, estora, cotó, safrà, xifra, zero*, etc. provenen de l'àrab; *necesser, sabó, jardí, croissant, derrapar, amateur, souvenir, amour fou, avant la lettre, bon vivant, bricolatge*, etc. provenen del francès). Els préstecs permeten mostrar la interrelació entre els grups humans i el major pes d'uns envers d'altres (per exemple, la presència elevada d'anglicismes actualment en comparació de l'hegemonia dels gal·licismes en el segle XIX i inici del XX). Podríeu recollir i analitzar els eslògans en anglès que de manera creixent acompanyen les campanyes publicitàries en llengües no angleses. Ben segur que bona part de la població no els entén, però donen distinció, connoten modernitat. O, si us ho estimeu més, podríeu observar la premsa: fins a quin punt els cartells de les manifestacions, des de la primavera àrab fins als indignats, són en anglès. Els préstecs permeten mostrar la petjada de la interrelació dels grups humans en diferents àmbits de la vida. A la Menorca del segle XVIII els anglicismes ja van irrompre en el dia a dia (Insa 2002), mentre que actualment hi irromp a través dels mitjans de comunicació i les elits. Es pot comparar el gran nombre d'aquests anglicismes amb el dels gal·licismes abans (vegeu les llistes dels orígens dels mots a Junyent 1999 i Junyent (ed.) 2002).
- 4) Recull eslògans en anglès al bell mig d'anuncis comercials en qualsevol altra llengua. No et costarà de trobar-ne perquè han esdevingut gairebé imprescindibles, malgrat que bona part de la

població no els entengui. Són sobretot un assumpte de distinció social, més que de comunicació. Els més privilegiats, els qui coneixen més llengües estrangeres, no haurien de servir-se'n com a marca de classe sinó que haurien d'actuar com a intermediaris entre les cultures sense "cobrar comissions". Una política democràtica s'ha de manifestar en l'accés de tota la població a la plurilingüïtzació.

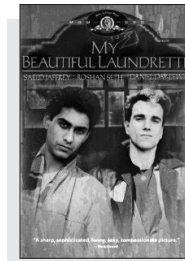
- 5) Aprofita la teva cuina, mentre prepares un plat exquisit, per conèixer la diversitat lingüística. Si ets amant de la xocolata, un gran invent nàhuatl, per exemple, podries col·leccionar-ne embolcalls multilingües. Quants són en català? Quants són en català de València? En quins alfabetes?
- 6) Un canal creixent i influent per copsar el multilingüisme és la música. Ja la música clàssica treballava en moltes llengües (podem sentir Mozart en italià, en llatí o en alemany, posem per cas). En quines llengües són les cançons que més escoltes?
- 7) Aprofita els teus viatges per fer també turisme lingüístic. No cal anar gaire lluny per fer-ne. A la Cerdanya, per exemple, compara els usos lingüístics al costat francès i al costat espanyol. La comparació sempre té valor heurístic, ajuda a descobrir més realitats. Als països de llengua catalana, quan viatgis per zones fora del teu dialecte, escolta les diferències fonètiques, morfosintàctiques, lèxiques i discursives de la varietat de la comarca que visites: gaudiràs dels matisos de la teva llengua i podràs desfer-te del teu etnocentrisme, la creença desgraciada en una llengua monolíticament unitària. Aconsello que llegeixis *A paraules em convides* (Solsona 2006) i descobriràs mils secrets, virtualitats i curiositats de la teva llengua. Això no té preu! Quan viatgis per l'Europa propera, compara l'italià, el portuguès, el castellà, l'anglès, el francès i l'alemany. Llegint *Nuestros idiomas: comparables e incomparables* (Wandruszka 1976, or. alemany 1969) xalaràs d'allò més.
- 8) Familiaritza't amb les nombroses iniciatives a favor de la diversitat cultural i lingüística. En trobes mostres a *Ningú n'està exclòs. Un manual per promoure la participació dels infants i les accions integradores contra la discriminació* (UNICEF 2003), i *Les llengües a Catalunya: estratègies per a la convivència* (versió bilingüe ale-

many/català, Institut Ramon Llull 2007); programa d'admissió d'alumnes per compensar desigualtats als centres educatius de Martorell; experiència "Vine a casa meua" de l'IES Ridaura de Castell-Platja d'Aro per acollir persones nouvingudes; el concurs *Gimcana de les llengües*; projecte d'intercanvi cultural "La Huaca" a l'IES Eugeni d'Ors de Badalona; associació Veu Pròpia de nous parlants del català; programa "Voluntaris per la llengua", que organitza deu hores de conversa en català per a nouvinguts; les biblioteques com a espai gratuït d'intercanvi cultural i lingüístic; elaboració de vocabulari i guies de conversa per a l'atenció sanitària; noticiaris en vint llengües a Barcelona Televisió; programa "Companys tutors" a l'IES Flix, i programes i manuals de conversa per facilitar l'adquisició fàcil del català a la Universitat de Barcelona.

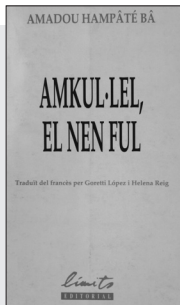
- 9) A continuació et proposem algunes novel·les i pel·lícules en les quals s'enfila una trama narrativa de varietat d'experiències de diversitat lingüística. Cada narració és una versió de fets potencialment viscuts, la versió que l'autor ha construït i que serà interpretada per cada lector. Aquestes narracions t'acosten al sentit que ha tingut en cada cas concret conviure amb la diversitat lingüística. La intenció és que t'ho passis molt bé veient-les i llegint-les, i que al mateix temps vagis ampliant el ventall de possibilitats de casos de viure i conviure amb la diversitat lingüística.

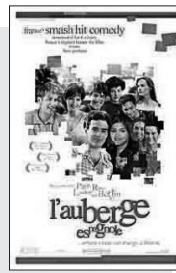
La novel·la *Lost in Translation* d'Anna Hoffmann narra el canvi de vida i de llengua d'una noia polonesa que emigra a Vancouver (Canadà).

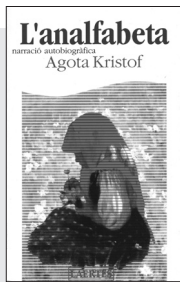
My beautiful laundrette transcorre en un suburbi d'una ciutat britànica amb majoria d'habitants paquistanesos.

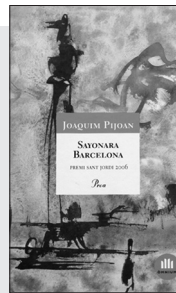
L'autobiografia *Amkul·lel, el nen ful*, d'Amadiu Hamoate Ba, descriu la fluïdesa del multilingüisme de la població de l'Àfrica occidental sota domini francès.

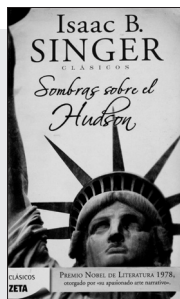
El film *L'auberge* espanyol reflecteix la vida multicultural d'estudiants internacionals a Barcelona, mostrant fins i tot alguna negociació de llengües a la Universitat de Barcelona.

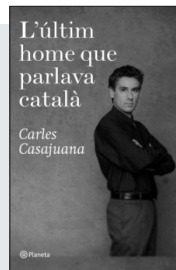
La novel·la *L'analfabeta* d'Ágota Kristof, que descriu l'adaptació difícil d'una immigrant hongaresa a la cultura i llengua de la Suïssa francòfona.

Sayonara Barcelona descriu la sensació de pèrdua de la llengua catalana a Barcelona, tal com la percep un català que torna a la ciutat després d'haver viscut molt de temps al Japó.

La novel·la *Sombres sobre el Hudson* d'Isaac B. Singer mostra la coexistència jerarquitzada del jiddisch i l'anglès a Nova York.

L'últim home que parlava català retrata una situació terminal de la llengua a la societat catalana.

- 10) Els ajuntaments d'Ontario (Canadà) van posar-se d'acord en la proposta d'uns principis interculturals. Agraïxo a Albert Bastardas, gran company universitari, que me'ls fes conèixer. Llegeix-los i assenyal amb una, dues o tres estrelles cada principi segons si et veus molt, poc o gens capacitat per contribuir-hi. Pensa com podries preparar-te per incorporar en la teva manera de fer aquells principis que has assenyalat amb una sola estrella.

Principis interculturals dels ajuntaments d'Ontario

1. No pensis en ningú com els altres.
2. Imagina altres cultures mitjançant la poesia i la literatura.
3. Observa com funcionen els mecanismes de poder i privilegi.
4. Lliga't a poques necessitats.
5. Aprèn de la història dels pobles i redefineix què entens per progrés.
6. Coneix la geografia física, humana i política.
7. Gaudeix dels jocs d'altres cultures i mira pel·lícules amb subtítols.
8. Coneix la teva pròpia tradició i respecta les de tothom.
9. Llegeix la Declaració Universal dels Drets Humans.
10. Descobreix com treballa els diners el teu banc.
11. Mai no et pensis que tens dret als recursos de tothom.
12. Qüestiona les connexions entre les empreses i els militars.
13. Jutja la governança tenint en compte si satisfà les necessitats de la gent.
14. Prioritza la curiositat per damunt de la certesa.
15. Jura lleialtat a la Terra i posa en dubte qualsevol nacionalisme dominant.
16. Ningú no és silenciós, però molts no són escoltats. Treballa per canviar-ho.

3. La cohabitació i la convivència del català i el castellà

Carta a un jove sirià acabat d'arribar

Ismael, véns del convuls món àrab, des de Casablanca fins a Badora, véns de l'incommensurable món islàmic que em costa tant d'entendre des de la laïcitat europea, des d'una Europa que va ésser envernissada per la Il·lustració (l'"atreveix-te a pensar" del savi de Königsberg). La Mediterrània seria un gran pèlag àrab, si no fos, si no fos... que heu estat manats massa temps per dictadors i per governs corruptes de partits gairebé sempre únics, ara amenaçats per una onada de revoltes de final incert. Potser els tunisians han començat a fer caure les peces del dòmino d'oligarques. Com el teu, de Síria. El poc respecte per les minories i el caos i la corrupció del teu Damasc –fils elèctrics penjant entre bloc i bloc, cases inacabades amb totxos a mig posar, por de parlar en públic de política...– em recorden alguns suburbis de la Barcelona grisa durant els anys del franquisme, malgirbats i mal planificats, però amb gent cordial, hospitalària i amb molta curiositat per l'exterior a què no podien accedir. Ismael, has vingut a Espanya a treballar, perquè hi tens amics, introductors, cicerones. Has arribat amb pocs diners a les butxaques, amb l'àrab inacabable (nosaltres diem *ojalá* i *cotó*, i *xifra* i *zero* i molts més mots de la teva cultura que tant ens va donar) sense ni un borrall ni de català ni de castellà i xampurrejant l'anglès. Catalanistes com som, t'hem enviat a un curs de català del Consorci per a la Normalització Lingüística de Barcelona, on tot es tradueix al castellà perquè la majoria d'estudiants són dones sud-americanes... Nosaltres, quan t'hem convidat t'hem parlat sempre en català, cosa rara. Però mentrestant has trobat feina en un restaurant, de cambrer, on treballes massa hores, i mal pagades. I allí has après

que la llengua més útil i normal és el castellà: tant els clients del restaurant quan s'adonen que tens un accent no català, com els companys de feina, et demanen sempre “*un cortado*” mai “un tallat”. Ara, veient com has vist de primera mà, quines llengües són més febles, com tindràs ganes d'aprendre'n els pronoms febles? Ara al pis on vius amb gent del país, et parlen també castellà quan et demanen que baixis la bossa d'escombraries al contenidor de la teva plaça, quan et demanen que abaixis el volum del canal àrab de televisió que veus. El pragmatisme immediat du a l'ús exclusiu del castellà, de manera que el català restaria limitat a la cleda dels catalans de tota la vida. Per què solem excloure els nouvinguts de la nostra llengua tan sovint?

Com a conclusió, com podem dialogar cívicament àrabs i cristians, sense que uns hagin de guanyar necessàriament els altres? Podem aprendre a respectar la teva cultura, i vosaltres la nostra, després de segles que els “moros” fossin els nostres enemics. En aquests diàlegs desitjables, podem els catalans prendre-hi part en la nostra llengua i no solament a través de les llengües i cultures dominants? Podem conèixer-nos recíprocament?

Ja hem vist el creixent pluralisme lingüístic del país. A les dues llengües històriques, el català i l'occità, se n'hi han afegit moltes d'altres, amb un poder i amb una presència molt desiguals, sobretot el castellà i el francès totpoderós. El parlant de wòlof, que ha arribat a la recerca desesperada de qualsevol feina, no té cap dret lingüístic especial, sols algunes atencions lingüístiques: potser algun servei ocasional de traducció (esperem que no ho necessiti gaire) en un CAP, en un hospital, en un jutjat o en una cua trista del PIRMI. Entretant els jutges –poca broma!– poden romandre immaculadament impermeables al català i, per tant, provocar que la complexa i lenta maquinària judicial sigui gairebé exclusivament en castellà, i en aquell castellà retòric que sembla ésser redactat expressament perquè no s'entengui ni en castellà... Als parlants del castellà, els atorguem més drets que fins i tot als del català. Alguns castellanoparlants branden el dret de romandre monolingües en la seva llengua i, per tant, rebre-hi totes les informacions. Fa poc, per exemple, es criticava a la premsa castellana que més d'un setanta per cent de les pàgines web dels ajuntaments catalans siguin exclusivament en català. En canvi als immi-

grants rics –els residents alemanys o anglesos– els proporcionem serveis de tot tipus (metges, assessors immobiliaris, advocats, revistes, ràdios i televisions) en la seva llengua: els rics sempre són més ben servits al llarg de la seva vida, des de la clínica privada del part, fins al luxe en la sala de vetlla del tanatori. Les llengües, com a institucions socials, són, doncs, profundament desiguals per raons de poder –encara que les seves estructures tenen les mateixes virtualitats. L'Ismael, l'immigrant àrab acabat d'arribar, no necessita de cap manual universitari per adonar-se d'aquesta jerarquització de les llengües.

Legalment el català i el castellà tenen doble oficialitat a Catalunya, a més de l'occità. El català, a més, atès que n'és llengua pròpia, ha gaudit d'un reconeixement de llengua preferent a l'administració local i autonòmica a Catalunya –molt menor a les Illes i en terres valencianes. Aquesta preferència relativa (mai exclusivitat, prohibida per la Constitució espanyola que, al seu torn, dóna prioritat al castellà) ha estat rebutjada per les darreres sentències del Tribunal Constitucional i del Tribunal Suprem espanyols. És significatiu, per exemple, que a Catalunya el 2011 es demanés el domini del català en un 38% d'ofertes de treball, mentre que sols en un 9% de casos a les Balears (*Qué*, 23 de febrer del 2011). El requisit del castellà, com el valor en els reclutes, “*se le supone*”: es dóna per descomptat i inexcusable. A continuació em centraré en la situació social del català i del castellà, perquè és entre elles que es planteja la lluita de llengües més crucial al costat de l'anglès, que irromp cada dia amb més força. Cada dia que passa, no sols hi ha cohabitació entre el castellà i català, també amb l'anglès... I una coexistència entre tres encara és més complexa que els jocs amb tres boles d'un malabarista de circ.

3.1. El català

La llengua catalana té la legitimitat suficient i clara per ésser la llengua pròpia i preferent de Catalunya, com propugnava l'Estatut d'autonomia del 2006, escapçat per la sentència del TC espanyol del 2010. Raons no li falten:

La llengua parlada per la immensa majoria del poble des de l'evolució del llatí en la llunyana edat mitjana ha estat el català. Catalano-

parlants foren els comtes de Barcelona i catalanoparlants foren la majoria dels serfs de la gleba, que els servien i els soldats de la Corona d'Aragó que estengueren mots i costums catalans per les inhòspites terres de Sardenya. Catalanoparlants foren els proletaris que signaven els primers manifestos obrers amb la industrialització del segle XIX, i catalanoparlant fou la majoria de la burgesia que impulsà les filatures resseguint els esquifits riuets del país. Catalanoparlants foren els capellans que volgueren recristianitzar el poble, com sant Antoni Maria Claret, amb els seus catecismes amb centenars de milers d'exemplars. A començaments del segle XX, sols un 5% de la població catalana no parla la llengua del país a casa, és a dir: la casta funcionarial i alguns elements escassos de la noblesa i burgesia castellanitzades. Sols el segle XX serà testimoni del desplaçament massiu del català per part del castellà, perquè emigraran al país centenars de milers de castellanoparlants, que arriben precisament durant les dues dictadures (1923-1930 i 1939-1975), durant les quals tota la població (els antics i els nousvinguts) fou condemnada a no aprendre la pròpia llengua, a no poder usar-la en espais oficials i públics (educació, administració, mitjans de comunicació). Per tant, ja no es van poder assimilar els nous catalans, que venien amb la maleta, amb l'esperança d'un futur més amable i amb la llengua oficial i única de l'estat. Encara ara ningú des de Madrid s'ha excusat per aquestes imposicions, ni per les més llunyanes ni per les més recents. Ben al contrari: encara ara es manipula aquesta història sociolingüística per justificar l'hegemonia del castellà.

Amb l'eclosió dels mitjans de comunicació de masses (ràdio, cinema, televisió, publicitat, teatre) i de l'escola en castellà, la castellanització dels catalanoparlants esdevingué quotidiana, imbatible, omnipresent i banal. Els seus avenços al llarg del segle XX es fan evidents si comparem els seus inicis i els seus finals. El 1924, per exemple, el Baró de Viver, alcalde de Barcelona, en parlar davant la primera emissora de ràdio espanyola, Ràdio Barcelona, ho fa en un castellà amanit de fonètica catalana, que crida molt l'atenció a un oient d'avui. Prop d'un segle després, la majoria de catalanoparlants dominen molt bé el castellà: catalanoparlants il·lustres com els esportistes Pau Gassol, Pep Guardiola, Gemma Amengual o Rafa Nadal parlen un excel·lent castellà. La televisió, que arriba des del 1959 a Barcelona, ha fet clas-

ses de castellà a tots els catalanoparlants. De franc i a domicili. A començaments dels seixanta tothom va apressar-ne a comprar-ne una per veure el casament de Fabiola amb Balduí de Bèlgica o saber –per bé que encara no se sap– com havien assassinat John F. Kennedy.

Encara ara la toponímia a Catalunya mostra el lligam del català amb la societat del país i la seva història. Els pobles i ciutats, les valls i els cims, les masies i les cales duen noms en català, perquè estan lligats i entreteixits amb homes que han viscut en català durant segles i segles.

Des de la recuperació de la democràcia, el català ha guanyat espais públics i oficials, fins i tot privats. Una part dels castellanoparlants ha fet seu el català, se n'ha apropiat i a hores d'ara una de les varietats més importants i nombroses del català és el neocatalà dels qui no el tenen com a primera llengua. Un bon grapat sí. Des de moviments d'església (escoltisme, parròquies, algunes escoles), passant per militants de partits polítics (PSUC, PSC -PSC/PSOE-, CIU) o moviments veïnals, educatius i cívics, molta gent ha fet seva la vella consigna que “som un sol poble” per damunt de les identitats etno-culturals d'origen. D'altres no, i encara veuen el català com una nosa de l'any de la picor, indigna de ser apresada i estimada. Especialment en el món educatiu, molts mestres castellanoparlants han adoptat el català i l'han emprat a les aules. A ells, moltes gràcies. El català, a inicis del segle XXI, si més no a Catalunya, té un cert poder d'atracció social, per desgràcia menor a les Illes i a València. Hi ha més gent que el parla amb els fills que no pas que el parla o parlava amb els pares. També en les parelles lingüístiques mixtes, alguns pares castellanoparlants es posen a parlar en català als fills (vegeu cap. 7). En definitiva per a alguns castellanoparlants, començar a parlar habitualment català els fa sentir més còmodes, menys “bitxos rars”. I tot això sense perdre el castellà de les seves arrels...

En canvi, altres no catalanoparlants romanen impermeables a la llengua del país, sense que això sigui obstacle per al seu progrés social. Johan Cruyff, amb més de trenta anys vivint i treballant a Catalunya, és un dels catalans de més èxit i amb el seu castellà estrefet amb accent holandès n'ha tingut prou. Potser, diuen males llengües amb ironia, el seu dolent castellà és tan dolent com el seu neerlandès nadiu... Alguns sectors d'origen autòcton o immigrant (alguns d'ells que

han passat a formar part de les classes mitjanes) es mostren reticents o militantment contraris al català, i fins i tot organitzen partits i plataformes espanyolitzadores. Aparentment respecten certs usos públics del català, però de fet defensen el castellà, perquè deixen els usos lingüístics en mans “dels mercats” que, si no hi ha regulació, afavoreixen la llengua socialment i econòmicament més forta, el castellà. Són sectors “rebotats” contra el català, afavorits pels mitjans de comunicació espanyols anticatalanistes que se’n fan constantment ressò, sobretot perquè la catalanofòbia sembla que és una arma electoral que permet guanyar vots a tort i a dret (vegeu cap. 5). Val a dir que alguns sectors impermeables al català ho són simplement perquè viuen en xarxes i ambients socials (barris, cadenes de ràdio i televisió) on la cultura i llengua catalanes són absents. Potser la fórmula lingüísticament híbrida d’alguns programes de TV3 (*Crackòvia* o *APM*) o de TeleTaxi o amb programes de cultura andalusa i noticiaris en català és un bon recurs contra aquesta impermeabilitat. El somni d’una societat compacte és això: un somni.

Finalment hi ha un sector creixent de població, especialment jove i escolaritzada en català i castellà, que pot usar ambdues llengües. Són bilingüïtzats i potser si els preguntéssim quina llengua prefereixen, respondrien: “tant me fa”. Aquesta hibridació també es fa evident en el tipus de llengua: especialment en gent jove, se senten expressions en castellà mentre es parla català. No passa tant a l’inrevés (expressions en català al bell mig del discurs de joves que parlen en castellà). Aquesta bilingüïtzació encara és profundament asimètrica, favorable a la llengua més segura socialment: el castellà. No debades aproximadament un 80% dels canals de televisió més vistos emeten en castellà. I aquest domini segurament seria més gran encara si tinguéssim en compte l’oferta infinita per Internet, precisament la que els joves tendeixen més a consumir. La Televisió de Catalunya en els seus diferents canals, el nucli de la cultura catalana, es troba amenaçada per les restriccions del mateix Govern català.

3.2. El castellà

La llengua castellana s'ha estès a Catalunya per tres factors entrelligats. Com hem vist, els catalans s'han castellanitzat per *subordinació política* (els poderosos catalans, com els nobles i burgesos, l'han adoptada perquè era llengua del poder; els infants l'han apres a escola, quan n'hi ha hagut), per *subordinació comunicativa* (gairebé sempre ha dominat el castellà en els mitjans de comunicació i en el consum cultural), i per *desplaçaments de població*, que aporten milions de persones no catalanoparlants i es produeixen en un ambient social, polític i comunicatiu desfavorable. Bona part dels catalanoparlants han tingut la seva llengua en baixa estima, però també n'hi ha d'altres que s'han mobilitzat per la seva continuïtat.

El castellà ha estat, doncs, massa sovint llengua imposada d'una manera o altra. Ara continua essent-ho: els ciutadans catalans tenen el dret i **deure** d'aprendre'l (article 3r de la Constitució espanyola). Malgrat tot, els catalanoparlants han d'aprendre el castellà en positiu, fins i tot generosament.

- (1) En primer lloc, perquè és la llengua primera o d'origen de molts dels seus conciutadans catalans, que tenen les seves arrels a Andalusia, Múrcia o Extremadura, i que expressen bona part de la seva cultura en aquesta llengua.
- (2) En segon lloc, perquè el castellà és llengua de la majoria d'espanyols i llatinoamericans. La nostra indústria editorial treballa amb Amèrica. Barcelona continua essent un centre d'atracció de sud-americans, des d'estudiants fins a professionals.

Els intercanvis culturals i lingüístics amb hispanòfons són positius mentre hi hagi reciprocitat i subsidiarietat entre les dues cultures veïnes, que poden conviure ben avingudes, ben lluny de les "*deux solitudes*" del Quebec o de Bèlgica, o de les dues ribes del Nervión que separen Euskadi. Els catalanoparlants estan interessats a poder accedir a la cultura en castellà: a Alianza Editorial, a la Sexta, al Fondo de Cultura Económica, a Losada, a tot l'imaginari hispanoamericà... i no s'ho deixen perdre. Es bo que puguem llegir Martín Gaité, Gil-Albert, Marsé, Neruda o García Márquez, mentre els castellanoparlants arreals al país mostrin interès per Carme Riera, Edicions 62, Mercè Rodon-

reda, TV3, Jesús Moncada o Salvador Espriu. És ben cert que la relació amb la cultura castellana ha estat malaltissa perquè ha estat forçosa massa sovint, perquè a penes hi ha hagut veritable diàleg. La relació entre “castellans” i “catalans” (emprant les etiquetes que vaig aprendre de petit en la Barcelona dels seixanta –sense cap ànim de xenofòbia, simplement descrivint una diferenciació real de la meva ciutat) pot ser enriquidora si hi ha veritable i franca voluntat de comunicació, si hi ha reciprocitat franca (l'*Elkarri* basc, el nom del moviment pacifista que significa precisament això: reciprocitat). Certament la cohabitació i convivència actuals poden comportar freqüents desagradables, perquè encara romanen força desigualtats i perquè encara resta el ròssec i la suspicàcia d'un passat intolerant.

3.3. Ideologies davant la diversitat lingüística

Davant del català i castellà i davant de les altres llengües (vegeu cap. 1), com cal actuar? Com cal tractar-les i considerar-les? Dues preguntes clau s'ha de plantejar el país davant la seva diversitat interna:

(1) Fins a quin punt i de quina manera es facilita el manteniment de la identitat i de les característiques culturals i lingüístiques minoritàries?

(2) Com es promouen les relacions intergrupals, la reciprocitat?

Luísa Martín Rojo (2003) ha resumit molt bé les quatre ideologies des de les quals se sol respondre a aquestes dues preguntes:

- Les ideologies *assimiladores*, que amb l'objectiu de perseguir la igualtat, dilueixen o eliminen les diferències culturals i lingüístiques sobre la base dels trets culturals de la majoria.

- Les ideologies *marginadores*, que eviten al màxim les relacions intergrupals i consideren els grups diferents inferiors o deficitaris. La diversitat es veu solament com a font de desigualtat social, i mereix romandre tan invisible com sigui possible.

- Les ideologies *multiculturals*, que respecten les diferències dels grups culturals, però els mantenen separats, segregats.

- Les ideologies *integradores* que permeten el manteniment de la identitat i dels trets lingüístics i culturals diferents, alhora que l'individu incorpora una llengua i una cultura noves.

Ara per ara se sol identificar encara la diferència amb el dèficit: la vella ideologia de l'homogeneïsm. El que temem els catalanoparlants és que les forces socials, el *laissez-faire laissez-passer*, afavoreixin el codi més fort, el castellà. Com podem copsar en les cartes que encapçalen els diferents capítols, l'immigrant siria que cerca treball en un restaurant, la immigrant equatoriana que té cura d'una dona gran dependent poden copsar que la llengua indispensable és el castellà; l'altra corre el risc d'esdevenir secundària, venerable –fins i tot selecta a vegades–, però prescindible.

Aquestes ideologies homogeneïstes es poden trobar tant en la població local, autòctona, com en la població nouvinguda. Alguns hispanòfons, per exemple, alguns dels quals immigrants, valoren molt la utilitat de la seva llengua castellana, i menyspreen correlativament la llengua catalana, percebuda com a poc útil. No sabem on anirà a parar l'actual cohabitació entre el català i el castellà, quin serà el resultat de la creixent bilingüïtzació. Aguantarà el català ésser sols un submercat envoltat del mercat superior del castellà i de l'anglès, sense el suport incondicional i generós d'un estat propici?

Propostes

Les propostes que fem a continuació tenen per objectiu observar com en el nostre entorn, al costat del català, hi conviuen o coexisteixen moltes llengües i cultures de manera sincrònica. Conèixer aquesta realitat ens ha de permetre superar prejudicis dels uns cap als altres i valorar la riquesa de la convivència.

- 1) Fes una petita crònica del que faràs avui i digues en quines llengües parlaràs en cada una de les activitats que desenvoluparàs. Digues també quines llengües sentiràs en els diferents espais on et mouràs (veïns, carrer, transport, treball, botigues, bar, gimnàs, lleure –incloses ràdio i TV–, etc.) i finalment quines llengües llegiràs (rètols, diaris, tiquets, mòbil, màquines automàtiques, correu electrònic o xats, llibres).
- 2) Et proposem de comparar, pel que fa al seu paisatge lingüístic, dos barris diferents d'una mateixa ciutat o poble. Passeja't pels carrers i escolta quines llengües parla la gent, observa els rètols

de les botigues, mira al quiosc quins diaris hi dominen –particularment per què es trien les versions castellaneres o catalanes dels diaris bilingües (*Segre, La Vanguardia, El Periódico*)–, mira els noms de les bústies de les escales, etc.

- 3) Tens curiositat per la toponímia? Què signifiquen els noms de les muntanyes, les ciutats, els rius o els deserts? D'on provenen? La geografia humana i física es relacionen amb les llengües: Guadalquivir, Mississipí o lenisei, per exemple, signifiquen tots "riu gran". Els llibres de Junyent (1999, 2010) us proporcionaran mil i una idees en aquest sentit.
- 4) Així mateix, l'antroponímia també revela el significat i l'origen dels noms de les persones. Busca l'origen dels noms propis de la teva família, dels teus veïns i dels teus amics. Això et permetrà descobrir amb facilitat el valor de la diversitat del grup humà amb el qual convius cada dia.
- 5) Observa les fotografies següents i mira si pots dir quines llengües parlen o parlaran les persones que hi surten. Per què no ho podem saber? Això ens fa pensar que cal reconèixer les persones per qui són i no per qui els passaports diuen que són.

- 6) Observa les llengües al llarg de la vida de la teva família. Fes un arbre genealògic fins als besavis com a mínim amb les llengües primeres i segones que parlava cadascú. Les històries de vida familiars mostren els estira i arronsa de les llengües.

4. Les diversitats internes.

La “mata de jonc” dels països de llengua catalana

Carta a un valencià

Et vaig conèixer a Palma, a la caserna d'artilleria, perdent tots dos les hores fent veure que servíem “una pàtria” en què gairebé ningú no creia. Els sergents i brigades, tot just acabaven la comèdia de la instrucció, tornaven al català de Mallorca i llançaven un “es pardal!” Entre tu i jo xerràvem i ara, trenta anys després, xerrem en castellà, tot i ser tu més valencià que Blasco Ibáñez i Rita Barberà junts. Dones i política eren els nostres temes a l'oficina de comptabilitat de la caserna, quan l'oficial no hi era. De les dones, no me n'havies de convèncer. Entre guàrdia i guàrdia tu intentaves persuadir-me de les bondats del leninisme, des de l'extrema esquerra més esquerrana que jo havia vist mai. Qui ho diria que els teus pares t'havien dut a una escola privada de l'Eixample de la ciutat de València, on tot eren rituals catòlics i, *desde luego*, en castellà! Ara han passat molts anys, treballes per a Comissions Obreres i no deus fer més proselitisme d'aquell leninisme que et semblava infal·libre a l'avantguarda del proletariat. “Fins que ja no sigui possible tornar enrere”, sentenciaves amb aires de bolxevic. I resulta que el que ha tornat enrere és l'URSS... Quan ens trobem al barri del Carme de València (la ciutat esplendorosa, amb aires de nova rica, ara sobretot anticatalana i pepera), em dius que jo baixo al País Valencià i que tu vius a la *Comunidad valenciana*, estranyada i distanciada dels seus orígens catalans. Jo vinc a veure les trinxeres culturals valencianistes construïdes per Eliseu Climent, tan combatives i amb moral alcoiana, compro *El Temps*, gairebé clandestinament, i visito el Departament de Filologia Catalana de la Universitat de València on se sent la fatídica frase de Joan Fuster: “Ésser valencians és la

nostra manera de ser catalans". En canvi, tu vius normalment en castellà: en la teva vida el valencià és una excepció, una relíquia d'un món rústec i precari que ja no és el teu. Per tu, això del català-valencià, això dels països catalans... fou un rampell col·lectiu d'aquells anys de transició política postfranquista, en què semblava possible canviar el món. Ara València, amb l'AVE és a pocs minuts de Madrid i Barcelona, és molt lluny en molts sentits, malgrat el corredor mediterrani que tal vegada arribarà un dia. Llegeixes *Levante*, *El País* o *Público*, el *Marca* o l'*As*... pots llegir en català, però la teva llengua, la dels teus amors i temors, la dels constructors enriquits, la dels teus companys de sindicat, la de les xerrades que fas quan véns a Barcelona, és el castellà. El valencià és una reminiscència dels teus *agüelos* d'Alcoi –que els teus pares, un cop a València, ja no varen transmetre als fills–, la llengua de l'*Alqueria Blanca* a Canal 9, que encara és en valencià perquè passa entre gent de poble... però poca cosa més. M'agradaria que el català de València es recuperés d'aquest desballestament fraternalment, de bracet amb el meu de Barcelona. Però potser és massa tard perquè el valencià sigui llengua comuna de tots els valencians. Massa tard per revernacularitzar res, per tornar a un món perdut? Compromís pot ser un revulsiu, amb un diputat a Madrid? Com cívicament es recupera una llengua a la qual part del seu poble (sobretot la burgesia i els seus dirigents) ha donat l'esquena? Com es capgira un procés massiu de substitució lingüística? Com es recuperen i, sobretot, s'organitzen uns països de llengua catalana que no tenen ni tan sols un adjectiu comú de consens per denominar els seus habitants? Tindrem prou força i imaginació per aixecar un valencianisme modern?

Quan escric aquestes ratlles la Bressola de Perpinyà és a punt de plegar, s'acaben de tancar definitivament els reemissors de TV3 al País Valencià i el PP es planteja clausurar part de la Televisió de Catalunya amb la coartada de la crisi. Mentrestant hom pot veure amb parabòliques o a través d'Internet qualsevol emissora del món. Tenim problemes greus, doncs, d'intercomunicació, i plou sobre mullat, sobre vells prejudicis. Als nostres pobles hem sentit frases que delaten petits prejudicis, com "*Valencià/català i home de bé, no pot ser*". A vegades els prejudicis són més greus: l'any 2004, posem per cas, a les llars catalanes es repartiren exemplars de la proposta de

Constitució europea perquè els ciutadans poguessin expressar el seu vot. La versió repartida a Catalunya aparegué en català de València. Molts catalans la sentiren allunyada, impròpia, poc seva. Les línies següents volen aprofundir en l'anàlisi d'aquestes cicatrius, d'aquestes esclatxes internes en els països de llengua catalana. Començarem a presentar-les mitjançant una breu "educació sentimental" pels territoris de la llengua.

4.1. Una educació sentimental per la llengua

De petit, sota la llosa del franquisme, vaig créixer en una família catalanista. Els sis germans llegíem el *Cavall Fort* i el *Tintin* en català, arraulits al llit quan teníem una petita febre i la mare ens duia un suc de taronja, càlid i tendre. Arribaven cada mes el *Serra d'Or*, dirigit per l'oncle Joan –sempre més a prop del cel–, que no acabàvem d'entendre, i el *Paris-Match* de segona mà, del qual llegíem les fotos; els pares ens duïen als escoltes on apreníem cançons de muntanya i que els de l'OJE eren els dolents... I seguíem Brel i Brassens gràcies a la Nova Cançó, mentre la gent normal i corrent sentia els Sírex, els Beatles i els Rolling. En un dels seus discos, de vinil i de 33 revolucions, cantava un noi repenjat a la paret amb una captivadora empenta vital que proclamava: "Sempre mire les mans". No sabia res d'aquell català estrany. No sabia ni tan sols que allò fos català. A l'escola no me n'havien dit ni explicat res. Aquell xiquet era de Xàtiva, Ramon Pelejero, que ha passat la major part de la vida una mica exiliat a Barcelona, discriminat pel poder a la seva terra.

Els països catalans existeixen, si més no a la Wikipèdia, al mapa del temps de TVC o a la meua agenda Finocam. Tots –mallorquins, alacantins, perpinyanesos, andorrans...– tenim la mateixa arrel cultural i lingüística, però tenim tastos i aromes diversos. Si demaneu un batut de cacau, a Palma us serviran un Laccio, a València un Cholek i a Barcelona un Cacaolat, i cadascun tindrà un gust lleument diferent. Però tots tres són batuts de cacau.

La diversitat dels països de llengua catalana, aquesta franja mediterrània embastada per una llengua i cultura comunes –tal com l'anomenava el geògraf Pierre Deffontaines–, il·luminada per la urbanització

–massa sovint especulativa–, una de les primeres zones turístiques del planeta, és extraordinària a causa de la seva fragmentació política i comunicativa deguda a una història torturada, tèrbola i precària. Una anàlisi coherent i travada dels països catalans és, doncs, encara impossible.

A continuació i en primer lloc presentaré unes pinzellades impressionistes dels nostres països, a partir d'una visita recent d'estiu (2011) a Castellterçol (Vallès Oriental), a Santa Eulària des Riu (Eivissa), a Prats de Molló (Vallespir) i al Raval de Barcelona. Faig abstracció dels altres territoris. En segon lloc sintetitzaré els set reptes principals que tenen els països catalans.

- (1) **Castellterçol: el català, llengua autèntica i comuna.** És la terra on nasqué i morí el primer catalanista amb un poder polític significatiu del segle xx: Enric Prat de la Riba –sense la iniciativa de Prat des de la Diputació de Barcelona en mans catalanistes conservadores, per exemple, no es pot entendre l'èxit innegable de la reforma normativa de Pompeu Fabra. Castellterçol per mi és el poble on han jugat i crescut les filles, vivint felices les tardes melangioses de tants estius. El català és la llengua en què se t'adrecen a les botigues i et demanen: “qui és l'últim?” o “què vol?” Puc encarregar el pa integral al forn i dient-los “Boix”, sé que m'escriuran bé el cognom i no pas com una marca d'electrodomèstics alemanya. El català és la llengua de tots els actes i escrits públics: és la llengua comuna. La catalana és la bandera que oneja damunt del campanar, i fa poc, precipitadament i sense prou miraments, n'han penjat una d'estelada a la plaça Gran. A l'Ajuntament hi ha tres pals de bandera al balcó, però sols hi onegen la catalana, la del poble i l'europea: l'espanyola deu ser a la bugaderia. El castellà, el parlen els immigrants populars del sud d'Espanya que vingueren als seixanta, alguns catalans acomodats castellnitzats (molts d'ells de l'Opus Dei, que van a la piscina privada del poble i parlen “apijat”), i els immigrants recents d'Amèrica del Sud, que treballen de caixers al supermercat, de cuidadors de la gent gran i a les fàbriques alimentàries. I els al·lòctons (la russa or platí que pesa la fruita, i el senegalès negre profund que ven quincalla, rellotges i piles al mercat dels dissabtes)? Xampurregen

més el castellà, però també es llancen a parlar en català: el context social hi porta. Això sí, als equatorians amb trets andins, molta gent se'ls adreça en castellà. Llavors, per què haurien d'aprendre el català?

Aquest ambient catalanitzador, sobretot a la Catalunya Vella, és el que impressionà o enlluernà tant Joan Fuster quan visitava Catalunya. A Catalunya també una part de la burgesia usava el català, mentre que a la seva València la burgesia havia apostat sense vergonyes ni recances pel castellà: polítics valencians com Camps, Barberà o Fabra menystenen la llengua dels seus cognoms. Abans de tornar a casa recullo el diari a la llibreria (l'única del poble). Hi ofereixen una gran diversitat de publicacions (de decoració, d'esports, d'informàtica, de tafaneria i del cor, d'història) d'acord amb el nivell social alt de molts estiuejants. En català ben poc: però encara hi ha *La Vanguardia* i *El Periódico* en català, *El Punt Avui*, *Regió 7*... Abans d'entrar a casa, passo per davant de la piscina municipal. A la façana un cartell recorda l'alcalde que la féu construir: "Joaquín Marsans". I la data: 1974, encara sota la dictadura. És clar: tot en castellà. L'única llengua.

- (2) **L'Eivissa cosmopolita i amenaçada.** Acomiadem amb uns gelats uns dies de vacances a les Pitiüses amb les filles, després de nedar per cales d'aigües límpides, rodejats per *guiris* alemanys i italians. Som a la terrassa d'un restaurant al passeig Marítim de Santa Eulàlia des Riu, on molts rètols duen el nom de *Santa Eulàlia del Río*, com si fos un poble d'Andalusia. El desgavell toponímic és impressionant, gairebé semblant a l'urbanístic de la platja d'en Bossa o de Sant Antoni (gairebé sempre *de San Antonio*) de Portmany. Els cartells publicitaris de les enormes i llegendàries discoteques, del Pachá o Providence, són sols en anglès o sols en anglès i en castellà. Pels carrers sents el català entre els nadius i veus que uns pares interpel·len uns fills, cridant-los a l'eivissenca: "boixos!", és a dir: "infants" en el català de l'illa. Vagaregem per un quiosc. Hi ha publicacions de cuina, d'esports, d'entreteniments, de política, d'estètica... prestatges sencers en castellà, en anglès, en italià, en alemany; diaris de Frankfurt, de Londres, de París, de Munic, de Milà. Però res en català. Res. I em sento el

que sóc: part d'un poble colonitzat, profundament dependent culturalment i políticament. Al vespre anem a un concert de jazz a Vara de Rey, la rambla de vila al peu de les muralles, a la ciutat d'Eivissa. El presentador, barceloní, diu "Bona nit" en català, però la resta de la seva introducció és en castellà. És que té por de ser entès? És que sofreix la vella i encara viva diglòssia per la qual el català és encara la llengua de segona a la seva pròpia terra? A les botigues, la llengua del venedor amb un client desconegut és sempre el castellà. És aquesta norma social resultat de la intolerància dels castellanoparlants? És el castellà la llengua d'intercomunicació dels països catalans? En tornar cap a casa, veiem banderes als balcons, potser rememorant encara els triomfs de la selecció espanyola de futbol, *la Roja*. Totes les banderes són espanyoles. La llengua es fondrà com els gelats? Qui prendrà el relleu de Marià Villangómez o d'Isidor Marí en la lluita per la llengua?

- (3) **Prats de Molló: la llengua que es mor al racó més recòndit de França, justament allà on va néixer.** Viatjo a l'extrem sud de l'hexàgon, a la vall encaixonada de l'Alt Vallespir, als peus del Canigó i del Costabona. Venint de la Ral, traspasso una frontera rotunda, que fa que la gent tingui la imaginació empetitida: costa d'entendre que hi hagi catalans de França i d'Espanya, catalans xinesos i catalans negres, catalans d'Andalusia i de Sant Jaume de Frontanyà... En mils detalls sento el que els francesos anomenen *dépaysement*, el sentiment d'estranyesa que causa entrar en un altre país. Francesos i espanyols viuen amb un imaginari ben i ben distint. Tanmateix els noms dels masos i de les muntanyes em recorden la vella catalanitat de la terra. L'ombra del màgic Canigó –el de debò i el de Verdaguer, és imponent–, però gairebé cap infant francès el llegirà a l'escola. Em ve a la memòria l'encantadora recerca de Raymond Sala sobre la manera de viure la mort a l'Alt Vallespir, dedicada a Marta Boix, una de les darreres catalanoparlants en els anys trenta. Però... i les persones d'ara? Només un percentatge residual dels pares nord-catalans afirmen adreçar-se als seus infants en català, una llengua viscuda com a antirepublicana o fins i tot com a antifrancesa. I la llengua més

coneguda és sens dubte el francès. Com diu Bezsonoff (2010): “Per als nord-catalans de la meva generació, el català és la llengua dels avis, però mai no la dominarem com el francès. Quan m’enfadi, els renecs em ragen en francès. Les paraules d’amor em vénen en francès. Si no llegeixi i no parli català durant uns quants mesos, el meu català es va buidant com la bateria d’un cotxe. En francès rai... Sempre arrencaré”. La llengua es mor en una de les terres on va néixer. Aquest abandó és el resultat de l’acció de molts còmplices (revolucionaris, mestres i metges i funcionaris i militars, moltes persones amb bones intencions de què esta ben ple l’infern) que han aconsellat als joves pares il·lusio-nats: “*Parlez-lui français ou vous n’en ferez qu’un con de paysan*”. I m’agafa un sentiment crepuscular d’estar vivint les absoltes de la llengua, perquè sóc conscient que les resurreccions lingüístiques són improbables. M’adreço a l’oficina de turisme de la plaça central de Prats de Molló i la noia que m’atén, cap als vint-i-cinc o trenta, no sap ni un borrall de català, però diu quatre mots en castellà: acabem conversant en francès. Com en tot poble de França, presideix la plaça el monument als morts per França durant l’horrible Primera Guerra Mundial lluitant contra les *boches*, els alemanys: els Martí, els Puig, els Duran... Tota la toponímia del poble és afrancesada perquè, ja se sap, l’única llengua oficial de la República Francesa és i ha de ser el francès. França ni ha pogut signar la Carta Europea per a les Llengües Regionals i Minoritàries. Visitem l’església amb un bell retaule barroc (a França es van estalviar el desgavell dels anarquistes cremant esglésies a la Guerra Civil espanyola). Hi ha una exposició d’objectes eclesiàstics i copsem dintre una vitrina un goig. Demanem a la noia responsable de l’exposició si tenen goigs de l’església en venda. I no té ni idea de què és un goig... Ningú, cap *instituteur* de la República, no li ho ha explicat a escola. Tornem cap a la Catalunya espanyola, pujant cap al Coll d’Ares i, encara al vessant de França, llegim una pintada sobre un mur al costat de la carretera que s’enfila: “Utilitza el català!” És una invocació que temo que arribi massa tard. La cultura francesa, quan els patuesos ja són morts, els ensenya en el formol d’exposicions de *patrimoine*.

- (4) **El Raval de Barcelona.** Una escola pública al Raval, que jo havia conegut com a “Barri Xino” (on no s’havia d’anar de cap de les maneres si volíem guardar la pretesa decència dels nois de Sant Gervasi). Era el barri de la depravació i la marginació socials, del carrer de les Tàpies on els mariners dels portaavions de la Sisena Flota, amb els seus pantalons blancs acampanats, encaçaven prostitutes, abans que els ianquis deixessin de venir per culpa del terrorisme islàmic. Encara, ben obertament, s’ofereixen dones públiques en plena llum, i homes desvagats les miren amb lascívia, mastegant les hores inacabables d’atur i de desesperança. Encara ara travesso de pressa el carrer per a les reunions a l’Institut d’Estudis Catalans, perquè tinc por –jo que encara tinc cames àgils–, por que em robin. Però els carrers del Raval, a començaments del segle xx, eren encara catalanoparlants, i conservaven rondalles i contes en català. Joan Amades, que era fill del barri, hi recollí bona part del seu folklore del país, heretat encara d’un món pagès no tan llunyà aleshores. Ara Amades es faria creus de com ha canviat el “seu” Raval. Com pot ser l’escola pública del barri? Un veritable cafarnaüm lingüístic i cultural: urdú, bengalí, àrab, xinès, castellà, català... Si preneu una cervesa a la terrassa del darrer pis de l’hotel Barceló Raval, veureu als terrats del barri centenars i centenars de parabòliques, immensos bolets que permeten viure amb un peu aquí i amb l’altre peu al Pakistan... Pocs nens saben que a pocs metres de l’escola, potser davant d’on juguen a pilota, es troba Sant Pau del Camp, una església romànica allà on hi havia precisament camps, fora de les muralles de la ciutat. Pocs saben que les drassanes són el testimoni en pedra de les flotes catalanoaragoneses a l’edat mitjana, quan diuen que tots els peixos de la Mediterrània duïen les quatre barres damunt les escates... El català és la llengua dominant de les activitats reglades de l’escola, la dels mestres. Però quan els nens juguen, quan es rebel·len, quan s’escriu, els estudiants es comuniquen en castellà. L’escola és un món efervescent, caòtic gairebé, i alhora un niu d’experiències innovadores i creadores. Les mares de llengua bengalí van demanar que els seus fills rebessin classes de la seva llengua (la de Tagore, poca broma!). L’escola ho acceptà i n’organitzà, a canvi, de català per a elles. També fa poc

l'escola del Raval organitzà un intercanvi amb una escola rural unitària del Moianès, cent per cent catalanoparlant. Els alumnes de sisè del Raval constataren que *tots* aquells nens parlaven sempre en català; i els preadolescents del Moianès descobriren la plaça del MACBA –perfecta per a l'*skateboard*–, les dones mal pintades que malviuen als carrers i els pakistanesos i xinesos que s'entenen en castellà.

En aquest món tan divers de la Mediterrània catalana, l'esforç constant i contracorrent de mutu reconeixement és indispensable. El meu somni és que la meva nació cultural pugui viure i créixer autònoma, com una més de les nacions, cultures i llengües d'Europa, interdependent com qualsevol altra. Aquests països hauran de coordinar-se, podrien ser una “mata de jonc”, com escrivia el cronista Ramon Muntaner. La nostra pròpia diversitat, si –ai las– ens deixen, pot ser un atot, un trumfo formidable.

4.2. Els set reptes de la comunitat lingüística catalana

El català té sis grans reptes interrelacionats, proposats per Branchadell (2004), als quals he gosat afegir-n'hi un setè. Aquests reptes són: desintegració, divisió, dissolució, devaluació, desaparició (que tractem específicament al capítol 7), domini i desmobilització.

4.2.1. Desintegració

Es refereix al fet que cada territori del domini lingüístic es desenvolupa d'una manera descoordinada respecte als altres territoris, de tal forma que esdevé molt difícil o impossible que es pugui establir una comunitat imaginada (Anderson 1983), una percepció de comunitat diferenciada. El domini lingüístic corre el risc d'assemblar-se a un arxipèlag o a la pell d'un lleopard, amb taques ací i allà. La fragmentació en *comunidades autónomas* dins d'Espanya separa els seus currículums escolars, i fins i tot impedeix el reconeixement de pertànyer a la mateixa llengua. Sobretot el moviment secessionista o particularista valencià (un territori cabdal, amb gairebé cinc milions i mig d'habitants), esperonat pel principal partit conservador espanyol, el Partido Popular,

no sols nega l'ús del terme *català* (s'usa sols el terme *valencià*, el gentilici tradicional i més arrelat), sinó que no ha reconegut la titulació de filologia catalana o ha impedit la reciprocitat en la recepció de televisions autonòmiques en la llengua pròpia. Aquesta absència de consciència de pertinença a la mateixa cultura i llengua, comporta una vitalitat etnolingüística subjectiva més baixa: la llengua és percebuda com a menys útil, menys prestigiosa. Hi ha intents de lluitar contra aquesta tendència desintegradora, tot i que temem que siguin insuficients davant l'acció institucional secessionista. En són exemples paradigmàtics:

- (1) La coordinació de totes les universitats de l'àrea lingüística catalana mitjançant la Xarxa d'Universitats Joan Lluís Vives, que organitza, per exemple, tots els cursos universitaris d'estiu;
- (2) L'Institut Ramon Llull, que coordina la promoció de la llengua i cultura catalanes a l'exterior (lectorats, presència a la Fira del Llibre de Frankfurt, etc.), en què són representats les Illes Balears, Catalunya, alguns ajuntaments valencians i Andorra, però no hi és el País Valencià.

Hi ha el risc que, lentament de manera geològica o ràpidament a velocitat electrònica, les diferents parts del domini lingüístic se separin, es desarticulin ja sigui a causa dels atacs violents o agressius, ja sigui a causa de les institucions valencianes que amb zel inquisitorial prohibeixen paraules no exclusivament valencianes. "Tot blaverisme, estigmatitza l'intercanvi intralingüístic (la transdialectalització), mentre que entronitza la interferència interlingüística" (Viadel 2006, 22). Però per desgràcia també hi ha casos de desintegració des de Catalunya, quan no es reconeixen com a propis i iguals tots els parlars del domini. Així, per exemple, des de l'Institut d'Estudis Catalans s'obligà Maria Antònia Salvà a depurar de mallorquinismes la seva traducció de *Mireia* de Frederic Mistral. Així, per exemple, la crítica catalana menystingué la traducció d'*A la recerca del temps perdut* de Marcel Proust a cura de Jaume Vidal Alcover, perquè es basava en el català de Manacor. Així, per exemple, a l'Associació de Sociolingüistes de Llengua Catalana, per poder esdevenir societat filial de l'IEC, se li posà com a condició prèvia a l'ingrés que s'anomenés Societat Catalana de Sociolingüística en lloc d'Associació de

Sociolingüistes de Llengua Catalana, denominació que evitava pica-baralles onomàstiques. Per què?

Per evitar la desintegració cal, en primer lloc, lluitar políticament contra els partits que, com el PP, esmicolen el domini lingüístic. En segon lloc, cal crear una visió radicalment igualitària de tots els parlars i accents del domini lingüístic català. Convindria en aquesta línia un pacte igualitari entre tots els països de llengua catalana, a la manera del Tractat d'Unió de Llengua neerlandesa. El problema és que aquest pacte ja s'ha intentat, però, no totes les parts s'hi avenen. Els següents fragments són mostres significatives del Tractat esmentat:

El neerlandès és parlat en dos estats diferents, però gaudeix d'un mecanisme de coordinació (el Tractat d'Unió de Llengua neerlandesa, subscrit el 1980). Els seus objectius, *mutatis mutandis*, són adaptables a l'experiència dels països catalans:

"Article 3

- a) Cooperar en el perfeccionament de la llengua neerlandesa;
- b) Cooperar per promoure el coneixement i l'ús de la llengua neerlandesa;
- c) Cooperar per promoure l'estudi i la difusió de la llengua i de les lletres neerlandeses a l'estranger.

Article 4

Les altes parts contractants decideixen:

- a) Crear i mantenir institucions comunes amb vista a la realització dels objectius i de les mesures decretades en el present Tractat;
- b) Fixar en comú l'ortografia i la gramàtica oficials de la llengua neerlandesa;
- c) Fixar en comú una terminologia uniforme per a la legislació i les publicacions oficials;
- d) Portar una política comuna respecte a les iniciatives privades que publiquin diccionaris, glossaris i gramàtiques;
- e) Fixar en comú els criteris d'obtenció del certificat que acredita el coneixement del neerlandès [...];
- f) Portar una política lingüística comuna respecte a la llengua i les lletres neerlandeses en el context internacional i en particular en el marc de la Unió Europea;
- g) Consultar-se mútuament quan l'interès de la llengua neerlandesa o els objectius del present Tractat estiguin en joc [...].

Article 5

D'altra banda les parts contractants, quan ho jutgin necessari, actuaran en comú:

- a) Per impulsar la recerca científica en el domini de la llengua i de les lletres neerlandeses;
- b) Per promoure l'ensenyament de la llengua i de les lletres neerlandeses i fer per manera que aquest esforç es fonamenti en la unitat de la llengua i sobre la comunitat de les lletres;
- c) Per propugnar un ús adequat de la llengua neerlandesa, en particular en l'ensenyament i en l'Administració;
- d) Per encoratjar, als mitjans de comunicació, iniciatives que afavoreixin els objectius de la Unió lingüística neerlandesa;
- e) Per impulsar, en el domini de la terminologia, l'establiment de bancs de dades i la creació de glossaris;
- f) Per impulsar i organitzar a l'estranger l'ensenyament de la llengua, de les lletres i de la història de la cultura neerlandesa;
- g) Per impulsar la difusió a l'estranger de les lletres neerlandeses, també per mitjà de traduccions;
- h) Per impulsar les iniciatives privades que poden contribuir a la realització dels objectius de la Unió lingüística."

Estem molt lluny d'aquest model neerlandès! Per exemple, cal un coneixement profund i mutu dels territoris de llengua catalana que inclogui tant l'Obra Cultural Balear, l'Acció Cultural del País Valencià o Òmnium Cultural, però que vagi molt més enllà: cal entendre també la producció cultural en la llengua dominant produïda a les nostres terres: a *Las Provincias*, a *Última Hora*, a *La Vanguardia* o a *L'Indépendant*. Cal entendre també escriptors en castellà o en francès com Ludovic Massé, Juan Marsé o Vicente Blasco Ibáñez, cercar espais i moments d'intersecció i de trobada entre les diferents tradicions culturals i lingüístiques. El problema de fons és que els nostres escolars no han d'aprendre com és la nostra àrea cultural en complet, sinó estrictament la *comunidad autónoma* a què estan adscrits.

Mentre el principal partit conservador espanyol continuï impulsant polítiques contra la llengua catalana (es digui com es digui: valenciana o catalana), mentre no ens ho creguem nosaltres mateixos (els catalans, ben al contrari del que proclamen els *blaveros*, pensem massa poc en els valencians), aquesta coordinació entre valencians, catalans i balears serà més que complicada.

Es presenten obstacles ideològics seriosos que afavoreixen la desintegració. El primer d'aquests obstacles és el mite de l'absència d'accent. Els parlants d'una regió del domini lingüístic es refereixen als d'una altra part dient que "tenen accent". De fet, tothom té accent. El que hi ha és una jerarquització dels accents entre els més "bons" i els més "dolents". I tots els accents, com totes les varietats, són en principi iguals. Val a dir que des de finals del segle xv, a les *Regles de trobar vocables grossers e pagesívols* ja trobem l'estigmatització d'accents i de pronúncies. Per exemple, en aquest breu tractat prescriptiu es condemnava ja la pronúncia ieista. En la majoria de parlants trobem una pulsio homogeneïsta que porta a jutjar malament i a excloure les maneres de dir d'altres fins a l'extrem del fragment bíblic tan conegut de *Jutges* (vegeu exercici 8 de les propostes al final del capítol). Encara avui, molts catalanoparlants creuen que dir *mamà* no és català, malgrat que molts catalans, balears i valencians ho diguin, mentre que *mare* i *mama* serien les úniques formes genuïnes. Sembla com si els parlants volguessin eliminar i estigmatitzar el que és diferent, el que els és rar. A més tinguem present que, per sort, un dels principals dialectes (en nombre) del català és el dels que el tenen com a segona llengua, el neocatalà, que és el de José Montilla, expresident del govern autònom català, o de Manuel Bustos, president de la Federació Catalana de Municipis, o de Núria de Gispert, presidenta del Parlament de Catalunya.

Aquests mites de manca d'accent tenen conseqüències pràctiques. Als EUA, per exemple, les empreses de teleoperadors trien ubicacions per a les seves seus d'acord amb aquest criteri uniformitzador, o empleats preferiblement d'accent poc marcat, poc identificable. En el cas dels països catalans, la presència de petits però actius sectors anticatalanistes a València fa que teleoperadors que hi truquen des de Catalunya s'estimin més usar el castellà que el català des del mateix començament de la conversa, per evitar problemes i maldecaps. La tria del català de Catalunya en adreçar-se a l'interlocutor, a vegades havia portat a reaccions airades i agressives, intolerants contra el català per part valenciana. La zona del domini lingüístic més amenaçada d'homogeneïtzació és la nord-occidental (unes 700.000 persones), ja que es troba dins del marc comunicatiu de Catalunya (set milions i mig d'habitants) en què domina el català oriental central. En canvi, les altres

zones esperonen i incentiven les seves varietats, particularment les que consideren més característiques. Es produeix una homogeneïtzació dins de cada “*comunidad autónoma*”. Per exemple a les Illes es tendeix a salar fins i tot davant d’aquells mots en què tradicionalment no se salava. Significativament la primera caixa d’estalvis illenca va triar l’eslògan de “Sa Nostra”, per distingir-se de “la Caixa”, per titllar-la de menys estrictament illenca. Sols quan hi ha una clara voluntat de diferenciació es poden preservar els trets locals. Cadaqués, per exemple, és l’únic lloc de la Costa Brava on s’intenta perpetuar un cert ús del català salat i d’un lèxic específic.

La manca de contacte entre els països catalans, tot i la proximitat, la manca de mitjans de comunicació comuns, la manca d’informació (al País Valencià s’ha eliminat la literatura d’autors no valencians dels currículums acadèmics) afavoreixen el distanciament. Falten companyies de teatre, programes televisius, pel·lícules que mostrin amb naturalitat la diversitat dialectal, que mostrin, per tant, que la diferenciació interna és escassa, de cap manera una excusa per a la desintegració. Cal un esforç especial per conèixer la Catalunya del Nord, atesa la seva evolució diferent des de 1659. Es pot donar el cas que sapiguem què es el poema *Canigó* del gran Verdaguer però desconeguem de quina muntanya parla i on és.

4.2.2. Divisió

Es refereix al risc que es produeixin fractures o esclotxes en la societat dels països de llengua catalana per criteris etnolingüístics. En altres paraules, és el risc que la societat es fragmenti en grups lingüístics diferents, per exemple, mitjançant línies escolars separades o mitjançant agrupacions, associacions i partits segregats, posem per cas un partit socialista català enfront d’un partit socialista espanyol. En els països de llengua catalana, el balanç d’aquesta divisió una vegada més és distint segons el territori. Així, en terres valencianes, hi ha línies escolars amb llengües vehiculars principals diferents –en valencià (la denominació local de català) i en castellà–, mentre que a Catalunya, s’ha estès el model de conjunció lingüística sense línies escolars separades i amb un ús del català com a llengua de docència central (no única, perquè el coneixement del castellà és un deure al final de l’edu-

cació obligatòria), per bé que hi ha escoles amb domini del castellà, sobretot privades i fins i tot alguna de pública. Tampoc hi ha oficialment universitats diferenciades segons la llengua (tal com ha succeït amb les universitats belgues: recordeu el cas famós de la Universitat de Lovaina, que es dividí en un centre neerlandòfon i un altre de francòfon). Val a dir que hi ha universitats molt en català (la de Vic, per exemple), i d'altres molt en castellà (la Internacional de Catalunya, o la CEI-Abat Oliba). Pel que fa als partits polítics, hi ha hagut intents de manipulació de les diferències etnolingüístiques –catalans d'origen andalús contra catalans d'origen autòcton, per exemple (Espasa 2009)–, i sobretot intents de mobilitzar aquestes diferències. La FERIA de Abril a Catalunya, les associacions andaluses, o el petit partit Ciudadanos-Partido por la Ciudadanía en són un intent des d'un sector no català autòcton,¹ que s'autoqualifica d'*anacionalista* (s'autoanomenen *no nacionalistes* quan són *neonacionalistes*) i presumptament alternatiu, mentre *de facto* dona suport al nacionalisme espanyol.

Des del sector català autòcton són mostres de divisió la formació i posterior actuació de Crida a la Solidaritat en Defensa de la Llengua, la Cultura i la Nació Catalanes, o la circular del conseller catalanista Antoni Comas en què cominava els funcionaris de l'Administració autonòmica a usar entre ells oralment el català (1991): un flagrant error polític. Els partits catalans majoritaris, almenys verbalment, han advocat per una unió dels ciutadans per damunt de les diferències d'origen i de llengua, sota consignes unitàries: “són catalans tots els qui viuen i treballen a Catalunya” o “som un sol poble”. Caldria investigar si aquestes “consignes” en pro de la unitat cívica del poble català tenen sentit o poden arrelar en l'actual població tan heterogènia. El perill i l'error seria confondre els castellanoparlants del Tribunal Constitucional amb els castellanoparlants amb qui convivim en el dia a dia, tal com advertí Woolard fa molts anys. El catalanisme ha de sumar, no restar. Es pot sentir català un peruà immigrant que proba-

1. La nativització del castellà és important. Segons l'EULC 2008, un 41,3% dels nascuts a Catalunya tenien com a primera llengua el castellà. La majoria d'aquesta població prové de famílies arribades amb les immigracions del segle xx. Ben poques provenen de famílies autòctones castellanitzades (fet que sí que succeeix al País Valencià).

blement vol tornar al seu país, que no té expectatives de viure i establir-se a Catalunya i per al qual la llengua més important i útil és el castellà? Potser aquest peruà equipara el català al quítxua, una llengua de segona del seu país d'origen.

4.2.3. Dissolució

Fa referència al risc que el català, com a llengua minoritzada i en un contacte intensíssim amb llengües dominants des fa molts anys (castellà, francès i italià –vegeu Vila 2007 per al cas espanyol), n'esdevingui tan influïda que arribi a perdre trets fonamentals de la seva estructura en el lèxic, la morfosintaxi, la fonètica i el discurs. El català viu una reforma lingüística que el modernitza en el primer terç del segle xx, gràcies a l'obra singular i exemplar de Pompeu Fabra (vegeu Costa 2010), però sofreix un desgast profund i constant a causa del contacte amb les llengües dominants i pel predomini d'aquestes en el consum cultural. A poc a poc el sistema lingüístic català es va apropant al de les llengües veïnes, i n'adopta multitud d'interferències. La tendència a la hibridació, a l'ús alternat d'una i altra llengua, és clara. El risc és que el català calqui servilment el castellà: que el que no es pugui dir en castellà no es pugui dir en català. Els mecanismes de traducció dels grans diaris catalans, exclusivament del castellà al català (*Segre*, *El Periódico* i *La Vanguardia*), faciliten aquesta asimetria. Un exemple paradigmàtic n'és la irrupció de termes d'argot en el català provinents del castellà. Així, exclamacions imprecatives com *joder!* han substituït les exclamacions genuïnes com *collons!* Les campanyes de lleialtat lingüística i de purisme (la munió d'assessors lingüístics, de llibres d'estil i de bases de dades terminològiques, per exemple –Nogué [et al.] 2010) poc poden fer per contrarestar la força d'aquesta tendència. Fins i tot els assessors lingüístics més experimentats es veuen empenyos a admetre, per la força dels fets, elements castellans en el model normatiu (Pla 2010). Com deia el mateix Pompeu Fabra, la darrera paraula la tenen els usuaris de la llengua. I aquests usuaris reben una pressió castellanitzadora potent (i, cada vegada més, també anglicitzadora).

4.2.4. Devaluació

Aquest factor fa referència a la manca (o pèrdua) de funcions socials de la llengua. Sobretot funcions d'aquestes que proporcionen prestigi al parlant o, dit en mots més tècnics, vitalitat etnolingüística subjectiva, és a dir: confiança que la llengua en qüestió serà útil per al progrés i competitivitat socials. Podem triar tres exemples significatius d'aquestes funcions.

En primer lloc, és fonamental mantenir o assolir la funció de llengües anònimes, és a dir: codi per als espais públics en què prenen part parlants de diferents grups ètnics i culturals (Woolard 2008). L'ús anònim de la llengua és necessari en societats avançades on no és suficient el principi d'autenticitat, d'arrels romàntiques, que lliga la llengua a un determinat grup social tot caracteritzant-lo i distingint-lo dels altres. El català, sobretot a Catalunya, en menor grau a les Illes Balears, i en un grau distint a Andorra, lluita per ésser la llengua comuna de tots els grups socials, i per assolir-ho, s'impulsen campanyes de bilingüïtzació generalitzada. Exemples d'aquest anonimat són l'ús del català en grans espectacles de masses com és el cas dels anuncis per megafonia en català davant els gairebé cent mil espectadors de l'estadi del FC Barcelona. A un nivell més humil també són exemples de llengua anònima els missatges a interlocutors desconeguts (per exemple, "és seu el diari?" en un bar), que hem vist més amunt. Aquests missatges són pràcticament sempre en la llengua dominant en aquelles zones on la llengua és a punt de desaparèixer (Catalunya del Nord, l'Alguer o Alacant), mentre que poden ser en català en zones on el català té prestigi i fins i tot poder d'atracció social, com a bona part de Catalunya i en alguns barris de Barcelona. Les pàgines web dels ajuntaments exclusivament en català són un altre exemple d'ús públic d'una llengua: són sols en català en més del 75% d'ajuntaments a Catalunya, mentre només en un 13% a les Illes (2010).

En segon lloc, un altre exemple de funcions prestigioses es pot trobar en l'ensenyament universitari. Com hem assenyalat (vegeu capítol sobre la divisió més amunt), no hi ha separació de les universitats per llengua a Catalunya i a les Illes Balears, mentre que hi ha línies lingüístiques a les universitats valencianes, amb percentatges molt baixos d'ús del català. Les universitats en general mostren un ús força

elevat del català, cosa que facilita que alguns neoparlants aprenguin a usar-lo quan hi comencen a estudiar (Pujolar 2010). La globalització, però, amenaça de devaluar aquestes funcions. L'arribada d'estudiants europeus (programes Erasmus) i llatinoamericans, per exemple, rebuts amb els braços oberts pels responsables econòmics, comporta molt sovint l'adopció del castellà o de l'anglès com a llengües de docència, i encara més de recerca. Els sectors més militants a favor del català temen que aquest retrocés a les universitats comporti també una reculada en els nivells d'ensenyament anteriors, de secundària o fins i tot de primària. Caldrà, com sempre, arribar a un pacte que concilli al màxim possible la mobilitat i universalitat universitàries amb el manteniment i la promoció del català com a llengua d'ensenyament superior. El debat sobre el tema continuarà durant molt de temps i caldrà que tingui en compte les experiències de política lingüística universitària de països amb llengües mitjanes occidentals com Holanda, Dinamarca, Estònia o Suècia, per exemple.

En tercer lloc, als països de llengua catalana es planteja un dilema, ja conegut al Quebec: quina llengua adopten els al·lòctons, els grups lingüístics ni castellanoparlants ni catalanoparlants? Quina és la llengua principal d'integració? A Catalunya, la Llei d'acollida (2010) estableix que la primera llengua de recepció és el català, amb el raonament que si hom aprèn el català primer després aprèn segurament el castellà, mentre que si aprèn primer el castellà no és segur que aprengui seguidament el català. Ara per ara, sigui quina sigui la retòrica dels governs de torn, la llengua pivot a la societat catalana és el castellà, com ho prova el fet que, de la població nascuda a l'estranger (EULC 2008 a Catalunya), un 44,3% parla castellà amb el fill més gran, un 26,6% ho fa en altres llengües, un 12,4% ho fa en una combinació de llengües, i sols un 5,6% ho fa en català. Els al·lòctons s'inclinen aclaparadorament cap al castellà.

Un quart cas de devaluació apareix en les relacions de la cultura i llengua pròpies amb l'exterior. És característic d'una situació minoritària que aquestes relacions es facin mitjançant la llengua majoritària: és el que s'anomena *interposició*. Així molts catalans famosos són coneguts pels noms de pila castellans (Eduardo Punset, Juan Pujol "Garbo", José Carreras); molts catalanoparlants coneixen obres de la cultura universal en castellà (frases bíbliques o de Shakespeare, noms

d'obres musicals com "*Las cuatro estaciones*" de Vivaldi o noms de grups musicals com "*Los niños cantores de Viena*"), topònims (Nueva York, Hamburgo, Turín), etc. Totes les traduccions es fan a través del castellà (o del francès, a la Catalunya del Nord), cosa que és afavorida pel fet que hi ha molts més diccionaris des d'aquestes llengües.

4.2.5. Desaparició

Aquest terme es refereix a la interrupció de la transmissió lingüística intergeneracional, al fet que la llengua deixi d'ésser transmesa de pares a fills, tema que ja tractem al capítol 7. Si una llengua no és apresada dels llavis dels pares, deixa de ser llengua viva. L'avenç o la recuperació de la llengua en altres àmbits més selectes pot acabar en victòria pírrica si la llengua es perd a les llars, als sofàs, als llits... que són el front principal.

4.2.6. Domini

Amb aquest factor fem referència a les connotacions de poder social que confereixen el coneixement i l'ús d'una llengua, als beneficis que reporten els coneixements i les habilitats lingüístics (els capitals lingüístics en la terminologia de Bourdieu). Les terres de llengua catalana en aquest sentit són marginals o secundàries en els marcs polítics en què es troben malgrat la relativa autonomia de què gaudeixen els territoris espanyols. La sobirania política rau en el conjunt del poble espanyol: els habitants dels països de llengua catalana no tenen sobirania sobre els propis afers, començant pels afers lingüístics. Sols Andorra posseeix un autogovern complet, bé que matisat per les seves proporcions molt reduïdes que fan del Principat pirinenc una entitat molt dependent de l'exterior. Val a dir, finalment, que un poder més gran per part de l'espai catalanoparlant (sigui per un federalisme efectiu, sigui per un grau de sobirania superior) no solucionaria automàticament els problemes i reptes sociolingüístics –com no els han resolt moltes comunitats lingüístiques mitjanes independents– però sí que permetria un marge de maniobra més ampli per gestionar la diversitat cultural i lingüística interna, i permetria una visibilització més gran de la catalanofonia dins i fora del país.

4.2.7. Desmobilització

Finalment aquesta *D* té un caràcter diferent. Significaria que, davant els reptes de les *D* anteriors, la societat no reaccionés, no es mobilitzés. Hi ha una xarxa d'organitzacions de militància lingüística que mobilitzen desenes de milers de ciutadans i que en part fan una tasca substitutòria a favor de la llengua davant de l'animadversió, l'absència, la timidesa o fins i tot la por dels governs autonòmics o locals que els haurien de representar. Trobem organitzacions amb un coixí considerable de socis com Acció Cultural del País Valencià, Òmnium Cultural i Obra Cultural Balear, al costat d'iniciatives més puntuals i ocasionals com la Plataforma per la Llengua i la Coordinadora d'Associacions per la Llengua. A València, atesa la divisió escolar en funció de la llengua Escola Valenciana - Federació d'Associacions per la Llengua aglutina i mobilitza molts milers de famílies, que tot i així no arriben al trenta per cent de la població escolar. Existeix, doncs, un moviment important que vehicula i expressa un sentiment de lleialtat lingüística, la base per contrarestar els altres reptes que hem descrit més amunt. Caldrà, com sempre, prioritzar: incidir en grans empreses de gran ressò, incidir en ONG. S'han assolit petites victòries a Catalunya (els catàlegs d'IKEA, per exemple, són en català), però hom se sent Síssif. La majoria de la població veu malament cap prohibició, però, bilingüe com és –sobretot els catalanoparlants de primera llengua–, s'acomoda i s'adapta fàcilment a situacions on cal usar el castellà. A molts tant els fa l'ús d'una llengua com de l'altra. Altres, com sol passar en molts comportaments i àmbits socials, no són conscients dels efectes col·lectius dels seus comportaments individuals. No oblidem que cal incidir en aquelles organitzacions que explícitament no incideixen en la llengua *per se*, però que inevitablement han de triar una llengua de treball.

4.3. Els nacionalismes: opressors o emancipadors

“*¡Lo más grande, lo más épico! ¡Gracias, Dios! Dios existe. Dios es español!*”

(juny 2000, comentarista esportiu després del triomf de la selecció espanyola de futbol, COPE)

“La veu del poble, la veu de Déu.”

Intervenció de representants d'Armènia en el míting Barcelona Decideix (Les Arenes de Barcelona, primavera 2011)

És astorador com arreu del món –des de les revoltes àrabs fins als triomfs futbolístics d'alemanys i espanyols, passant per les aules de totes les escoles nord-americanes– les banderes recorden l'àmbit de pertinença dels ciutadans. Arreu del món són presents els nacionalismes. El que els diferencia és que alguns mostren una ideologia que és la de l'estat-nació amb tota la seva maquinària (sistema escolar, mitjans de comunicació, administració i simbologia). El fragment de més amunt exemplifica com en el món entrebarrejat de l'esport i de la política contínuament, fins i tot arribant al ridícul, es parla de la nació, s'invoca constantment la nació. Els nacionalistes estatals estan tan imbuits de la seva ideologia que, francament, ni se n'adonen. La bandera espanyola immensa que oneja a la *plaza de Colón* de Madrid, de tan evident, no sembla nacionalista. Però és una exhibició colossal de nacionalisme. El catalans no hauríem de caure en el mateix parany de competir per qui la diu, qui la fa i qui la té més grossa. El nacionalisme més insidiós i omnipresent és el banal, el present en els petits detalls quotidians, en la parla quotidiana, en la revista *Elle*, a l'*Hola*, al *Marca*... La bandera nord-americana, per exemple, es troba als porxos de les cases, als estadis, als cotxes, a les samarretes, als documents i als impresos. Arreu i sempre. Gairebé *überall*.

Aquest nacionalisme estatal xoca amb el nacionalisme sense estat, mancat dels mecanismes del poder, a la contra. Damià Pons (*Països catalans, en plural*. Palma de Mallorca: Moll, 2005) descrivia fins a quin punt el nacionalisme dels països catalans es troba a la intempèrie, estintolat –solament, exclusivament, excessivament i tot–, en la llengua.

“La nostra nació és avui, no hem d’amagar-ho, una absoluta ruïna. Només resta en peu la paret mestra de l’idioma; una paret amenaçada, plena d’esquerdes, en perill imminent d’ensorrar-se per sempre. Una paret, tanmateix, encara dreta, encara susceptible de consolidació, encara apta perquè puguem restaurar, a partir d’ella i al seu voltant, el vast edifici que ens haurà d’aixoplugar a tots.”

Els nacionalismes són ambivalents. D’una banda han alliberat pobles de l’opressió, i de l’altra han estat opressors, causants de milers i milers de víctimes i morts. Tant Georges Brassens com una pintada als murs de Barcelona ridiculitzaven els patriotes. Per la seva banda Joan Vallvé, eurodiputat fa anys per Convergència i Unió, afirmava que no podia presentar-se com a nacionalista per Europa perquè era molt malvist, com si impliqués ser agressiu. El mateix Joan Fuster assenyala la paradoxa que els nacionalistes defensius no tenen més remei que ser-ho, malgrat que el terme que els descriu no els encisi.

(1) *“La race des chauvins, des porteurs de cocardes / Les imbéciles heureux qui sont nés quelque part”* “La raça dels xovinistes, dels que duen escarapel·les –insígnies de les gorres frígies– / Els imbècils contents que han nascut en algun lloc.” (Georges Brassens)

(2) “Un patriota, un idiota” (pintada als murs de Barcelona)

(3) “Ser nacionalista avui també és un anacronisme. Només que, en el fons, hi ha pobles que encara no poden ser més que això. És absurd. Tristament absurd.”

Joan Fuster (1964), a l’entrada **Nacionalisme**, dins el *Diccionari per a ociosos*

Podem examinar com es veuen els països catalans des de Catalunya i des de València, les dues potes principals del domini lingüístic.

4.3.1. Els països de llengua catalana des de Catalunya

Els dos polítics catalanistes més influents del segle xx (Prat de la Riba i Jordi Pujol) mostren una visió diametralment diversa sobre la qüestió: l’un pràcticament imperialista, com era “moda” a inicis del segle xx; i

l'altre, d'una manera molt més reticent o reservada, després de l'experiència de desintegració i secessionisme a finals del segle.

“Aixequem-la ben amunt, aquesta senyera de la Catalunya gran (...) Els homes més eminents de Mallorca ja han proclamat ben alt aquesta unitat suprema de la raça, i *catalans* s'han anomenat, i *catalans de Mallorca* anomenen els fills de l'illa daurada. També se n'adonaran un dia a València i llavors la Catalunya gran redimida, forta i plena, podrà somniar amb una «més gran» Catalunya, la que batega en els **patois** i dorm en els arxius de més enllà dels Pirineus.”

Enric Prat de la Riba (12 de gener de 1907) “Greater Catalonia”
La senyera.

Jordi Pujol, president de la Generalitat de Catalunya (1980-2003), mostra, en canvi, un respecte escrupolós a la via valenciana i renega de tota pretensió d'intervencionisme:

“Tampoc no m'he sentit temptat per l'anomenat *pancatalanisme*. La unitat cultural dels Països Catalans, la història fundacional comuna, no tenen per a mi una traducció política de caire institucional. Em vaig interessar per la història del País Valencià i pel valencianisme d'abans de la guerra [...] Més endavant vaig tenir converses amb l'escriptor i assagista Joan Fuster [...] El recordo sorprenent-se de descobrir que a Catalunya hi hagués una burgesia catalanista, al contrari que a València, on era castellanista. Això sol ja indica que València i Catalunya són realitats diferents. El plantejament radical que van fer molts valencianistes no ha funcionat. El valencianisme no ha valorat prou les falles, la «Geperudeta», el catolicisme tradicional i la burgesia, tant la de les grans fortunes com la mitjana. Es tracta d'un moviment massa universitari, massa intel·lectual. Es com si el catalanisme prescindís de Montserrat, dels orfeons, dels sardanistes, dels castellers i del Barça.”

Pujol, Jordi. *Memòries. Història d'una convicció (1930-1980)*.
Barcelona: Proa, 2007, p.141

4.3.2. Els països de llengua catalana des de València

En els anys seixanta, des de *Nosaltres, els valencians* de Joan Fuster, un sector de valencianisme proclama i defensa els països catalans. La famosa frase fusteriana és: “Dir-nos valencians, en definitiva, és la nostra manera de dir-nos catalans” (*Nosaltres els valencians*, 1962). A partir d’aleshores, aquesta idea fusteriana s’ha repetit sovint, com en una manifestació a Brussel·les amb un eslògan no gaire afortunat: “*Valencians are Catalan people*” (pancarta a la manifestació per l’auto-determinació a Brussel·les, 7-3-2009), una proclama que els secessionistes gairebé esperen amb candeletes.

El secessionisme ha arrelat i el valencianisme d’arrel fusteriana encara és minoritari. El secessionisme, l’ha brandat un sector que majoritàriament abjura de la llengua, tot i aparentar defensar-la davant la presumpta intromissió del veí del Nord. Marquès resumia molt bé aquesta paradoxa:

“No, la nostra llengua no és el català. Tenim llengua pròpia, nosaltres: el valencià. Sí, té elements catalans, però hi ha un component precatalà. I una elaboració postcatalana. Com que tenim llengua pròpia, podem fer-ne allò que vulguem. Per exemple, no utilitzar-la. Que no és nostra?”

Josep Vicent Marquès. *País perplex*. València: Tres i Quatre, 1974, p. 20

El secessionisme o blaverisme ha estat agressiu verbalment, com veiem en el fragment següent, i físicament (agressió al filòleg Sanchis Guarnier):

“*Gilipollas*”, imprecació d’Alfonso Rus Terol (president de la Diputació de València i alcalde de Xàtiva), adreçada a tres mestres que usaren **aleshores** i **gairebé**. Es produí en un míting del PP el 17-7-2010.

El valencianisme, doncs, es troba en un terrible *impasse*. Es cert que més d’una quarta part dels infants assisteixen a escoles en valencià (xifra insòlita en la història valenciana), però alhora el domini electoral del partit conservador és indiscutit i rotund, malgrat corrupcions

i especulacions a desdir. Joan Francesc Mira, a "Entrevista a..." *Pre-sència*, 13-8-2004, resumia així aquest *impasse* dramàtic:

"- I la realitat no ens diu que hi ha una nació catalana?"

- És clar que hi és. Estadísticament pot ser més o menys important però arreu de Catalunya trobes moltíssima gent que s'identifica com a nacionalment catalana. La identificació pública dels valencians, en canvi, és diferent. Diuen que són espanyols perquè els han induït a creure-ho, però quin percentatge et diran que són catalans? Quaranta mil persones sobre quatre milions?

- I quants dirien que valencià i català són la mateixa llengua?

- Molts més: un trenta o un quaranta per cent. El fet és que, si per nació entens una mateixa cultura, una mateixa història, uns mateixos orígens o moltes altres coses, és evident que som una mateixa nació. Però des d'un punt de vista polític, de lleialtat i organització és diferent. Els austríacs són alemanys, políticament? I els flamencs, són holandesos?"

Ramon Lapiedra ("El valencià, Europa i nosaltres". *El País*, 23-9-2004), exrector de la Universitat de València, feia una crida a l'acció dels valencians, que no poden esperar que els salvin mans de fora:

"Fins quan estarem sotmesos els valencians a càlculs estrets del PP, d'electoralisme dubtós, en una qüestió com la de la llengua que ens hauria d'unir a tots i ser motiu recurrent de retrobament col·lectiu? Des de quan buscar la salut del valencià hauria de ser un objectiu d'esquerres i no un terreny comú de coincidència ciutadana? No deu ser això, entre altres coses, que la dreta del nostre país és un cas d'ignorància que fa vergonya? No deu ser això que quan algú ha llegit algun llibre, i ha eixit amb els ulls oberts del seu poble, ja sap que determinades diferències en la parla no es poden elevar a la categoria de diferències entre llengües distintes, si no és al preu de fer el més espantós dels ridículs entre la gent que valora, ni que siga una miqueta, allò de llegir i escriure? [...] Perquè una altra actitud més positiva d'Espanya i d'Europa envers la nostra llengua podria ajudar, però no ens equivoquem: si el català ha de prosperar amb vista al futur, o si ha de desaparèixer, això depèn essencialment de nosaltres els valencians. Depèn de si estem disposats a fer-lo nostre amb alegria i interès, o

de si volem empobrir-nos al compàs de la rutina i la insensibilitat. De si aquests que en fan un problema, de la nostra llengua, estan disposats a reconèixer el nus de la qüestió, ço és: que en un món tan globalitzat com el nostre, el País Valencià, en solitari, no té el pes demogràfic, ni l'empenta col·lectiva necessària, ni la tradició, per salvar un valencià segregat artificialment de la resta del domini lingüístic global. Que el veritable dilema és si salvem el valencià amb els seus trets característics dins la llengua comuna, el català-valencià, o si volem assistir mirant-nos el melic a l'extinció de la nostra llengua pròpia.”

4.3.3. Els futurs dels països catalans

Els futurs dels països catalans són limitats per insuficiència de conviccions i de forces internes i per la intolerància del marc espanyol. Fins i tot Joan Majó, exministre d'indústria espanyol en nom del PSC –PSC-PSOE– (*La Vanguardia*, 8-9-2010), gens sospitós de radicalisme catalanista, ho denunciava: “Estic disposat a ser espanyol sempre que no se m'obligui a ser menys català del que sóc i mentre l'Estat em defensi a mi, la meua nació, la meua llengua, el futur dels meus néts i tot allò amb què m'identifico. Ara no veig que sigui així.”

Salvador Cardús (2010) denunciava que la manca d'integració del domini lingüístic és deguda simplement a Espanya:

“...en el meu somni de país hi ha el país sencer, els anomenats *països catalans*, en els quals viuen alguns dels meus millors amics i amb qui compartim nació cultural i llengua, i aspiracions polítiques, que no és poca cosa. Si aquí només he parlat de Catalunya és per una raó elemental: crec que és més fàcil avançar per etapes, i aquesta és assolible en un termini que m'és vitalment imaginable” [...] Qui dubta del fet que la desconfiança entre el País Valencià i Catalunya té un únic responsable, o un únic pretext, que és Espanya?”

Per què no es poden autodeterminar els pobles? La declaració del Consell d'Europa de 26 de gener de 2006 (Marí 2006) sembla obrir la porta perquè els països catalans puguin autodeterminar-se, si més no culturalment:

“L’Assemblea (Parlamentària del Consell d’Europa) creu necessari reforçar el reconeixement dels vincles de cada ciutadà europeu amb la seva identitat, cultura, tradicions i història, per permetre a qual-sevol individu de definir-se a si mateix com a membre d’una «nació» cultural independentment del seu país de ciutadania o de la nació cívica a què pertany com a ciutadà, i, més específicament, a satisfer les aspiracions creixents de les minories que tenen un sentit elevat de pertinença a una determinada nació cultural. El que és important, tant des d’un punt de vista polític com legal, és encoratjar una aproximació més tolerant a la qüestió de les relacions entre l’estat i les minories nacionals, culminant en l’acceptació genuïna del dret de tots els individus de pertànyer a la nació a la qual senten que pertanyen, sigui en termes de ciutadania o en termes de llengua, cultura i tradicions.”

El que sembla evident és que cal una transacció pragmàtica en els termes amb què ens referim al domini lingüístic. El mateix Isidor Marí, l’ànima eivissenca de moltes polítiques lingüístiques i actualment president de la Secció Filològica de l’Institut d’Estudis Catalans, admetia que la qüestió terminològica (sobretot el dilema entre *valencià* o *català*) era secundària i l’important era evitar que continués la desintegració:

“Qui sap si, com en el cas del diccionari de la llengua catalana que va promoure Alcover, i que ha arribat a ser una realitat amb el nom de *Diccionari català-valencià-balear*, haurem d’acabar per admetre –i potser valdria la pena fer-ho!– que la viabilitat de l’articulació efectiva del nostre espai lingüístic requereix anomenar-lo Espai Català-Valencià-Balear. Segur que val més això que persistir en la fragmentació administrativa – i comunicativa!– d’uns Països Catalans que poden acabar desapareixent de l’horitzó dels projectes viables –això sí, amb l’aura d’un bellíssim ideal” [...] “M’adono que a la pràctica, els mots no diuen ni connoten allò que un vol. I preferiria salvar la comunitat, encara que el nom hagués de ser tan estrambòtic com Comunitat Catalana-Valenciana-Balear. Al capdavall si la realitat –el referent– subsisteix, sempre serem a temps de recuperar les denominacions. I la inversa no és vàlida.”

4.4. La cooperació, l'única sortida

La nostra dependència i colonització a Espanya i a França són profundes. Serem capaços de lluitar eficaçment contra aquests set reptes que acabem d'enumerar? Esdevindran mai els nostres països un marc compartit? Bona part de la nostra població està còmodament instal·lada en una identitat nacional espanyola: els valencians, per exemple, se senten més espanyols que els extremerys. Podrem engrescar la població, més enllà de la llengua, en una acció concertada per salvar les nostres identitats? Podrem fer arribar un nacionalisme banal a la vida quotidiana, a les escoles i instituts, als diaris esportius, a les revistes del cor, arrelat en l'imaginari transmès a les televisions, a Internet? (Billig 1995)

“En un món marcat per la globalització de les comunicacions i de les economies, les televisions presents a l'espai del català havien i haurien de contribuir a revitalitzar la memòria col·lectiva i a vertebrar projectes de futur en un sentit alhora integrador i plural. Ara bé: com podien i podrien les grans cadenes realment existents reflectir i recrear la cultura catalana si els seus interessos bàsics –implícits en la programació i les activitats narratives i editorialitzants– responen als de la cultura espanyola i en castellà, l'única realment hegemònica a tots els territoris de l'Estat?”

Josep Gifreu. *El meu país: Narratives i combats per la identitat*. Lleida: Pagès, 2001, p. 151

Podem esdevenir una col·lectivitat que se senti cohesionada simbòlicament? Damià Pons, el 2005, resumia a cinc els ideals a què hauríem d'aspirar: *cooperació, conveniència mútua, benefici compartit, igualtat i reciprocitat*, als quals afegiria l'ideal de *generositat*. Els catalans hem d'admetre que totes les iniciatives comunes no duguin l'adjectiu *català* per tal de minimitzar reticències. Els catalans, per exemple, hem d'admetre la iniciativa (poc afortunada) que un institut per promoure els lligams econòmics entre els nostres països dugui el nom d'un il·lustre burgès valencià i valencianista, tot i haver estat governador imposat de Catalunya el 1935. Podrem organitzar iniciatives i empreses a gran escala (Boira 2010) com han fet els bascos amb la immensa i reeixida cooperativa de Mondragón? Podem deixar de

menystenir les varietats del català que no són les del nostre racó? Afortunadament hi ha iniciatives de cooperació que ja funcionen: la xarxa d'Universitats Joan Lluís Vives, Vilaweb, la Iniciativa Legislativa Popular per a un espai audiovisual d'accés mutu... Però en falten moltes més... Un exemple recent: el setembre de 2010 vaig visitar al CCCB de BCN l'exposició *Barcelona, València, Palma. Una història de confluències i divergències*. L'exposició, en l'apartat que compara la situació sociolingüística de les tres principals ciutats del nostre àmbit lingüístic, descriu el risc de castellanització: avançadíssima a València, avançada a Palma i amb una mena d'empat a Barcelona. Exposicions com aquesta ajudarien a conèixer-nos mútuament, a trencar prejudicis...

Si no arribem a temps de contrapesar aquesta situació de dependència, correm el risc d'una irreversible dissolució lingüística i cultural. Hi esmerçarem esforços, ens mobilitzarem prou eficaçment? Convencerem bona part de la població que ara per ara s'hi mostra indiferent? Arribarem a temps? Un dirigent lerrouxista i famós especulador barceloní, Pich i Pon, deia –o la premsa satírica catalanista escrivia que deia– que el més important en el govern eren les tres **m** (“ministració”, “ministració”, “ministració”). Per nosaltres, que volem un futur per a la nostra nació cultural, el més important són les tres **c**: cooperació, cooperació, cooperació, digueu-ne *Commonwealth*, digueu-ne *països catalans*, digueu-ne com vulgueu, però sempre conscients que la nostra cultura i llengua és propietat de tots igualment. Si no ens coordinem, si no cooperem tenim tots els trumfos perquè la desintegració, la divisió, la dissolució, la devaluació i la desaparició ens portin a un futur funest dins el magma de la globalització, arrossegats per les forces dels estats i dels mercats, que ens són majoritàriament contràries. Si cooperem, des del respecte mutu més escrupolós, la nostra “mata de joc” serà forta i podrem continuar essent una realitat tangible: una nació cultural, o cívica o el que vulgueu, europea.

Propostes

A continuació fem una sèrie de suggeriments per ajudar a copsar la diversitat interna d'una mateixa comunitat lingüística. No tothom té la mateixa flexibilitat per acceptar variacions en allò que està més acostumat a sentir i a parlar. La sensibilitat per apreciar i valorar aquestes diferències és una mostra d'estimació per les llengües i per les seves varietats.

- 1) Cerca, si pots, una sèrie televisiva d'una altra zona del domini lingüístic: *L'alqueria blanca* (C9), *La Riera* (TV3), *Llàgrimes de sang* (IB3), etc. Quines paraules i expressions són diferents de les teves? Aprèn-ne el significat. Quines normes d'ús en les tries de llengua s'hi segueixen? Quan s'usa el català i quan el castellà?
- 2) Consulta un diari de Palma, València, Barcelona, Lleida i Perpinyà que no sigui en català. Quins elements de catalanitat cultural i lingüística hi trobes? Per exemple: toponímia, esqueles, mots encruats, seccions del diari, noms de pila, requeriments lingüístics a les ofertes de feina, crítiques de llibres i espectacles, referències literàries...
- 3) Observa situacions on la llengua majoritària (castellà, francès) s'interposa en la relació del català amb altres llengües i cultures. Per exemple: noms de compositors russos o italians i de les seves composicions en anuncis de concerts, si les citacions bíbliques o d'escriptors es fan en castellà (les de Shakespeare, també), etc.
- 4) Recull i enumera deu casos de dissolució de la llengua, és a dir: mots i expressions d'ús molt freqüent causats per la influència castellana o francesa. Coneixes castellanismes o gal·licismes arrelats de manera diferent en les regions del domini lingüístic?
- 5) Recull opinions entre la teva xarxa de relacions sobre les diferents varietats del català, per exemple prejudicis sobre les diferents varietats i els diferents parlants de la llengua.
- 6) Coneix, recull-ne informació o comparteix activitats de tradicions culturals diferents de les teves més habituals: castellers, romeries, nou any xinès, aplecs, processons, activitats esportives, celebracions religioses de diferent tipus... Una manera senzillíssima de

conèixer-les des de casa és a través de la gran diversitat de canals radiofònics: per exemple, ràdio Estel, ràdioTele-Taxi, Intereconomia...

- 7) Informa't d'associacions i iniciatives a favor de la llengua catalana en què puguis participar. A més a més, moltes d'aquestes contribucions desgraven!
- 8) Coneixes algun exemple de discriminació lingüística semblant a la que trobem en l'exemple bíblic (sense que hagi de donar-s'hi tanta violència)?

“Jaffè va mobilitzar llavors tots els homes de Galaad i atacà els efraïmites. Els galaadites van derrotar els efraïmites, que els acusaven d'haver desertat d'Efraïm per passar-se a Manassès. Els galaadites van ocupar els guals del Jordà en direcció a Efraïm. I quan un efraïmita fugitiu els demanava que el deixessin passar, li preguntaven:

- Ets d'Efraïm?

Si contestava que no, li demanaven que digués “xibòlet” però ell deia “sibòlet”, perquè no sabia pronunciar-ho correctament. Aleshores l'agafaven i el degollaven vora els guals del Jordà”.

(Jutges 12, 4-6)

5. La política i qualitat lingüístiques

Carta a Jaime, que se sent discriminat

Et vaig conèixer en un col·loqui sobre les llengües d'Espanya a prop de l'Escorial, a les envistes dels gratacels de Madrid, la capital del capital. Quin escenari podria ser millor per entendre la majestuositat conquistadora de Castella, la història incivil d'Espanya! Com a defensor, potser il·lús, del federalisme lingüístic m'hi sentia com un actor secundari a qui toca morir en una pel·lícula de pèplums enmig de batalles entre romans i cartaginesos. Hi vas anar per prendre la paraula des del públic i denunciar una presumpta discriminació del castellà a Catalunya davant d'un públic propici, predisposat a creure's que *"estos catalanes se pasan"*, que *"como Franco pero al revés"*, tal com es deia en una portada infame de l'ABC, o que a Barcelona *"se vive un ahogo irrespirable"*. Anys després et vaig retrobar en una assemblea de l'Asociación por la Tolerancia a Taragona, en què vaig intentar comprendre els no-nacionalistes o neonacionalistes... I la teva lluita va donar fruit: anys després el partit que vas fundar va aconseguir tres escons al Parlament de Catalunya. Ara ja pots adonar-te de la marginalitat dels diputats al Parlament de Catalunya, que poden exhibir grans retòriques però a qui solament riuen les gràcies, i amb prou feines, els micos indolents del parc de la Ciutadella.

A vegades és atractiu el dring del que dius. Critiques la xerrameca buida de la immensa majoria de polítics professionals tradicionals. Vols canviar la Llei electoral catalana, que des del 1980 ningú no s'atreveix a modificar, tot i que el Parlament de Catalunya té llibertat per fer-ho. Dius que defenses els drets càlids de les persones per damunt dels drets gèlids dels territoris. T'ofegues en

la cultura catalana, en *“la lengua pequeña”*, com escriu Núria Amat, amb aquell petit autoodi d'*Els morts* de James Joyce. Fins i tot puc arribar a entendre que aprendre el català és una nosa per a algú que espera poder-se traslladar per totes les Espanyes, des de les Canàries fins a Maó, sense maldecaps comunicatius. Però un català que emigrés a Galícia, com els Massó de les conserves, per exemple, hauria de prendre's la santa i sana molèstia d'estudiar gallec per respecte al país i a la gent que el rep. I el gallec, com el català, és una llengua germana i propera al castellà. Però els vostres fulletons electorals són d'una demagògia impresentable. Fa mal a l'orella que et facis passar per una víctima lingüística, denunciant que es prohibeixin cartells i rètols en castellà (cosa falsa). Fa mal que criticis que el govern autònom català ajuda una escola *“del Sur de Francia”* i no informis que es tracta d'una escola en català de la Catalunya francesa, que resisteix agònicament i on van amb prou feines un tres per cent dels estudiants del departament hexagonal. I fa feredat que diguis que et *“rebel·les”* contra la societat quan ets del tot submís al mercat, al liberalisme pur. I finalment, i sobretot, el teu victimisme és enganyós perquè tens al teu favor l'artilleria de la Brunete mediàtica que us ajuda: *La Razón*, *Telemadrid*, *ABC*, *El Mundo*, *Intereconomía*, *Tele 5*, *Cope*, força corresponsals estrangers establerts a Madrid... Si jo visqués a la Plaza del Sol, per exemple, i m'abeurés cada dia a aquestes fonts d'informació, probablement pensaria com tu i el teu grup polític.

M'agradaria poder enraonar (un verb amb matisos únics en català) amb tu i els teus però, quan et lleigeixo o t'escolto, m'adono que no seria tan senzill. Per començar, confesso que sóc poc partidari de les normes: em desagrada, per exemple, que qualsevol govern o església fiqui gaire el nas en les vides privades obligant els ciutadans a casar-se o a morir-se seguint uns cànons establerts. Confesso també que m'agraden els marginats, els que no són una redundància, perquè són els que han canviat el món (Buda o Jesús o Mahoma eren uns desviats com una catedral, que van transcendir la seva pròpia tribu). Però vosaltres no sou marginats. Jo puc admetre marrades i errades en l'història del *“bàndol”* catalanista: no debades conec la meua família i amb els anys, a més, he après a distanciar-me'n. Podria admetre que, si convé, es facin més hores o assignatures de castellà en alguna escola (els catalans volem aprendre el castellà i l'anglès, no cal que ens hi obliguin amb vigilància antipàtica o inquisitorial...), o podria denunciar declaracions

que divideixen la societat quan alguns sacerdots de la flama de no sé quina catalanitat critiquen que arribessin a manar a Catalunya els qui no tenen cognoms d'origen català, en un país on justament dominen els Pérez, els Garcia i els Martínez, que majoritàriament s'han integrat positivament i han après el català. Però qualsevol concessió del meu costat seria aprofitada, seria manipulada per la catalanofòbia espanyola. I els catalans acabariem (millor dit acabem) essent titllats de nacionalsocialistes, com solen bramar des de la COPE, l'extrema dreta catòlica que sembla voler perdre encara més fidels en una Catalunya ja molt secularitzada. En lloc de fer pedagogia de la diversitat lingüística d'Espanya, la presenten tan malament com poden davant d'una ciutadania ignorant, amb l'objectiu final i clar d'arribar a manar a Espanya. I què hi dius, tu, des del teu partit? Calles. De rebel i marginat, doncs, gens ni mica. Rebotats i ressentits contra la catalanització, potser sí, com un Eugeni d'Ors o un Albert Boadella, exiliats a Madrid. Tal vegada vas ensopegar algun dia amb un mal professor de català, entossudit a fer-te aprendre el canvi i caiguda de preposicions com si fossin les taules de la llei. Tal vegada vas ensopegar amb un català xenòfob, que predica que "els de casa primer", com la colla de Josep Anglada. Vés a saber! Ja saps, per acabar, que em plau conèixer el castellà, una llengua sobrevinguda massivament al meu país fa poc temps, sense que el país estigués preparat per acollir socialment i culturalment tanta nova població i que, per tant, ha arribat a ser una llengua de família per a molts ciutadans. I em plau poder dialogar amb tanta gent que el parla, a Buenos Aires i a Dènia, a Mèxic DF i a la meua Barcelona. Convé sempre respectar la cultura castellana (i la dels senegalesos, la dels alemanys, la dels francesos i la dels xinesos...) al meu país, però des de la reciprocitat i des del respecte a la cultura pròpia. I sobretot el que cal és no imitar les maneres de fer de l'altre si són agressives, no abandonar el caràcter integrador i transversal de la majoria del catalanisme. El catalanisme democràtic hauria de sumar més que no pas restar. El catalanisme democràtic ha de ser còncav (acollir), més que no convex (confrontar, polaritzar). És possible enraonar civilitzadament, cívicament, amb alguns de vosaltres que voleu romandre impermeables a la meua cultura, que considereu inferior, "*la lengua provincial del país pequeño*"?

5.1. Té sentit una política lingüística?

Per començar, el tema de la llengua hauria de tenir un lloc en les converses al costat de la dieta, la seguretat vial i l'augment del cost de la vida, com un assumpte sobre el qual tothom pensa i parla. "Digue'm fins a quin punt una nació coneix la seva pròpia llengua –escriu John Ciardi– i et podré dir fins a quin punt aquesta nació es preocupa de la seva identitat." (Bolinger 1980, 188).

Hi ha guerres de mots i mots de guerra. Les discussions sobre llengües massa sovint, com deia una coneguda cançó italiana del segle passat, són *parole, parole, parole*. ... Parlem sobre les llengües i parlant-ne els donem més o menys valor i dignitat, els atorguem més o menys possibilitats de futur. En el fragment que apareix més avall de Juan Carlos I, aquest (o el Govern que li va dictar els mots) negava tota imposició damunt del català per part de l'Estat central i així tergiversava la història, donava a entendre que els no-castellanoparlants ens havíem castellanitzat sempre llibèrrimament: "*Nunca fue la nuestra, lengua de imposición, sino de encuentro; a nadie se le obligó nunca a hablar en castellano: fueron los pueblos más diversos quienes hicieron suyo, por voluntad libérrima, el idioma de Cervantes*" (Juan Carlos I, 2001, citat a Pagès, D. *El català perseguit*. Badalona: Ara Llibres, 2007, p. 43).

La reacció dels professors de filologia catalana a les paraules del monarca, apareixia pocs dies després, i la mostrem tot seguit en "un memorial reial per a passats irreal". Aquestes baralles són polítiques perquè competeixen per una definició de la realitat.

"UN MEMORIAL REIAL PER A PASSATS IRREALS

Declaració davant del discurs del Rei Joan Carles I

En el seu discurs de lliurament del premi Miguel de Cervantes, el rei d'Espanya va invocar el "*mensaje de cordialidad, inteligencia y fraternidad*" que representa l'obra d'aquest gran escriptor castellà i universal.

Lamentablement, la visió de la història de la difusió de la llengua castellana a Amèrica i a les terres peninsulars que es va donar en el seu discurs fou indigna d'un monarca culte i democràtic, del qual sempre s'haurien d'esperar declaracions conciliadores i fonamentades.

És simplement fals, sense fonament científic, que, en paraules literals, la llengua castellana *“nunca fue [...] de imposición, sino de encuentro; a nadie se le obligó nunca a hablar en castellano: fueron los pueblos más diversos quienes hicieron suyo por voluntad libérrima, el idioma de Cervantes”*.

És senyal de cordialitat escoltar els ciutadans. Nosaltres, balears, catalans i valencians, com milers i milers de persones de tota condició social i de tota tendència política de les nostres terres, hem estat testimonis directes de prohibicions i persecucions, oficials i explícites, de la llengua catalana. Ben segur que a la resta de territoris de parla no castellana es trobarien testimonis d'imposicions similars, tan contundents o més que els nostres.

És senyal d'intel·ligència escoltar els ciutadans, però també els investigadors. Nosaltres, com a especialistes universitaris en l'estudi de l'estructura, l'ús i la història de la llengua catalana, ens sentim obligats a refutar davant de l'opinió pública aquestes afirmacions de la principal autoritat política espanyola. Posem a la disposició de la població interessada, del president del Govern espanyol, dels ministeris d'Educació, Cultura i Esports i d'Afers Exteriors, o de qui sigui que hagi aprovat o redactat el discurs de Joan Carles I, milers de documents i recerques que proven que l'expansió del castellà no s'ha fet per *“voluntad libérrima”*. Sobretot des de Felip V de Borbó i, molt especialment, amb els règims constitucionals unitaristes del segle XIX (que bandejaren el català de qualsevol ús públic i oficial) i amb les dictadures del segle XX, en què es programà un veritable genocidi cultural, s'impulsaren polítiques assimiladores, molt sovint sistemàtiques i deliberades, els efectes de les quals arriben fins als nostres dies i impedeixen qualificar de normal l'estatus social de la llengua catalana. Encara avui, la majoria de ciutadans dels territoris de parla catalana no podrien escriure aquest text en aquesta llengua perquè se'ls va privar d'aprendre-la. Encara avui molts ciutadans espanyols de bona fe consideren el català una llengua de segona, perquè la majoria d'institucions espanyoles o no han sabut integrar ni explicar la diversitat lingüística hispànica o l'han tergiversada com acaba de fer la mateixa ministra espanyola d'Educació, Cultura i Esports, la Sra. Pilar del Castillo, en insinuar, amb ignorància o cinisme inexcusables, que totes les imposicions que hem verificat o viscut personalment han estat un somni (*“Habría que ver cuándo se ha prohibido hablar una lengua en España [...], que cuándo se ha producido esa imposición”* (*El País*, 6 de maig del 2001).

És senyal de fraternitat reconèixer un error (sigui de contingut o de forma) i reparar-lo, de la mateixa manera que ho és admetre la rectificació i confiar en les possibilitats de diàleg i d'entesa. En aquest cas, el problema no ha estat solament la ignorància que manifesten aquestes paraules desafortunades. El problema és que molts espanyols i no espanyols se les creuran. Per tant, nosaltres, com a professors i investigadors universitaris de Filologia Catalana, reclamem que la Corona i el Govern reconeguin l'errada comesa en aquell discurs i que sobretot, d'ara endavant, declarin i apliquin en els seus actes institucionals el caràcter plurilingüe de les nacionals i regions del Regne d'Espanya.

Si es vol arribar a punts de trobada, és senyal de cordialitat, intel·ligència i fraternitat mirar col·lectivament endavant i no furgar en ferides del passat. Però la distorsió d'aquest passat –intencionada o no–, és la pitjor manera que els parlants de llengües minoritzades o en risc de desaparició puguin intentar oblidar-lo. Especialment aquest any, Any Europeu de les Llengües, convindria ensenyar a valorar i a estimular la diversitat cultural i lingüística. Declaracions com aquestes amb inexactituds evidents, que consoliden vells estereotips i malentesos i que desperten debats mediàtics, que són fàcilment manipulables, no són la millor manera de fer-ho”.

7 de maig del 2001

Per descomptat que cal reaccionar davant falsedats tan clares: el català s'ha prohibit. Però denunciar falsedats implica fer política. I fer política és malvist. Una alumna d'un curs de política lingüística, exclamà quan veié que la política s'immiscia i interrelacionava amb la vida i la mort de les llengües: “Quina pena que hi hagi tanta política, quan la llengua és tan bonica!”. Aquella alumna associava la llengua amb la bellesa d'un poema o d'una rondalla i trobava increïble que quelcom tan brut i menyspreable com la política es barrejés amb la sublimitat estètica de la llengua i de les llengües o amb el sentiment i la bellesa d'un poema inefable. Per sort o per dissort aquella alumna anava errada. La política intervé en les llengües contemporànies, com intentaré mostrar succintament. El que passa és que hi ha terribles malentesos en la concepció del lligam de la política amb la vida quotidiana.

- (1) La política és participació en els afers públics. El descrèdit de la política partidista és tan profund que molts ciutadans s'estimen més informar-se del món exclusivament a partir de la lectura de revistes del cor i de diaris esportius. Potser no entenen gens ni mica per què creix terriblement el nombre d'aturats ni per què es congelen les pensions ni per què s'ensorra el sistema català de caixes ni per què s'apuja tant l'electricitat, però coneixen qui és Belén Esteban o Iker Casillas.

Si s'entén la política exclusivament com a acció partidista, és comprensible que es vulgui desvincular qualsevol acció relacionada amb les llengües amb "la política" concebuda d'aquesta manera. Ja en ple franquisme, per exemple, en els informes del Consejo Nacional del Movimiento (1962-1971), com també en plena democràcia, s'aconsella separar la llengua catalana de la política. Però és possible aquesta desvinculació?

La política, entesa no pas com a "politiqueria" sinó com a acció en els afers comuns de la societat és necessària i urgent, entre altres raons, perquè com hem vist (capítol 1) moltes llengües corren el risc de desaparèixer i cal intervenir ràpidament per tal d'evitar la sagnia. Com narra Carlos Fuentes, l'escriptor mexicà, cal actuar ràpid i en el moment adequat: "Fa temps, viatjava per l'Estat de Morelos, al centre de Mèxic, buscant el lloc on va néixer Emiliano Zapata, el poble d'Anenecuilco. Em vaig aturar per preguntar a un pagès, a una persona que treballava la terra, si el poble quedava gaire lluny. Em va contestar: «Si haguéssiu sortit a trenc d'alba, ara ja hi seríeu.»" (*Myself with others*, Londres: Picador, 1988).

- (2) L'economia també és política, també política lingüística. La política lingüística ja és antiga. Sobretot des dels jacobins de la Revolució Francesa es fa política lingüística explícita, tal com demostra la famosa enquesta de l'abat Grégoire, a finals del segle XVIII: "Quina seria la importància religiosa i política de destruir completament els patuesos? Quina seria la manera de fer-ho?" (apartats 29 i 30 de les "Preguntes relatives als patuesos i als costums de la gent del camp", per al *Rapport Grégoire sur la nécessité et les moyens d'anéantir les patois et d'universaliser l'usage de la langue française*).

Com tota política, la política lingüística no pot allunyar-se gaire de les normes i costums socials. El dirigent no pot actuar com un cap de corda que avanci tant que ningú no el pugui seguir. Com deien al Quebec, probablement el país més avançat en la reflexió i l'actuació sobre les llengües: “L'estat com a màxim pot proporcionar balises com la Llei 101 (la “Charte de la langue française” quebequesa, aprovada el 26 d'agost del 1977), però mai no podrà omplir l'espai entre aquestes balises: no pot obligar la gent a parlar, obligar els escriptors a escriure, ni els cantants a compondre... i encara menys fer que la gent tingui ganes de tenir fills” (Andrée Fortin, a Blanchard [*et al.*] 1984, p. 67).

No és cert, com proclamava Josep Piqué (TV3, novembre 2010), que “hi ha d'haver més liberalisme i menys política”, per la senzilla raó que el liberalisme és també un tipus de política. I encara més: els qui defensen el *laissez faire* lingüístic, la mà negra d'Adam Smith, no eliminen totes les obligacions lingüístiques existents. Així el Partit Popular hegemònic propugna una manca de regulacions lingüístiques, però no esmenta les que prescriu la Constitució espanyola: “*Las lenguas sólo tienen dos enemigos: los que las prohíben y los que las imponen*” (www.directe.cat 15.11.2009, Mariano Rajoy, president del PP, elegit posteriorment president del Govern espanyol).

El domini del món per part dels mercats financers (el 2011, el PIB mundial rondava els 45.000 milions de dòlars, mentre que el capital especulatiu era deu vegades més gran –Morin 2011, 102), que desafavoreix en general el multilingüisme, també és cruament política. El problema és que els mercats tenen dificultats especials per subministrar els béns públics. I la llengua n'és un: una mercaderia, activitat o objecte l'ús d'una unitat del qual per part d'un agent no n'exclou per part d'altres agents (De Sebastián 1999, 32). Els debats amb poc ressò sobre l'ús de les llengües al cinema són significatius. La reacció de les grans companyies nord-americanes davant la possibilitat que el Govern català volgués regular lingüísticament les pel·lícules a Catalunya fou contundent: “Les companyies dels Estats Units estan preocupades pel precedent que es podria establir per a les minories lingüístiques d'altres regions d'Espanya si la llei catalana entra en vigor” (2000 *National*

Trade Estimate Report on Foreign Trade Barriers). Per la seva banda, França no ha dubtat a promoure amb força èxit el seu cinema davant del domini abassegador del cinema hollywoodià. Per sort, també una part dels mercats s'adapta camaleònicament a les necessitats i aspiracions lingüístiques dels consumidors locals: hi ha casos (vegeu 5.2 més avall) de qualitat lingüística. Per exemple, el grup periodístic Godó –propietari de *La Vanguardia*, creada per burgesos catalans castellanitzats i escrita en castellà– quan ha creat ràdios i televisions privades ho ha fet en català i amb força èxit. Existeix, doncs, un submercat en català al costat del mercat castellà i anglès, però és plat de segona taula. El pes de la cultura catalana en el conjunt del mercat comunicatiu de les terres de llengua catalana recorda el suplement en català “Tot i més”, d’unes cinc pàgines, que s’encarta dins *Lecturas*, una revista del cor amb aproximadament noranta pàgines en castellà.

Alguns grups polítics com el Partido Popular o la seva fundació d’estudis argumenten (excepte en les poques setmanes prèvies a les eleccions) que la castellanització ha estat fruit solament d’aquestes forces de mercat immaculades, eficients i perfectes, com si ja fóssim uns Estats Units d’Amèrica, com si l’estat no hi intervingués, i com si no tinguéssim memòria que l’expansió del castellà no ha estat impecable. Qui signa aquest escrit, sense anar més lluny, no va poder aprendre la seva llengua a l’escola com un nen europeu normal i corrent. Suposem que amb el mateix raonament veuen amb bons ulls que el castellà desaparegués a Puerto Rico, en mans d’una llengua més útil com l’anglès... (Ovejero 2006, 153):

*“... resulta importante conocer como se consolida el uso de las lenguas. Una cosa es la imposición de una identidad cultural o lingüística y otra la convergencia en una identidad cultural o lingüística. **Cuando son el resultado de decisiones dispersas, descentralizadas, no resultan criticables los procesos que llevan a recalcar en lenguas de más uso.** Algo bastante común. El mecanismo es conocido. Cada uno de los agentes procura utilizar una red que le permite acceder a más personas antes que otros. Con ello, ciertamente, se refuerzan ciertos equilibrios, ciertos hábitos, antes que otros, pero que resultan irreprochables, siempre que re-*

sulte **inobjectable el proceso que desemboca en ellos**. *Es lo mismo que nos lleva a caminar por una senda que ya ha sido desbrozada por otros antes que nosotros o a convergir en las mismas monedas o sistemas de pesos.*" (L'èmfasi és meu.)

El procés històric que ha dut a "recalar en la lengua de más uso" és oblidat completament per aquests autors, com si els segles XIX i XX haguessin estat un camí de roses per a la llengua i cultura catalanes, denigrades o simplement prohibides en públic, com una romanalla del passat.

- (3) La política lingüística és opaca en societats amb una llengua dominant. En les societats amb una llengua dominant clara, malgrat la seva heterogeneïtat interna, no cal legislar els temes lingüístics perquè hi ha una llengua comuna, una llengua franca evident i indiscutida como ocorre amb l'anglès a Nova York o a Londres, per exemple (vegeu capítol 2), amb l'alemany a Frankfurt del Main o amb el castellà a Madrid i a Mèxic DF. Els mitjans de comunicació bel·ligerants contra tota mena de política lingüística (*Frankfurter Allgemeine Zeitung* o *The Economist*, per exemple) no s'adonen ni del que passa al seu propi país.
- (4) La necessitat de polítiques lingüístiques democràtiques i participatives als països de llengua catalana, majoritàriament dins d'Espanya, ha calgut legislar tímidament en defensa del català, ni que sigui per intentar de balancejar el domini del castellà (el dret i el deure de saber-lo) plantejat per l'article 3 de la Constitució espanyola. Sols l'Estatut d'autonomia de Catalunya del 2006 establia aquesta igualtat per al català, i ha estat rebutjat per la sentència del Tribunal Constitucional espanyol (juny 2010). Potser quan són necessàries moltes lleis per salvar una llengua i una cultura és senyal que ja és massa tard. Però la llei és l'arma del feble davant les forces socials i econòmiques en mans dels poderosos. Si hom no fa política, algú la farà en el seu nom, algú la farà per nosaltres.

Les llengües modernes estan entrelaçades amb la política, perquè aquesta decideix les accions educatives i comunicatives. Les llengües són fruit de les intervencions i de les voluntats humanes. França defensa la seva llengua davant l'angloamericà mitjançant els

instituts francesos; Xina arbora la bandera roja de la seva cultura amb els instituts Confuci; Alemanya, amb els Goethe-Institut; Itàlia amb l'Istituto Italiano; els països catalans (una part, si més no) mitjançant l'Institut Ramon Llull... Els moviments de recuperació de les llengües són moviments socials que van més enllà de les elucubracions de filòlegs aïllats: cal transformar el teixit social si hom vol transformar l'ús i les mentalitats lingüístics.

A desgrat de l'estudiant que no volia embrutar la llengua amb les mans impures de la política, és inevitable evitar el filologisme, és a dir: concebre les llengües sense tenir en compte les matrius i els teixits socials en què viuen i evolucionen. No es poden guarir els xarampions sols cobrint-ne les taques.

En tota política, l'aspiració hauria de ser més alta: una participació conscient, racional i emotiva en els afers comuns, que no es limita als canals partidistics sinó que s'estén a tot tipus d'associacions cíviques i socials. En paraules de Savater, que després ha desbarat i ha confós Euskadi amb Catalunya, citades per Dalmau 2000, 31): "Els antics grecs [...], a qui no es ficava en política li van dir *idiotés*; una paraula que significava persona aïllada, sense res per oferir als altres, obsessionada per les petiteses de casa seva i manipulada al capdavant per tots" . Aquí no propugnem un *cool-hunting* del món del màrqueting (una cacera del que és nou, sols perquè és nou) per flairar les tendències més recents dels consumidors i així llançar i vendre'ls un nou producte, sense cap ideologia de fons que vulgui millorar aquest món. Alguns seguiran probablement una política lingüística per aquestes raons mimètiques ("ara es porta", "tothom ho fa"), però sempre caldrà que alguns, molts o pocs, la propugnin per raons profundes, raonades amb criteris de justícia social. Fonamentalment, entendre la política lingüística significa entendre com el poder es manifesta i es reflecteix en les diferents polítiques lingüístiques a tots els nivells de l'estructura social. Aprofundir en la política lingüística vol dir estar oberts, i seguir, i aprendre *mutatis mutandis* de la política lingüística d'altres països democràtics, com Canadà, Suïssa, les repúbliques bàltiques, Finlàndia, Sud-àfrica o Nova Zelanda, per exemple. I vol dir, sobretot, tenir uns principis bàsics sobre quin sentit té conservar i promoure la pròpia llengua i cultura. Ben segur que reivindicar un monolingüisme en català és impossible, ras i curt.

No ho és tant promoure que el català sigui llengua comuna, coneguda i usada per una clara majoria de la població, tot assegurant el domini de les llengües veïnes i globals. Caldrà buscar raons per les quals és desitjable la recuperació lingüística. Esmentem-ne algunes, inspirades en el desaparegut i saludablement heterodox Josep Vicent Marquès (*Levante*, 9-6-1987):

- (1) connexió de la recuperació de la llengua amb la defensa ecologista del territori;
- (2) afirmació de la capacitat creativa cultural;
- (3) lligam amb la pau;
- (4) utilitat per dur a terme mil-i-una activitats socials, que no giren precisament entorn de la llengua.

En la pràctica, la premsa castellanitzadora bombardeja contínuament amb oposicions molt simples, contra les quals cal tenir molt presents aquestes raons en pro del català. Aquestes oposicions, en les quals el primer terme s'atribueix al català i el segon al castellà, són les següents: restriccions legislatives vs. transaccions pragmàtiques; unilingüisme vs. bilingüisme; intolerància vs. llibertat; localisme vs. multiculturalisme; tancament vs. cosmopolitisme; impermeabilitat vs. obertura; temes secundaris vs. temes importants; proteccionisme vs. lliure comerç; enginyeria social vs. espontaneïtat.

Catalunya, la zona espanyola més dinàmica en política lingüística (dues lleis, 1983 i 1998, un nou Estatut el 2006, gairebé oblidat a hores d'ara), ha legislat intentant seguir (dic "intentant" perquè el marc polític espanyol no permet gaire marge de maniobra) el model de política lingüística del Quebec. Potser ha estat massa agosarada, aquesta emulació, perquè els francòfons són considerats poble fundador del Canadà (en canvi Espanya és de matriu fonamentalment castellana) i perquè els francòfons canadencs gaudien d'una rera-guarda monolingüe: França (recordem que De Gaulle s'atreu a cridar "*Vive le Québec Libre*" al balcó de l'ajuntament de Montreal, el 1968). Potser no totes les mesures concretes francesitzadores al Canadà es poden aplicar als països de llengua catalana, però sí que és aplicable la seva concepció democràtica de la política lingüística, que ells anomenen *aménagement linguistique*:

“[...] esforços a mitjà i llarg termini per aprofitar un recurs col·lectiu, l'idioma o els idiomes, en funció de les necessitats i els interessos de la nació, d'acord amb un pla flexible que orienti l'evolució de la societat sense tractar-la bruscament, sinó, ben al contrari, maldant per aconseguir la seva adhesió i participació” (Daoust i Maurais 1987, 11)

Aquesta concepció democràtica i unitària esqueia al moment sociopolític de Catalunya després de la recuperació de la democràcia a finals dels setanta: interessava per damunt de tot mantenir la unitat del poble català, independentment dels seus orígens i de les seves llengües. L'eslògan era “És català qui viu i treballa a Catalunya” o “Som un sol poble.” No sabem ara, al segle XXI, si aquest esperit unitari es manté o domina un individualisme pragmàtic. O tot plegat fou una nova il·lusió?

Aquesta política lingüística que ha volgut ésser al màxim d'unitària ha pagat el preu, a vegades, de ser sobretot pura flamarada verbal. Un sol exemple: l'article 32.1. de la Llei de política lingüística del 1998 establí que, en l'atenció al públic, els empleats havien d'entendre el català i el castellà i així poder atendre les persones amb les dues llengües. Doncs bé: aquesta norma no s'ha vigilat que s'apliqués. Els dos problemes pendents són: d'una banda, la transmissió intergeneracional dels valors sobre la llengua (molts joves no saben per què cal preservar-ne i defensar-ne la vitalitat), i de l'altra, l'abisme entre les normes i llur aplicació (de què serveixen tantes normes si no s'apliquen o s'apliquen amb massa discrecionalitat?). Aquesta transmissió del valor positiu de la llengua i cultura catalanes (un bé col·lectiu evident, un *fait social*, en termes de Saussure i Durkheim) esdevé difícil perquè els valors més en creixement dels catalans són els dels “individualistes pragmàtics” (16,4%, hedonistes i poc implicats socialment) i els dels “individualistes egocèntrics” (10,8%, presentistes, viuen al dia) (vegeu Àngel Castiñeira, *Diari de la Fundació Catalana de l'Esplai*, 63, abril 2011).

5.2. La qualitat lingüística: una exigència democràtica

“(El seu mestre) li aconsellà (a Esop) de comprar el que tingués de millor... I ell només va comprar llengües: de primer plat, de segon i de postres, tot foren llengües. Hi ha res millor que les llengües? –va continuar Esop–: és el lligam de la vida civil, la clau de les ciències, l'òrgan de la veritat i de la raó. I bé –digué el mestre–, compra'm demà el que sigui pitjor. L'endemà Esop es féu servir la mateixa menja dient que **la llengua és la cosa pitjor al món: és la mare de totes les discussions i de la guerra.**”

La Fontaine. *Vida d'Esop*

Evidentment en la societat, als mitjans de comunicació, en els mercats, com ja advertia La Fontaine, hi ha molts casos de prevaricació lingüística. Com deia Lewis Carroll, els mots poden voler dir el que vulguem, sobretot si ho volen els poderosos. La societat no valora prou la qualitat lingüística de les comunicacions d'una organització, entitat o establiment, que hauria d'estar al servei dels ciutadans i consumidors. Aquests ciutadans haurien de valorar aquestes organitzacions per la seva qualitat en la política comunicativa, és a dir: per la manera com els seus missatges (impresos, publicitat, pàgines web, retolació i etiquetatge, atenció oral i escrita al públic, etc.) fan servir la llengua d'una manera socialment adequada, per exemple, amb un llenguatge no discriminatori segons el sexe, o amb un nivell de llenguatge accessible i clar per al ciutadà o consumidor.

El famós i conegut *plain language* o llenguatge planer, promogut des del Govern i des dels moviments de consumidors nord-americans els anys seixanta (Redish 1985, Cassany 1995), és l'exponent més important d'aquesta preocupació per a una comunicació més democràtica. La seva filosofia és que, si volem ajudar els altres, hem de prestar atenció a la llengua. Per tant, si volem atendre les necessitats dels ciutadans, hem de millorar el llenguatge, i no sols el legal sinó també el burocràtic en tots els seus vessants. Dissortadament en més d'un text governamental o privat (impresos d'hisenda, contractes d'assegurances, actes de reunions de comunitats de veïns, articles d'economia en un diari o revista...), el que entenem més clarament és l'encaçalament (“Benvolguts”) i el comiat (“Atentament”), mentre que el

nucli és abstrús, entortolligat injustificadament sobretot en la sintaxi, més que en el lèxic. Així trobem sovint advocats i funcionaris, gabinets ministerials i consells d'administracions que escriuen vagament, equívocament, sense un veritable lligam amb la vida fins a provocar un veritable terror semàntic. Es vol *impress* més que *express*, impressionar més que no pas expressar.

El savi italià Tullio De Mauro va resumir molt bé l'exigència democràtica que els ciutadans puguin entendre la llengua (pròleg del *Progetto di semplificazione del linguaggio*):

“Les paraules s’han fet, abans que per ser dites, per ser enteses: precisament per això, deia un filòsof, els déus ens han donat una llengua i dues orelles. Qui no es fa entendre viola la llibertat de paraula dels qui l’escolten. És un maleducat si no es fa entendre en la vida privada. Però encara és pitjor si el que no es fa entendre és un periodista, un ensenyant, un empleat públic o un càrrec elegit. Qui treballa al servei del públic té el deure constitucional de fer-se entendre.”

El llenguatge planer té present que la llengua alhora té un propòsit comunicatiu i és una activitat social, i que els ciutadans han de poder participar-hi amb la màxima autonomia. El llenguatge planer és contrari al llenguatge obscur, enrevessat, ple de circumloquis, que demana molt d’esforç i energia per a la seva interpretació, no sols pel lèxic i la sintaxi sinó també per manca d’un context compartit entre qui escriu i els que llegeixen (hi ha, per exemple, un grau d’abstracció i generalització massa elevats). Evidentment, una altra qüestió és el treball estètic amb la llengua, propi de la literatura.

Decidir què s’entén per llenguatge planer en cada cas depèn de qui són els destinataris del missatge: els que el llegeixen, l’escolten, en fan ús, i en són més afectats en definitiva. Els ciutadans i consumidors haurien de poder concentrar-se en el missatge i no haver de gastar energies en el codi. Els redactors del missatge, en canvi, han d’escarrassar-se en la qualitat de la llengua, precisament perquè els seus destinataris no s’hi hagin d’escarrassar. El llenguatge planer, com que és més eficient, estalvia temps i diners: milers d’hores de feina i, per tant, milers d’euros i dòlars, perquè els ciutadans i consumidors

deixin de plantejar contínuament dubtes. Però el llenguatge planer vol sobretot evitar una injustícia: que la gent normal i corrent accepti i fins i tot signi documents (impresos per a desocupats, formularis d'assegurances, contractes i impresos de declaració d'impostos) sense tenir-ne una comprensió suficient. Un text planer hauria de poder ésser entès la primera vegada que es llegeix per una persona amb estudis bàsics obligatoris, hauria de generar confiança, ser la peça clau d'un sistema polític democràtic. Un bon professional de la llengua ha de ser sensible a les necessitats dels altres en una societat oberta, que vol proporcionar uns mínims de justícia social per a tothom.

A Catalunya, a més, atesa la situació sociolingüística del país, tenir una comunicació de qualitat comporta també usar amb normalitat i correctament la llengua pròpia del país, la catalana, que és compatible amb tantes altres –sobrevingudes o arribades amb la globalització– que es cregui convenient d'usar d'afegitó. Hem de preocupar-nos encara per la llengua perquè no hem superat el llindeu de la normalitat que ens permeti despreocupar-nos-en. El consum cultural en català (mirem sinó, les dades del dia de Sant Jordi) són molt inferiors en català (un 20%) que en castellà (un 80%) a Catalunya (Síntesis 2008). Les proporcions demogràfiques del català, amb aproximadament uns vuit milions de parlants, fan que la nostra comunitat lingüística (mitjana entre les llengües europees) podria tenir prou producció cultural, per exemple, amb revistes del cor i de moda, programes televisius, diaris generals, esportius i econòmics, etc. De fet, però, en la realitat, usem aclaparadorament la llengua castellana i per això la influència d'aquesta llengua sobre la nostra és impressionant, clarament asimètrica, profundament injusta encara, malgrat que les cicatrius de les dictadures cada dia vagin quedant més lluny. De totes maneres els governs democràtics continuen menystenint clarament la llengua catalana. L'objectiu dels catalans (i balears i valencians) conscients no pot ser altre que fer compatible la continuïtat i creativitat de la nostra llengua i cultura amb l'obertura al conjunt del planeta. L'objectiu, i em perdonaran la paraula de moda, és fer una cultura *sostenible*, no constantment amenaçada. Exemple d'aquestes organitzacions amb qualitat lingüística són Caprabo (Eroski), Caixa d'Estalvis de Sabadell, Gas Natural, Dyr, Mútua General, Confederació de Comerç de Catalunya, Flaixbac, Softcatalà, Vilaweb, Viena, Barça, Bon-

preu, Moritz i Abacus. N'hi ha que mostren algunes mancances; totes, però, treballen per assolir aquesta qualitat.

Lamentablement hauria estat i encara és fàcil trobar alguna organització que destaquï pel mal ús, per la prevaricació en l'ús de la llengua. Lamentablement hi ha despatxos jurídics que empen una llengua allunyada sense motiu de la gent, un model de llengua que és a propòsit fora de l'abast de la gent normal i corrent. Lamentablement hi ha força empreses que no usen la llengua catalana per atendre els seus clients: n'hi ha fins i tot que encara empen la toponímia de l'època franquista i escriuen Pueblo Nuevo, San Adrián o San Baudilio. Encara ara en el nostre etiquetatge, quan anem al supermercat, hi ha més presència del portuguès que no pas del català, i podem copsar com n'és de diàfana aquesta llengua que anomena *gordura* el que per a nosaltres és *greix*.

5.3. Bones pràctiques lingüístiques a les empreses

La qualitat lingüística també forma part del que hauria d'ésser la responsabilitat social d'una empresa que vulgui treballar tant en un estat multilingüe com l'espanyol com en la majoria de mercats del món on coexisteixen múltiples llengües. L'economia ha de ser plurilingüe perquè cada dia és més internacionalitzada i perquè la societat mateixa ja és plurilingüe, amb més coneixements del català i d'altres llengües.

A Catalunya, per exemple, entre 1988 i el 2005, el grau d'obertura de l'economia va créixer 25 punts. Actualment sols les empreses grans tenen estratègies de comunicació que indiquen com actuar enfront de les diferències de llengua tant en les comunicacions externes com internes. Solen ser les empreses grans les que tenen estratègies de comunicació en què es planifica com actuar davant les diferències lingüístiques tant del personal (exigències en la selecció de personal, per exemple) com dels clients. No hi ha encara una estratègia clara per assegurar la disponibilitat lingüística del personal (per exemple mitjançant formació específica en llengües tant del país com estrangeres). Les empreses fan encara molt poc ús dels serveis de traducció. No sabem fins a quin punt als consumidors catalans els agrada o tant

els fa l'ús de la llengua catalana. Podem començar enumerant tres tipus de bones pràctiques lingüístiques:

- (1) **Primàries**, en què la llengua és part constitutiva del producte o servei. En són exemples la incorporació de la llengua catalana en els programaris d'ordinador que es desenvolupen; l'atenció en la llengua pròpia als usuaris d'una residència de gent gran o la presència normalitzada del català en la comunicació corporativa (revistes, productes, pàgines web, publicitat).
- (2) **Secundàries**, en què la llengua forma part de les relacions amb els grups d'interès. En són exemples el foment del coneixement del català en un sector; la valoració del factor lingüístic en les compres de productes, i la llengua en les revistes de les sales d'espera.
- (3) **Terciàries**, en què es percep la llengua com a realitat sensible del territori on opera una empresa. En són exemples el foment del català en les associacions empresarials de què l'empresa forma part o en les accions socials en què participa.

Un exemple freqüent de política lingüística d'una empresa són els serveis d'atenció telefònica al client. Molt sovint a Espanya no n'hi ha, si n'hi ha, estan freqüentment ocupats. Una política adequada seleccionaria un percentatge proporcional de personal capacitat per atendre en català i permetria donar mecanismes de tria lingüística al client. Així com *English is not enough* (amb l'anglès no n'hi ha prou), tampoc no n'hi ha prou amb el castellà.

Canyelles (2010) ha resumit les bones pràctiques lingüístiques d'empreses amb responsabilitat social:

- (1) Atendre en la llengua del client, com a mostra de respecte. Un pas més enllà consistiria a aconsellar que l'equip humà es dirigís en primer lloc usant el català, en tant que llengua pròpia i després s'adaptés a la tria del client. Sempre que es pugui, s'emprarà la llengua local, seguint el principi de subsidiarietat. Aquesta instrucció, tanmateix, pot topiar amb la intolerància del possible client no-catalanoparlant, reticent o contrari a ser atès en una altra llengua. A vegades la intolerància es dona dins del territori lingüístic: comercials catalans que han de telefonar a terres valencianes

sovint s'hi adrecen sols en castellà, perquè l'ús del seu català congriaria reaccions negatives. L'empresa hauria d'establir un protocol sobre aquestes tries lingüístiques que facilités que les converses es puguin mantenir en català. Com es trien i s'usen les llengües en les barberies, els ambulatoris, els geriàtrics, els mercats, els cursos de ball, les ludoteques, les cerimònies religioses, els tanatoris, els mítings, etc. En sabem poca cosa.

- (2) **Aprendre llengües en l'organització.** Proveir formació, és a dir: facilitar cursos de formació adequats de llengua catalana per a cada persona. Cal crear un entorn facilitador d'aquest aprenentatge amb cartells amb terminologia multilingüe, fent servir internament la terminologia professional en català, amb el suport dels treballadors catalanoparlants per poder ajudar a millorar parlant els aprenents en català. Pel que fa a la benvinguda i socialització del nou personal, convé comunicar obertament que les habilitats lingüístiques són un criteri de promoció, mitjançant un manual d'acollida que encoratgi l'exemplaritat i la sensibilització. Ara per ara, en grans empreses, el català no és llengua de treball: ho són el castellà i/o l'anglès.
- (3) **Escollar el mercat i la societat.** Una empresa socialment responsable sap captar les tendències socials i fins i tot contribuir a la normalització lingüística. De fet, grans empreses com "la Caixa" tenen una política lingüística diferent a les regions del domini lingüístic català.
- (4) **Fomentar el multilingüisme dins les organitzacions.** Portar a terme accions multilingües dins l'empresa. Una persona tècnica hauria de disposar d'un coneixement de la terminologia pròpia en les llengües oficials i en les llengües funcionals: anglès i altres. Cal facilitar el multilingüisme intern. Afavorir el manteniment de converses multilingües per tal d'afavorir l'adquisició progressiva de llengües. Trencar les bombolles culturals. Donar oportunitat a les persones en breus estades de treball perquè coneguin aspectes bàsics de la cultura i llengua del país (per exemple terminologia bàsica com rutines de cortesia i indicacions). L'empresa, així mateix, pot fer present el català a les sales d'espera, als menús informàtics, incorporar el domini .cat.

- (5) Fomentar el multilingüisme dins el mercat. Incorporar el multilingüisme a la pàgina web i altra documentació corporativa, per tal que el client triï. Incorporar el multilingüisme a l'etiquetatge dels productes (Eroski, Àrea de Guissona, per exemple). Hi ha molta feina per fer per preveure el multilingüisme de tot tipus d'organitzacions, tant públiques com privades. Per exemple, a les exposicions cal preveure informació en el màxim nombre de llengües; en les pel·lícules i obres de teatre, cal preparar subtitulació multilingüe; en rodes de premsa, cal comptar que hom pugui intervenir en català i traduir, si cal; etc.

La cadena de supermercats Bonpreu és un model en aquesta responsabilitat social en el camp de la llengua. En conjunt, però, poques empreses segueixen aquests punts suara esmentats. Significativament les associacions de defensa del consumidor no plantegen gairebé mai queixes de caràcter lingüístic. Consideren la qüestió lingüística secundària, poc important, i quan la llengua no és important, sols importa la llengua dominant. Hi ha, doncs, molt camí per recórrer.

Com dèiem en començar, som l'única espècie animal que pot prevaricar amb la llengua, dir mentides amb la llengua. Mitjançant eufemismes podem referir-nos a uns bombardeigs mortals com a *danys col·laterals*, amb tota la cara dura del món. Per això hem d'estimular tot el que afavoreixi una llengua rica i matisada enfront dels poders que l'emmordassen i la priven de la seva espontaneïtat. George Orwell a *Politics and the English Language* (Orwell 1972), als anys quaranta ja va denunciar magistralment els mals hàbits de la llengua dels polítics i la corrupció on aconduïen la llengua: una mala llengua, malgirbada, desgastada, duia a mals pensaments i els mals pensaments duïen a una mala llengua, en un cercle degeneratiu infernal. Cal estar en guàrdia davant els automatismes que anestesien la llengua i la ment. Regenerar la política també volia dir, i vol dir, regenerar la manera de parlar. Per aquesta raó cal ajudar a desenvolupar les capacitats lingüístiques de tota la ciutadania, perquè permeten una participació més rica en la vida social, cultural i intel·lectual. Una competència lingüística més profunda (entendre les paraules i saber-les usar) significa, doncs, més democràcia. Una educació lingüística democràtica vol dir una educació que vetlli pel respecte a les varietats lingüístiques i a l'ús de qualsevol tipus de creativitat lingüística.

Aquesta tasca a favor de la qualitat lingüística es complementa –o augmenta– amb la tasca en pro de la cultura de la llengua. Entenem per cultura de la llengua la tasca social i conscient per fer créixer la consciència i el bon ús i la concepció igualitària de les llengües en el conjunt de la societat, més enllà de la cleda dels filòlegs, dels amants de la llengua. Hi ha molts canals per fer-ho. N'esmentem alguns exemples: llibres de divulgació lingüística (*A paraules em convides*; de Ramon Solsona), de ludolingüística i enigmística (*Verbàlia*, de Màrius Serra), concursos lingüístics per ràdio i televisió (*El Gran Dictat* a TV3), columnes periodístiques sobre la llengua (la d'Albert Pla a *Ara*), jocs ciutadans (La Gimcana de les llengües de Carme Junyent).

La llengua és flexible, dúctil tant per a bé com per a mal: la llengua, amb la seva immensa capacitat simbòlica, reflecteix la nostra adaptació al medi arreu del planeta. Trencant un tòpic, un il·lustre i bon professor de la Universitat de Barcelona titulava un dels seus llibres *Una imatge no val més que mil paraules* (Tuson 2001). A través de la llengua podem entendre els altres i fer-nos entendre: podem catalogar i sotmetre a anàlisi l'experiència, intervenint-hi i transformant-la. Una llengua historiconatural s'adhereix en el progressiu fer-se i reorganitzar-se a la peculiar experiència de cada comunitat cultural i nacional.

Els homes i les dones som radicalment iguals i totes les més de sis mil varietats lingüístiques són iguals en possibilitats. Com diu un proverbi alemany, pel que fa a la llengua, són iguals una camperola de Pomerània que Kant. O com afegia Edward Sapir, el gran antropòleg nord-americà, en la seva capacitat d'expressar-se són iguals el porcater d'Assam (Índia) que Confuci. A les facultats de filologia, als mitjans de comunicació i –per què no?– a les mateixes famílies, s'hauria d'ensenyar a estimar les paraules i a saber usar-les amb destresa i amb creativitat com a eines incommensurables de comunicació i de plaer. Com deia Gianni Rodari *“le cose di ogni giorno raccontano segreti a chi sa interrogarle ed ascoltarle”*.

M'agradaria pensar que el monolingüisme tancat d'alguns és fruit simplement de la mandra de conviure amb l'alteritat. Salvador Cardús (*La Vanguardia*, 3-11-2010) recollia, amb un saludable sentit de l'humor, un vell acudit d'un pare i un fill espanyols i monolingües (la redundància ja fa riure): se'ls adreça un turista i, en una negociació de llengües al començament de la conversa, els parla successivament en anglès,

francès, italià i alemany. Com que aquests intents dels turistes per ésser entesos pels espanyols fracassen davant el monolingüisme monolític del pare i fill que només parlen castellà, el fill suggereix al pare que potser sí que caldria aprendre algun altre idioma. Però el pare li respon tallant: “Ja veus de què li ha servit al turista saber-ne tants!”

Propostes

En aquest apartat els suggeriments recullen aspectes que cal tenir en compte per a una qualitat lingüística en les organitzacions i empreses, com a base i per al foment d'un civisme que de manera coherent també té cura de les llengües i les seves relacions.

- (1) Que la política lingüística catalana abandoni un plantejament exclusivament ètnic, adreçat a catalans de tota la vida, i n'adopti un de cívic que fonamenti la identitat catalana en l'acolliment i la inclusió sobre la base del català com a llengua comuna principal, tot i que no exclusiva.
- (2) Que es reconeguin tots els elements constitutius de la cultura catalana, tant l'ancestral i mil·lenària catalana com les arrels occitanes, castellaneres i extraeuropees. S'ha d'afavorir la intersecció i interacció entre aquestes cultures creant passarel·les.
- (3) Que aprendre català sigui reconegut com un dret fonamental per a un ciutadà que viu i treballa al país.
- (4) Que els països de llengua catalana guanyin la competència plena en la selecció i informació adreçats a immigrants, de tal manera que se'ls pugui informar adequadament dels trets lingüístics de la societat d'acollida, sobre el caràcter de llengua comuna del català.
- (5) Que el català sigui llengua normal de treball, al costat del castellà i d'altres que cada sector demani. Podeu comprovar la qualitat multilingüe d'una organització posant a prova si sou atesos en català, mitjançant la tria de l'operador telefònic, per exemple (telèfons 902, 1004 en el cas de Movistar, Orange, RACC, “la Caixa”, Gas Natural, Renfe, Endesa...).

- (6) Que la qualitat lingüística formi part del programa d'actuació de les OCU. *“Geen Vlaams, geen geld!”* (“Si no hi ha flamenc, no hi ha diners”, eslògan que els activistes lingüístics flamencs escrivien a les cartes i factures que rebien en francès). Pots examinar si aquest eslògan és aplicable als països de llengua catalana, posant a prova què fan les organitzacions de consumidors respecte a la qualitat lingüística.
- (7) Que les organitzacions estrangeres i internacionals que treballin als països de llengua catalana siguin capaces d'atendre també en llengua catalana (consolats i instituts estrangers: Institut Francès, Institut Italià, Institut Alemany, Institut Britànic, Institut Nord-americà, Institut Xinès, Institut Portuguès, Casa Àsia... per exemple).
- (8) Que “en català” signifiqui també intel·ligible i de qualitat. Si cal, canviar els abismes estesos arreu entre la normativa i la norma social. La norma inassumible pot ésser una barrera insidiosa i antipàtica, com la veu d'un moralista martellejant. La recerca de l'autenticitat és digna, però té límits.
- (9) Que l'etiquetatge i la informació comercial bàsica sigui en català, i les organitzacions de consumidors s'escarrassin a aconseguir-ho.
- (10) Que quedi clar en la pràctica de les organitzacions que el multilingüisme –és a dir, la pervivència de llengües mitjanes o petites– no ha d'implicar minva en l'eficàcia d'aquestes organitzacions. Com respondríeu a la història terrorífica que relata el lingüista espanyol Gregorio Salvador a *Lengua española y lenguas de España?*

“Un día de 1921 la policía encuentra en una calle de Filadelfia a una mujer de veintitantos años que llora desesperadamente, que se araña, que se mesa los cabellos y que mezcla sus gritos con sonidos que forman palabras absolutamente ininteligibles. Como los policías no entienden nada y estiman que aquello no es asunto de comisaría, la conducen a un hospital psiquiátrico. Allí la calman con los medios habituales en la época, pero los arrebatos se reproducen y no deja tampoco de emitir secuencias de sonidos que resultan indescifrables. Queda recluida, los médicos se van olvidando del caso y ella se convierte en un ser desolado y mudo, que va despa-

ciando cada vez más la articulación de aquellas sílabas extrañas. Y pasan 48 años; en 1969 una enfermera de origen lituano entra a prestar servicio en aquel hospital. Y un día oye musitar algo a la enferma y descubre, sorprendida, que lo que está hablando es lituano. Casi recién llegada, como inmigrante, a los Estados Unidos, sin saber ni una palabra de inglés, ni de ninguna otra lengua, aquel ya lejano día de 1921 había perdido a su hijo de pocos años y de ahí su desesperación. La historia es sobrecogedora y siniestra. Y siniestros son todos esos movimientos y esfuerzos, ahora frecuentes, por recluir a la gente en lenguas minoritarias, por alentar de un modo u otro el espíritu de campanario, por querer transmutar la babelización de maldición divina en bendición cultural.” I Salvador afegeix, unes quantes línies més avall: “Hay suficientes” (vol dir 300 milions de castellanoparlants) “para que ninguno de nosotros pueda correr el peligro de vivir la aterradora historia de la joven lituana, esos 48 años de irremediable soledad lingüística. A cualquiera de nosotros, antes de las 48 horas nos la hubiera remediado, con toda seguridad, alguna enfermera portorriqueña.”

- (11) Intenta escatir quines llengües es demanen més en les ofertes de treball. Hi ha dues maneres de saber-ho. O bé mirant les exigències lingüístiques en les ofertes de treball a la premsa, o bé demanant feina personalment. Un exemple, hom pot demanar feina dues vegades en una cadena de botigues de roba: la primera vegada dient que no se sap català, i la segona dient que no se sap castellà. Una estudiant ho provà i el resultat fou rotund: era admesa si no sabia català, però era rebutjada si no sabia castellà.
- (12) Visiteu i observeu els usos lingüístics de dos àmbits on el català és poc freqüent o gens freqüent. D'una banda, les escoles de conducció, un sector molt minifundista i privat. Teòricament es pot aprendre a conduir, estudiar els manuals i passar els exàmens en català, però a la pràctica no estan disponibles, de tal manera que classes i exàmens acaben essent normalment en castellà. D'altra banda, el sector de la distribució cinematogràfica, dominat per multinacionals americanes o per empreses que en depenen. Tot i les subvencions rebudes, l'oferta en castellà és desproporcionadament superior. En tancar la revisió d'aquest llibre (21-7-2011), a Barcelona s'oferia un film per a públic infantil, *El gat amb botes*.

En els diaris d'aquesta ciutat s'oferia en trenta-dues sales en castellà (en algunes, en tres dimensions) i sols en tres en català (i en cap d'elles en tres dimensions).

- (13) A vegades l'acció en pro de la qualitat lingüística ha de fer front a mentalitats que la consideren secundària en relació amb altres tasques socials més urgents. Es pot demostrar que la militància lingüística és simultània al voluntariat social. Per exemple, el Departament de Sanitat de la Paeria (Lleida) organitzà voluntaris lingüístics que ajudaven pacients que parlaven el fula i el mandinga, però desconeixien el català i el castellà, en el CAP Onofre Cerveró (*La Vanguardia*, 13-3-2001). Podríeu proposar alguna tasca de voluntariat similar? Els estudiants de filologia i de traducció i interpretació podrien, per exemple, esdevenir voluntaris lingüístics en les situacions socials d'intermediació.
- (14) Visiteu locutoris, especialment freqüents en zones d'immigració recent. Quines llengües s'hi usen per escrit i oralment?

6. L'(a)normalitat en les tries de llengua

Carta a un jove comercial

Ets un extravertit, ets un empàtic, ets un sentimental. No vas acabar la carrera de dret (els intel·lectualismes i la dèria pels llibres no van amb tu) però hauries estat un bon picaplets: saps argumentar i contraargumentar, saps donar la volta al que et diuen, saps guanyar, mantenir i conrear amistats, cosa insòlita en temps de relacions líquides. I ja se sap que en el dret i en el comerç s'aplica la dita: "De coneguts, fins a l'infern!", que equival al que els moderns anomenen *networking*. Mai se sap de què et podrà servir un contacte... No sobren les abraçades.

Has acabat guanyant-te la vida fent de comercial. Quan una empresa vol fer un regal als clients o empleats (ara menys sovint a causa de la crisi omnipresent), et truca a tu i tu els busques el que sigui: cendrers, xandalls, llapis, mocadors, llibretes... qualsevol punyeta amb el nom de la marca o de la fàbrica. Has sabut crear la teva pròpia empresa, amb un esperit emprenedor que tothom lloa, i has de negociar amb tota mena de proveïdors. Ho fas amb simpatia, amb bon rotllo, amb un somriure o amb una riallada encomanadissa. I sempre en castellà als que no són catalans, catalans; tal vegada perquè el castellà ha esdevingut part de la pròpia pell, tal vegada perquè cal ser flexible. El contrari seria descortesia, mala educació, mal rotllo –complicar-se la vida, en definitiva. A vegades ets client, però tampoc com a client no tens raó lingüísticament. Aleshores ets tu que t'has d'adaptar al venedor parlant-li en la seva llengua. La llengua més pròpia és el castellà. La norma lingüística va per damunt de la norma comercial segons la qual el client sempre té raó. De fet, no t'has aturat a pensar-hi. Vius i amb això la

majoria en tenen prou: viure, viure cremant la vida, consumint-la en flaixos successius.

En sortir de la feina, vas al bar on esteu organitzant una nova penya d'un club de futbol. T'hi has abocat amb tanta passió que fins i tot sembla que la teva ciutat dugui el nom del club o que el teu país sigui menys que el club. La directiva del club en qüestió està a punt de donar-vos el vistiplau i somies arribar-ne a ser president. I ho faràs molt bé, gairebé com si sortissis d'ESADE. Tu i els teus amics esteu bojos pel club, en sabeu l'alineació i l'himne de memòria, però també parleu en castellà als socis que parlen castellà. Deu ser la flexibilitat asimètrica de sempre... El *compadreo* és millor si es fa en castellà. Fer servir el català –t'has aturat a pensar-hi i no saps per què– crea distància, fredor. Podries arribar a semblar un talibà i tot, si gosessis “forçar” les coses a favor del català. Podem fer res per evitar que el castellà sigui l'única llengua triada amb els no-catalanoparlants?

La vida quotidiana arreu està plena de prejudicis lingüístics, de judicis fixats i establerts de bon principi, arrelats al moll de l'ós dels comportaments del dia a dia. Una norma molt interioritzada entre els catalanoparlants és l'anomenada norma de subordinació o d'adaptació lingüística. Aquesta norma és una guia de comportament que fa que un catalanoparlant es passi al castellà davant de qualsevol interlocutor que –per l'accent, per l'aparença física, pels cognoms– doni a entendre que no és catalanoparlant, independentment de si entén o no el català. I seguir una norma és sempre el més còmode, com si ens ajudéssim d'uns caminadors o unes cresses. Les normes jurídiques poc poden fer en contra de les normes socials i aquestes estan interioritzades a fons. Dalmau ho assenyalava referint-se a la Catalunya d'abans de la Guerra Civil:

“Si vénen els polítics de Madrid i veuen que els rètols de les nostres botigues són en castellà, tot i no exigir-ho cap llei; si vénen a visitar un polític dels qui es diuen més catalanistes i veuen a casa d'ell personal de servei particular o d'oficines que ni sap parlar en català, i àdhuc que el prohoms catalanista no s'hi expressa ell havent triat lliurement els seus dependents, ¿com entendran que calgui legislar autoritzant a fer-ho de la manera que lliurement rebutgem?”

Dalmau, *P. Políglotisme passiu*. Barcelona: Publicacions de La Revista, 1936, p. 47.

Força anys després, el 2010, la norma d'adaptació al castellà continua vigent i potent. Fins i tot entre catalanistes, fins i tot enmig de militants amb estelades, els catalanoparlants continuen passant-se al castellà amb facilitat i amb comoditat:

10 de juliol del 2010: aproximadament un milió de persones al passeig de Gràcia i a la Gran Via de Barcelona. Omnipresència de banderes catalanes i de passió catalanista abrindada en repulsa de la sentència del Tribunal Constitucional espanyol en contra de l'Estatut d'autonomia de Catalunya del 2006. En acabar, quan esclaten petits incidents dels eixelebrats de sempre, uns manifestants descansen amb una colla d'amics en un restaurant dels voltants i hi troben aixopluc després de tant entusiasme de masses. Altres exmanifestants (se'ls reconeix perquè duen la bandera quadribarrada a l'esquena i la satisfacció del deure complert en els rictus de la cara) també s'asseuen a la taula del costat del restaurant. Tant els amics com aquests exmanifestants s'adrecen als cambres, que no coneixien de res abans, en castellà. Mentrestant, un grup de joves que parlen castellà, celebren una mena de comiat de solters, indiferents a la gran manifestació, indiferents a l'esclat d'efervescència catalanista, encara més indiferents a les cabòries sobre la incoherència aparent en les tries de llengua dels catalans i, encara més, dels catalanistes.

En aprendre una llengua, n'aprenem l'estructura (la fonètica, la morfosintaxi, el lèxic i el discurs), però també n'aprenem una concepció de per a què serveix. L'anglès, per exemple, té la imatge que és un codi per fer-se entendre arreu del planeta, una llengua d'emergència per aclarir-se en les terminals inacabables, insípides i idèntiques de qualsevol aeroport (un *globish* simplificat). L'alemany és una segona llengua estrangera de prestigi per a elits (la segona llengua estrangera, deia un anunci del Goethe Institut adreçat a professionals que han d'emigrar a Berlín si volen trobar feina); el francès, en retirada del seu rol antic de llengua internacional, ha esdevingut una llengua de distinció (*be différent*, deia un anunci increïble de l'Institut Francès). Què transmetem quan parlem (o sobretot quan no parlem) en català? La norma de subordinació al castellà (és a dir, que els catalanoparlants sempre hi parlin en adreçar-se a no-catalanoparlants) dóna el missatge que no cal aprendre ni usar el català. Certament si ens trobem en un grup amb gent que sol parlar el català i el castellà, els castellano-

parlants probablement sentiran el català, usat entre els catalanoparlants, i rebran el metamissatge que com a mínim cal entendre la llengua pròpia del país (sobretot que hom l'usa adreçant-se a altres), però que no cal adoptar-la necessàriament com a llengua habitual ni principal, per bé que alguns ho facin.

El català seria sols una llengua autèntica, és a dir, una llengua exclusivament per als catalanoparlants de tota la vida, per als de sempre. Parlar català a un castellanoparlant és vist com una falta d'educació, una falta d'etiqueta, a vegades imperdonable. És pràcticament inimaginable, per exemple, que en una entrevista de feina el sol·licitant mantingues el català si la comissió de l'empresa a la qual aspira a entrar se li dirigeix en castellà. En canvi, el contrari és plausible: el sol·licitant podria mantenir el castellà davant d'una comissió catalanoparlant.

Aquest hàbit de subordinació al català és el pòsit, el resultat d'una llarga i dura experiència col·lectiva dels catalanoparlants que els ha dut a reforçar un costum negatiu per al futur de la seva llengua i cultura (com adverteix la dita, "gat escaldat, l'aigua tèbia tem"). L'administració pública en castellà des del 1709 o 1714 (els registres havien de ser en castellà), l'escola en castellà (els mestres obligaven a usar aquesta llengua a l'ensenyament reglat), la catequesi en castellà (com si Déu fos de Leganés), l'exèrcit en castellà (les lleves eren moments de profunda estigmatització del català), les colònies americanes (l'emigració de catalanoparlants al Carib els descatalanitzava, perquè els castellanoparlants ridiculitzaven el seu accent i la seva manera de parlar el castellà) i, sobretot, la llosa de les dues dictadures del segle xx (administració, escola i sobretot nous mitjans de comunicació de masses en castellà) interioritzaren profundament aquest menysteniment del català en espais públics i en les relacions interpersonals. Com que els catalans saben més català que els castellans català, els primers ja se senten còmodes parlant castellà. S'hi senten en part com a casa.

Una breu descripció de les tries de llengües en una coral de Barcelona permetrà mostrar com "funcionen" les normes socials que les regulen. La meua experiència com a cantant durant més de deu anys, em permet tenir-ne un ja llarg expedient:

El director, Jaume, catalanoparlant, sol dirigir-se als trenta-dos cantaires en català. A casa seva parla en castellà amb la seva dona,

d'origen francès, i parla en català amb els seus fills. Però a la coral no sols usa el català. Quan tria el castellà? Quan s'adreça als qui solen comportar-se o presentar-se com a parlants habituals del castellà. I en aquesta presentació d'imatge hi ha molts matisos. Josefina (es presenta amb nom castellà) parla més en castellà que en català (però usa les dues llengües), de manera que Jaume s'hi dirigeix gairebé sempre en castellà. En canvi, a l'Eduardo, castellanoparlant d'origen però que a la coral sempre parla en català, el director i la majoria de la gent li parla en català. En el cas d'Eduardo, que no diu un mot en català, tothom –excepte un servidor– li parla en castellà. El director i els cantaires també parlen en castellà als companys que es presenten com a no-castellanoparlants (una peruana, una francesa i una xinesa, per exemple). Mentre dirigeix la coral, el director fa força alternances de llengua: passa al castellà o a l'anglès, estafa el català, explica acudits o inventa termes musicals per aconseguir efectes humorístics, que desvetllen els cantaires endormiscats o despistats. El director, quan es dirigeix a tots aquests amb imatge de no-castellanoparlants habituals, ho fa en castellà (basta una ullada cap a un castellanoparlant perquè canviï de llengua), però a vegades, a causa del ritme esgotador i trepidant de la seva feina (direcció alternada de les quatre veus i instruccions a la pianista xinesa), “se li escapen” tries del català davant de no-castellanoparlants. Els cantaires que vénen de Tortosa, però, sempre parlen en castellà als castellanoparlants. I no passa res. Res perquè tothom entén el català, fins i tot la xinesa, que fa uns deu anys que viu al país. Res perquè els catalans són els que cedeixen més. El català és, per tant, una llengua audible, però en menor grau una llengua interpel·lant que s'usi per a adreçar-se directament a la gent. Aquest sistema de normes en les tries de llengua funciona, doncs, si no hi ha monolingües castellans. Per això, perquè hi ha molts més monolingües castellanoparlants, la situació de les llengües és molt més impermeable a Euskadi, a anys llum de l'experiència catalana. Però les tries de llengües a Catalunya continuen essent clarament esbiaixades cap al castellà. Imaginem què passaria si el director fos de llengua castellana: l'ús del català probablement seria mínim, perquè el director parlaria a tothom en castellà i els cantaires catalanoparlants se li dirigirien en castellà, de manera que el català quedaria restringit a l'ús privat entre catalanoparlants. I aquests càlculs que porten a l'arraconament del

català es podrien extrapolar, *mutatis mutandis*, al conjunt de la societat dels països de llengua catalana.

La norma d'adaptació al castellà està profundament arrelada i els parlants del català la tenen automatitzada, interioritzada fins al moll de l'os. Una catalanoparlant, per exemple, es queixava d'una norma que ella mateixa s'autoimposava (el senyal més gran de l'èxit d'una norma):

En un petit restaurant de Gràcia dinant amb una amiga catalanoparlant. El cambrer ens demana què volem en castellà: jo li responc en català i l'amiga en castellà. Quan se n'ha anat el cambrer, l'amiga em comenta: "Ves, ara ens obliguen a parlar en castellà". En cap cas, el cambrer havia forçat ni demanat a ningú d'usar el castellà. Sols s'escau que ella havia seguit una norma de comportament que tenia profundament interioritzada fins al punt que s'havia sentit "obligada" a seguir-la sense que ningú li ho digués, com una moda (com un *trending topic*, com dirien els pedants) que s'ha de seguir inexorablement.

No és d'estranyar, doncs, que sobretot en situacions d'emergència, el catalanoparlant es passi al castellà, per exemple en trucar a un telèfon d'ajut informàtic o mèdic a distància. Les normes d'ús continuen afavorint el castellà encara que sectors interessats, tant de dretes com d'esquerres, vulguin fer creure que hi ha un ús indiferent, espontani i "natural" de totes dues llengües, fruit d'una pretesa història angelical:

"No hi ha actitud més ortodoxa que entossudir-se a usar només el català, fins i tot amb el risc de no fer-se entendre, en un país on la comunicació s'estableix, segons d'on bufi el vent, en català, en castellà, en totes dues llengües." (Pericay 2007, 245)

El vent bufa molt més cap al castellà, perquè no és un vent erràtic sinó una norma social interioritzada. Llevat del cas dels castellanoparlants que han adoptat el català en la vida quotidiana que trien evidentment aquesta llengua. Hi ha multitud d'exemples de la força de la norma favorable a deixar d'usar el català. Per si de cas, es tria el castellà, de manera que no s'ha de negociar la llengua: no es vol interrogar el castellanoparlant per veure si és del país o de fora. Pediatres que visiten infants catalanoparlants i els parlen exclusivament en cas-

tellà, mestres d'aules d'immersió on parlen en català, que fora de l'escola s'adrecen en castellà a desconeguts, jutges que obliguen amb el seu monolingüisme castellà que tots els procediments orals i escrits siguin en aquesta llengua. En general tots els oficis de persuasió com venedors, comercials o polítics, sobretot en època preelectoral, és improbable que usin el català. També per als prestadors de serveis socials la dimensió lingüística sembla secundària davant els problemes de desocupats, dependents o marginats (i, quan la qüestió lingüística és secundària, sempre es tria la llengua dominant). En els manuals d'aprenentatge del català per a estrangers, s'hi sol trobar una frase inaudita en manuals per aprendre altres llengües: "Sisplau, parli'm en català". I l'exemple potser més contundent perquè prové de les relacions més íntimes: pràcticament totes les parelles lingüístiques mixtes català/castellà es començaren a relacionar a les discoteques, a les parròquies o on sigui, en castellà. La norma "el client sempre té raó" no s'aplica a les llengües. El venedor castellanoparlant pot no adaptar-se a la llengua del comprador catalanoparlant. En canvi, el contrari (que el venedor catalanoparlant no s'adapti al client castellanoparlant) és inversemblant. La feina d'adaptació lingüística i el pes de la flexibilitat solen recaure en el catalanoparlant al seu país i a la seva terra. I si s'és tan de goma, per què no acabar triant sempre el castellà?

Es vetlla pel compliment d'aquestes normes lingüístiques: he observat castellanoparlants que ridiculitzen i fan escarni d'altres castellanoparlants que aprenen el català, com si vigilessin els límits, les fronteres del seu grup cultural, com si triar l'altra llengua fos una manera de trair-lo. Hi ha casos, és clar, també d'incivisme lingüístic per part dels subordinats, els catalanoparlants. Hi ha anècdotes no generalitzables aquí i arreu. Una uruguaiana resident a Catalunya deia que en un establiment d'atenció al públic *"lo único que me ha pasado, y es lo que sí critico, es que a veces hablo con gente, clientes, etc. que si les hablo en catalán, me responden muy amablemente y si les hablo en castellano, no, me dan vuelta la cara"* (*El País*, 7-10-2007). Si més no a Catalunya, un cert ús del català és percebut positivament. Tan senzill que és i què seria per al castellanoparlant exhibir alguns mots catalans! Quan Bruce Springteen o Shakira dirigeixen unes poques paraules en català (els seus assessors d'imatge els deuen aconsellar que saludin en català), el públic català està encantat! Podríem abocar

moltes més anècdotes, però podrien fer oblidar el que és fonamental: el sentimentalisme lingüístic té gran força. Però encara en té més la lleialtat lingüística, que ha aconseguit el “miracle” que, malgrat tot, el català continuï essent llengua viva i de prestigi social.

6.1. Les tries de llengua des de la política lingüística

Davant d'aquestes normes socials tan arrelades, des de la recuperació de la democràcia, sobretot a Catalunya, s'ha intentat mostrar que comportaments lingüístics més favorables al català, més encoratjadors del seu ús, eren possibles.

1. Al començament dels anys vuitanta, amb l'autonomia acabada d'estrenar, el Govern català divulgà el model de comportament anomenat aleshores *bilingüisme passiu*, en que cada interlocutor manté la seva llengua. La campanya de la Norma (tant el nom d'una preadolescent desperta i llesta com un gínjol, com la denominació d'una guia de comportament que es volia estendre) volia ensenyar a la població que eren possibles situacions comunicatives en què cada interlocutor parlés la seva llengua.
2. Més endavant, en els anys noranta i en el nou mil·lenni, també s'han repetit campanyes propugnant el mateix missatge. En són exemples, la campanya “Tu ets mestre”, en què persones de diferents oficis (un cuiner i un cambrer, per exemple) usaven el català, o “En català, tu hi guanyes”. La darrera campanya de promoció del català, la de la Queta, usava el recurs d'una dentadura, que amb un accent de nou catalanoparlant (donant a entendre que el català era de tothom, de nous i vells catalanoparlants), demanava “Encomana el català”. El missatge central era que el català era la llengua pública, la llengua ideal per a adreçar-se a desconeguts, en el primer contacte:

“A la fleca, al cafè de l'amic Joan, amb qui coneixes i amb qui no coneixes, a tot arreu i amb tothom, la primera paraula en català. És fàcil. Encomana el català.”

3. Campanyes de menys abast repetien el mateix missatge: el supermercat Bonpreu repartí entre els seus treballadors un *gadget*, visible a l'uniforme, que deia "Si us plau, parli'm el català" per tal que els clients s'hi adrecessin en català. El mateix prec fou publicat per la Plataforma per la Llengua en targetes signades per nous immigrants: catalans d'origen marroquí o sud-americà demanaven que la gent se'ls adrecés en català. També n'hi ha hagut d'adreçades als castellanoparlants, perquè es llancessin a usar el català i animessin els catalanoparlants a usar-lo amb ells (*El País* 7-12-1986):

"«Què suggeriríeu als parlants del català?» I la resposta és: «En una situació normal lingüísticament, jo, castellanoparlant, sabria que tinc el dret d'aprendre i practicar la llengua pròpia de Catalunya, i no tindria por d'impacientar el meu interlocutor mentre m'esforço per expressar-m'hi. No deixaria de parlar en català per por de fer errades. Veig clar que és millor parlar una llengua malament que no pas no parlar-la gens ni mica. Jo demanaria als catalanoparlants que em parlessin català, i així tindria l'oportunitat de practicar-lo i aprendre'l ràpidament»."

4. Els mitjans de comunicació en català també s'han fet ressò d'aquestes campanyes en pro d'uns nous hàbits d'ús lingüístic. A la CCRTV el llibre d'estil estableix que en presència de catalanoentenedors, els presentadors o locutors han d'emprar normalment el català. En sèries de televisió, així mateix, es presenten models de comportament lingüístic exemplars, tot i que no siguin els més freqüents en la vida diària. A *Ventdelplà*, posem per cas, sèrie que es deixà d'emetre el 2010, en el cas d'una parella entre un català autòcton (Paco) i una sud-americana (Ruth) amb trets físics característics, el catalanoparlant mantenia la seva llengua. La sud-americana en els primers episodis usava el castellà, però posteriorment passà a emprar el català.

Totes aquestes campanyes i aquests usos modèlics, s'han repetit ara i adés perquè la norma d'adaptació al castellà és molt potent, perquè els castellanoparlants continuen usant la seva llengua, i (si més

no a Catalunya) perquè força dels qui usen el català són neocatalanoparlants, molt probablement de llengua castellana, que continuen usant la seva primera llengua quan parlen amb castellanoparlants. A començaments del 2011 han estat observats programes de participació del públic a TV3 amb públic que usa tant el català com el castellà: els catalanoparlants repetidament tenen tendència a passar-se al castellà. Els programes d'humor han satiritzat aquest fracàs de les campanyes de conscienciació lingüística, com mostra el gag de *Polònia* (TV3) següent:

Un vespre Carod-Rovira, vicepresident del Govern català, assegut a la taula d'un bar, es dirigeix a un cambrer d'aspecte sud-americà i li demana "Un tallat, sisplau". El cambrer li respon amb un "¿Cómo?". Carod continua interpellant-lo una i altra vegada en català i el cambrer reacciona de la mateixa manera en castellà. Passa la nit, ja li ha crescut la barba a Carod-Rovira i a la matinada, aquest, ja desesperat, acaba passant-se al castellà: "Un cortado, por favor". I el cambrer finalment respon: "Lo siento, se han acabado."

Podem fer servir la comicitat com a bon recurs terapèutic. La marginalitat dels catalanoparlants, com la dels jueus, afavoreix que puguem prendre una perspectiva còmica, fins i tot envers una qüestió tan seriosa com la lingüística. No debades un dels programes de més èxit de TVC, *Polònia*, agafa el títol i la filosofia de l'exabrupte que ens llencen els qui ni ens entenen com parlem, ni pretenen fer-ho. Si quan hi ha amenaces i perills, a les trinxeres més espavoridores, trobem humor, també en trobem en les situacions de perills i amenaces lingüístics com la nostra. Aleshores els acudits trenquen les pautes de conducta normals i quotidianes, o les capgiren i satiritzen. Els acudits permeten una actitud distanciada i reflexiva envers les pròpies accions i fan la vida més suportable, si més no per uns instants.

A vegades, per exemple, se satiritza la impermeabilitat dels castellanoparlants envers el català. Hi ha certs acudits que no passen de moda, perquè l'animadversió contra els catalans tampoc passa de moda:

Un racó del bosc de la muntanya de Montserrat. Una nena està buscant bolets, i se li apareix la Mare de Déu. La nena cau de genolls: "Ah, Mare de Déu, sou bella, magnífica. Us adoro, us estimo"

I respon la Mare de Déu: "Si me habla en catalán, no le entiendo."

D'altres sàtires són sagnants, perquè responen a campanyes malignes, com les que sentim a Espanya contra els catalans i el català:

Bobby Deglané, presentador de Televisión Española, li pregunta a l'actriu catalana Mary Sempere: “¿Es verdad que todos los catalanes ladran?” I respon, la Mary Sempere: “Sí, es verdad y todos los perros se llaman Bobby.”

És cert que probablement s'ha esquerdat el domini absolut del castellà en les relacions entre castellanoparlants i catalanoparlants, si més no a Catalunya. A vegades tant els primers com els segons adopten ja el català. Al costat d'aquesta afirmació, hi ha sectors que es giren d'esquena al català, per exemple empleats d'atenció al públic que no saben dir ni els mots de cortesia en català que engreixen les relacions socials (*bona nit, gràcies, passi-ho bé...*), ni els mateixos mots del menú del seu restaurant que sovint estan escrits en català.

Fins a quin punt pot i ha d'intervenir el Govern en aquests usos lingüístics interpersonals? Joan Solà, el gran lingüista fa poc desaparegut, veritable personalitat cívica, era contrari a deixar d'adaptar-se al castellà. Per a ell, la solució a les controvèrsies lingüístiques era política al més alt nivell:

“La llengua és per comunicar-se amb les altres persones. L'acte social que representa l'ús de la llengua s'ha de practicar amb comoditat. Jo em sento incòmode parlant en català a qui em contesta en castellà o en una altra llengua. Això no té res a veure amb l'anomenada «educació» o deferència [...] Jo no vull ser un màrtir de la llengua: no vull convertir en un camp de batalla, de tensions o de neguits el fet de parlar”. Per ell, les raons de fons eren polítiques: “Que aquí es parli català no depèn pas de tu ni de mi ni del de més enllà: depèn de les condicions polítiques i socials que ho facin possible, que en facin un fet natural, no pas un fet contra natura. Depèn de la fe política real (ni hipòcrita ni nebulosa) dels nostres responsables polítics. La resta és filosofia.” (*Avui*, 23-2-1989)

6.2. Les tries de llengua des de la psicologia

En els darrers anys, per tal d'intentar capgirar aquestes normes d'ús castellanitzadores, s'han impulsat també campanyes de caire psico-

lògic per ajudar els catalanoparlants a aguantar o a compensar l'estrès derivat d'anar contracorrent, contra la norma majoritària i hegemònica. Aquestes campanyes, proposades i organitzades pel psicòleg valencià Ferran Suay i el seu equip (<http://www.youtube.com/user/Tallers-perlallengua>), volen mostrar que és possible i factible ampliar molt més els espais d'ús del català. En situacions de trobada i interacció amb gent que entén el català però no el parla, és clau aplicar l'assertivitat, és a dir: la conducta que permet a una persona actuar conforme als seus interessos i necessitats sense violentar-se ni violentar ningú. Ser assertiu consisteix a ser capaç de defensar i plantejar un argument, una reclamació o una postura des d'una actitud de confiança en un mateix, encara que vagi en contra del que diguin altres persones, del que faci tothom o del que se suposa que és correcte. La majoria de vegades, si hom parla català amb tota naturalitat, sense sentiments de culpa, sense actitud de submissió, sense prejudicis, l'interlocutor no interpretarà la tria lingüística del català com una manca d'educació, com una manca de cortesia, com un atac. Però hi ha una remota possibilitat d'ensopegar amb un radical espanyolista, com n'hi ha de xerrar amb un *blavero* a València.

Aquestes campanyes de caire psicològic no solucionen les arrels profundes dels hàbits de submissió al castellà, però poden ajudar gent ja convençuda a difuminar els vells hàbits de comportament, que tenen interioritzats com pedres al ronyó. En canvi, aquestes campanyes no van adreçades als molts castellanoparlants que, sobretot a Catalunya, usen el català i que lògicament trien sobretot el castellà amb castellanoparlants. Aquestes campanyes desgranen i graduen tant el comportament que s'ha de desterrar (la tria sistemàtica del castellà), com el nou comportament (el manteniment sistemàtic del català). Es poden assenyalar quatre "capes" de convergència amb el castellà, o nivells de dificultat en el manteniment del català:

- (1) En primer lloc, aquella situació en què a ull ja es tria el castellà per l'aspecte exterior d'una persona que "no fa pinta" de parlar català;
- (2) En segon lloc, aquella situació en què es reben senyals, ja sigui no verbals mitjançant la gesticulació, ja sigui el missatge explícit (diu que no parla català) o implícit que no s'ha entès el que hem dit. A un sord li parlaran més sovint en castellà.

- (3) En tercer lloc, quan sembla percebre's l'evidència que l'interlocutor no té el català com a llengua inicial, perquè parla en castellà, o parla el català amb dificultat o amb un accent que no ens és habitual. Un accent occidental per a un barceloní, per exemple, ja seria prou per canviar al castellà.
- (4) Finalment una sol·licitud explícita de l'interlocutor en el sentit que se li parli en castellà. Aquesta sol·licitud pot ser cortesa o pot ser brusca, i fins i tot intolerant.

6.3. Les tries de llengua des de la cortesia

A més dels consells de la psicologia, ens pot ajudar a plantejar-nos la qüestió des de la cortesia (la *politesse* dels francòfons o la *politeness* dels anglòfons) que estudien minuciosament els pragmàtics. Podem ser cortesos de moltes maneres: deixant passar algú a l'ascensor, parlant de vostè o de vós, donant les gràcies o una propina, fent un regal en el dia i moment oportuns, deixant passar per una porta, deixant seure, portant menjar a la casa on hem estat convidats, visitant malalts o visitant familiars d'un difunt, i també usant les llengües adequadament, etc. Per descomptat, els ciutadans tenen concepcions sobre què vol dir ésser educat lingüísticament. Hem vist ja com triar preferentment el castellà, tant en públic com en interaccions privades, és vist com un gest de cortesia per part de molts catalanoparlants. En canvi, com hem vist també, no canviar la nostra llengua per la de l'interlocutor és considerat una descortesia i comença a ser-ho també per a alguns castellanoparlants que saben bé el català. En la conversa, els parlants poden protegir dos tipus d'imatge: la imatge negativa, és a dir: el dret al propi territori, a no veure limitada la pròpia llibertat de no ser destorbat en les accions que hom fa i la imatge positiva, és a dir: el desig de satisfer la necessitat individual de ser aprovats pels altres. Si el parlant sap prou bé la llengua de l'interlocutor, és comprensible que aquest vulgui assolir aquesta imatge positiva (*positive face*, com diuen els anglòfons) triant-ne la llengua, parcialment (ús d'algunes rutines o mots) o totalment. En la tasca de preservació de les dues imatges, els catalanoparlants ho tenen més negre: d'una banda, perquè molts d'ells no perceben com a pèrdua de cap territori usar el

castellà; de l'altra, perquè no els destorba usar el castellà que forma part del seu repertori lingüístic, ni reben crítiques pel fet de fer-ho.

En general és aconsellable i practicable, perquè gairebé tothom entén el català, seguir la doctrina de "*per començar, prova-ho sempre en català*". A alguns els pot ajudar triar el català per a les fórmules de cortesia (*bon dia, a quin pis va?*– en un ascensor–, *passi-ho bé, bona nit, com han anat les festes?, bon any!*, *És per comprar entrades?*–en una cua d'espectacles–, etc) . A uns els pot ser fàcil alternar fragments en una i altra llengua, en una parla mixta que pot indicar que hom no es tanca a l'altre grup i a l'altra llengua; a d'altres els pot ser senzill usar un lèxic semblant entre les dues llengües, neutralitzant-ne les diferències, cosa fàcil d'assolir amb dues llengües germanes com el català i el castellà. Cadascú pot descobrir un estil conversacional propi (per exemple, una tendència a interrompre els altres, a encavalcar les intervencions amb les dels altres, una velocitat més gran en les intervencions), unes normes de tries de llengua pròpies. Els mecanismes de conversa poden facilitar que es triï el català: en les anomenades parelles adjacents de cortesia (aquelles en què un element condiciona l'aparició d'un altre element posterior, com salutacions o agraïments) és senzill que l'interlocutor de llengua no catalana copïi el que ha dit abans l'interlocutor en català (*bon dia/bon dia; gràcies/gràcies*). També els models de la conversa anterior poden contribuir a catalanitzar: en una caixa de supermercat un client pot adreçar-se al caixer en català perquè ho acaba de fer el client anterior. Finalment, és més fàcil que els castellanoparlants s'adrecin als nens i als gossos en català, perquè com passa en qualsevol aprenentatge de llengües estrangeres, aquestes desperten menys el sentit del ridícul.

El perill, en tot cas, si no es tenen molt automatitzades aquestes estratègies, és que es presti més atenció al codi que a la veritable intenció comunicativa del missatge, al *com* més que al *què* i al *qui*. No estem convençuts, però, que siguin possibles "solucionaris" o "guies morals". Molt sovint en les tries de llengua, i en la vida en general, el que trobem són situacions ètiques, aquelles en què l'individu està obligat a elegir, a donar resposta a una interpel·lació, enmig de la incertesa. L'important és mostrar que s'està per l'altre, d'una manera o altra, alhora que es manté l'ús de la llengua pròpia. L'important és que busquem la calidesa dels petits contactes, amb sentit d'alteritat. I per a molta gent, en

contactes anònims, voler crear complicitats porta encara a triar la llengua que no genera conflictes –que casualment és sempre la llengua dominant, el castellà o el francès. La convivència demana una subtilitat incompatible amb els apriorismes. Com deia el beat Ramon Llull, “si no ens entenem per llenguatge, entenguem-nos per amor.”

Propostes

En aquest apartat presentem suggeriments encaminats a demanar de manera cívica més presència del català en els seus territoris històrics per tal que recuperi més espais de normalitat en les interaccions, tant cara a cara com a distància, amb no-catalanoparlants.

- (1) A un desconegut primerament prova sempre de parlar-li en català, no et fiïs de la intuïció que t'encamina a canviar de llengua. Et trobaràs amb més d'una sorpresa agradable!
- (2) Observa les tries de llengua en programes de ràdio o TV: són les mateixes que en la teva vida quotidiana?
- (3) Busca maneres amables i assertives de demanar ésser atès en la llengua pròpia del territori. Per exemple, si tots els menús o escrits d'una botiga són exclusivament en castellà o en anglès es pot comentar: “Encara tot és *sols* en castellà?”
- (4) Busca recursos fonamentats en la ironia o humor, per intercalar en el teu diàleg. Per exemple si tot és en anglès, “Ja em pensava que érem a Londres!”, o si tot és exclusivament en castellà, es pot llançar un “Em pensava que era a Guadalajara!”
- (5) Llegeix el següent protocol d'ús lingüístic d'una associació amb seu a Barcelona. Quins casos inclou? Quines orientacions dóna? Creus que preveure les situacions de tria i negociació lingüístiques pot ajudar a entendre millor cada context comunicatiu i millorar-lo amb civisme?

Protocol d'ús lingüístic d'una associació

Partim del fet que tant la Constitució de 1978 (art. 3) com l'Estatut d'autonomia de Catalunya del 2006 (art. 6) afirmen que el castellà i el català són llengües cooficials i que tots els ciutadans i ciutadanes de Catalunya tenen el deure de conèixer-les i el dret d'utilitzar-les.

Constitució espanyola de 1978

“Artículo 3.

- 1. El castellano es la lengua española oficial del Estado. Todos los españoles tienen el deber de conocerla y el derecho a usarla.*
- 2. Las demás lenguas españolas serán también oficiales en las respectivas Comunidades Autónomas de acuerdo con sus Estatutos.*
- 3. La riqueza de las distintas modalidades lingüísticas de España es un patrimonio cultural que será objeto de especial respeto y protección.”*

Estatut d'autonomia de Catalunya de 2006

“Article 6. La llengua pròpia i les llengües oficials

La llengua pròpia de Catalunya és el català. Com a tal, el català és la llengua d'ús normal i preferent de les administracions públiques i dels mitjans de comunicació públics de Catalunya, i és també la llengua normalment emprada com a vehicular i d'aprenentatge en l'ensenyament.

El català és la llengua oficial de Catalunya. També ho és el castellà, que és la llengua oficial de l'Estat espanyol. Totes les persones tenen el dret d'utilitzar les dues llengües oficials i els ciutadans de Catalunya tenen el dret i el deure de conèixer-les. Els poders públics de Catalunya han d'establir les mesures necessàries per facilitar l'exercici d'aquests drets i el compliment d'aquest deure. D'acord amb el que disposa l'article 32, no hi pot haver discriminació per l'ús de qualsevol de les dues llengües.

La Generalitat i l'Estat han d'emprendre les accions necessàries per al reconeixement de l'oficialitat del català a la Unió Europea i la presència i la utilització del català en els organismes internacionals i en els tractats internacionals de contingut cultural o lingüístic.

La Generalitat ha de promoure la comunicació i la cooperació amb les altres comunitats i els altres territoris que comparteixen patrimoni lingüístic amb Catalunya. A aquests efectes, la Generalitat i l'Estat, segons que correspongui, poden subscriure convenis, tractats i altres mecanismes de col·laboració per a la promoció i la difusió exterior del català.

La llengua occitana, denominada aranès a l'Aran, és la llengua pròpia d'aquest territori i és oficial a Catalunya, d'acord amb el que estableixen aquest Estatut i les lleis de normalització lingüística.”

1. Tenint present la base legal, queda clar que **cadascú té el dret de parlar en la llengua que prefereixi, el català o el castellà**, i que ningú té el dret d'obligar l'interlocutor a canviar de llengua.
2. **Pel que fa al públic oient**
 - a. El problema es planteja quan en l'ús públic d'una llengua hi ha present alguna persona sense responsabilitat en la ignorància d'una de les llengües (sempre passa això amb el català, perquè el castellà és una llengua coneguda pel 100% de la ciutadania espanyola). Cal utilitzar sistemàticament la llengua castellana, que és coneguda per tothom? Hi ha altres possibles estratègies perquè aquestes persones no quedin discriminades pel motiu de la llengua, sobretot si aquestes han fet un esforç per participar en un acte públic del seu interès?
 - b. El canvi de llengua (del català al castellà) hauria de ser l'últim recurs que utilitzem si no volem que un tant per cent molt elevat (?) dels actes públics a Catalunya es facin en castellà, cosa que contribuiria a una situació de no-normalitat en l'ús de la llengua pròpia de Catalunya, que ja es troba amb prou dificultats en l'ús privat i institucional.
 - c. Quins altres recursos tenim a mà per afrontar aquest problema?
 - i. En primer lloc cal assabentar-se amb la major concreció possible del grau de comprensió de la llengua catalana per part de les persones que han vingut de fora i no donar per fet que aquestes persones no entenen el català i que, per tant, per educació, deferència, respecte... cal parlar-los en la seva llengua, que per nosaltres és prou coneguda i utilitzada.
 - ii. Si la resposta és del tot positiva, que no hi ha problemes greus de comprensió, cal utilitzar sens dubte la llengua catalana. (Això passa més sovint del que ens pensem i no és infreqüent el cas que, davant d'una persona coneixedora del català, pel fet que parli en castellà o simplement en català amb accent castellà, fins i tot si ella ens ha demanat que li parlem en català, automàticament ens hi dirigim en castellà. M'he trobat amb moltes persones sud-americanes que es queixen de la dificultat d'aprendre el català perquè nosaltres, catalanoparlants, ens hi dirigim sistemàticament en castellà...).

iii. Si la resposta és dubtosa o negativa:

- i es tracta de poques persones: cal instrumentar un suport de comprensió, que pot ser un persona que els vagi aclarint els dubtes (sense necessitat d'arribar a la tecnologia de la traducció simultània, per altra banda molt costosa).

- i es tracta de moltes persones: si és possible, cal instrumentar eines de traducció simultània. Això serà particularment necessari si hi ha persones procedents d'altres àrees lingüístiques de fora de la del castellà.

Només en el cas que hi hagi una presència molt significativa de persones que no entenen absolutament el català i no fos possible la traducció simultània, es justificaria el canvi d'idioma.

3. Pel que fa als ponents

a. En principi cal respectar el dret de cada ponent a fer la seva exposició en la llengua que li sigui més còmoda. No se'ls pot obligar a canviar de llengua. Només en el cas 3.c.iii.3 se li pot proposar el canvi al castellà, ateses les circumstàncies que un grup significatiu de persones no podrien seguir la conferència. Cal esperar que el coneixement de la llengua castellana i la comprensió de la situació seran suficients per optar pel canvi de llengua.

b. Uns recursos conjunturals de què es pot servir el ponent:

- recórrer a presentacions escrites (PowerPoint) en català, que sempre és més fàcil de comprendre que la locució.

- Un altre grau d'adaptació podria ser fer la conferència en català i la presentació escrita en castellà.

4. En conclusió:

Cal utilitzar tots els recursos raonables, fins i tot altres que aquí no es proposen, abans d'abandonar la llengua catalana en els actes públics. Fer-ho així suposa un pas enrere en l'ús públic i habitual de la llengua catalana al territori que li és propi secularment, i el no-compliment del que diu la Constitució espanyola (art.3, apartat 3): *La riqueza de las distintas modalidades lingüísticas de España es un patrimonio cultural que será objeto de especial respeto y protección*, ni per part nostra ni per part de les institucions.

No hem d'acceptar en cap cas imposicions degudes a motius ideològics o rigideses personals ni amb biaix polític.

7. Els bilingüïsmes familiars

Carta a una mare jove de Sarrià

De petita vas estudiar a un dels molts Sagrados Corazones de Barcelona. Vius a Sarrià, prop de la casa dels pares, en un pis de 140 m², a la part alta de Barcelona, que si pogués demanaria la independència de Barcelona que va perdre el 1921. A l'escola vas aprendre català com a assignatura (en recordes el pesat *Tirant lo Blanch*, *El mecanoscrit del segon origen* i algunes nadales). Passaves els estius plàcids i dolços en un confort de cotó fluix, a Camprodon, on desgranaves les hores al club esportiu, i no paraves d'anar amunt i avall amb bicicleta pel passeig de Maristany o cap a la Font del Boix, on diuen que s'inspirava Joan Maragall –aquell senyor que et van fer llegir al batxillerat. Els amics també eren de Sarrià o de Pedralbes o de Sant Gervasi, com una mateixa família: tots havíeu gaudit d'una vida semblant, còmoda, tranquil·la, amb els mateixos escenaris, els mateixos protagonistes i els mateixos horitzons: el passeig de la Bonanova, el carrer de Mandri, les botigues de roba del passeig de Gràcia i Diagonal, la missa dels diumenges i l'escola de monges eren el teu món. I aquest escenari era tan "normal" i evident com l'aire del cel, i no vas notar que hi havia gent diferent fins que no vas anar per les masies del Ripollès a comprar aquell mató tan bo, on deixaves anar paraules en català amb els masovers, o quan alguna vegada rondaves pels bars de Gràcia els divendres a la nit. No t'agrada la política, però aquests Fernández Díaz creus que tenen raó quan diuen que s'han passat amb això del català. No et desagrada el bilingüïsmes però, posats a triar, t'estimaries més que el teu nivell d'anglès fos millor que el de català. No hi entens gaire de política, però no t'agrada el nacionalisme.

Estàs a Espanya i, és clar, parles l'espanyol. Res és tan senzill com això. No entens gaire per què pengen banderes independentistes als balcons (ara algun veí hi posa l'espanyola, com si juguessin a no sé què). Et fastigueja tot això que Catalunya es vulgui separar d'Espanya i penses que potser el franquisme és responsable del que està passant però que tu no en tens pas la culpa. Vas sortir amb en Jordi, que va acabar IESE fa anys i ara ja és un empresari i pare dels teus fills. Ell parla català amb els seus pares però entre vosaltres, és clar, parleu en castellà, ha sortit així. És el normal. Als fills els heu posat Edu i Àlex i els heu dut al Viaró. Diuen que allí els ensenyen molt bé les matemàtiques i l'anglès. Vols que els n'ensenyin molt i bé perquè a la feina és indispensable. De català, no en cal gaire. A les empreses el demanen poc i Catalunya és molt petita. De què serviria el català si un troba feina a Madrid o a Sevilla o a Nova York? En Jordi ha preferit parlar-los en castellà, i el català ja el sentiran amb els avis i l'aprendran a les hores de català a l'escola i quan a l'estiu o els caps de setmana vagin a les masies del Ripollès. El pediatra us va comentar que parlar-los dues llengües podia ser fins i tot negatiu i fer baixar el seu rendiment a l'escola. Entenent el català ja n'hi ha prou. Si han de fer alguna gestió a la Generalitat, ja el parlaran, si convé.

En el món, els perfils més normals i habituals són, i encara més ho seran en el futur, els **multilingües**. No debades hi ha pel cap baix cinc mil llengües i uns dos-cents estats. La globalització i transnacionalització hi empenyen cada dia més i més, tot contrarestant les velles i persistents forces lingüístiques homogeneïtzadores. Com que cada vegada és més intensa la mobilitat i el desplaçament de població travessant fronteres, també seran més normals i habituals les famílies lingüístiques mixtes. Les parelles, famílies i infants multilingües, són espais privilegiats de mestissatge lingüístic i cultural, com assenyala Morin (1999, 125):

“També hi ha dintre de cada cultura mentalitats obertes, curioses, no ortodoxes, marginades, i també existeixen els mestissos, fruit de matrimonis mixtos que constitueixen ponts naturals entre les cultures.”

Aquests entorns multilingües, a més, són avantatjosos en altres aspectes. Així els bilingües familiars, diuen els psicòlegs, tenen avan-

tatges cognitius, avesats com estan a passar constantment d'una llengua a l'altra: els infants bilingües fan una gimnàstica mental permanent, que no sols no destorba sinó que afavoreix el desenvolupament intel·lectual general. Fins i tot els psicòlegs fan hipòtesis segons les quals els primers símptomes de l'Alzheimer apareixen cinc anys més tard (*La Vanguardia*, 3-5-2011). Però, si les llengües febles són percebudes com un handicap o un estigma, les famílies bilingües també poden ser passarel·les per on s'abandonin com una andròmina inútil, com una bicicleta atrotinada abandonada al voral d'un camí. La transmissió lingüística intergeneracional és clau per a la supervivència de qualsevol llengua, com assenyala Dorian:

“Quan una llengua mor, la comunitat de persones que l'havia parlat (si no han mort totes també) ha perdut la connexió més rica i directa amb el seu patrimoni ancestral. No pas la seva identitat, necessàriament, ja que la identitat es pot regir per altres coses (roba, música, aliments, etc.). Més aviat, el que es perd és la memòria i el coneixement d'un mateix: coses com ara la capacitat de cantar les cançons sagrades i els cants antics, els ritmes i els significats dels quals només es poden expressar completament en la llengua ancestral; la parla que encarna categories gramaticals i lèxiques úniques que reflecteixen adaptacions culturals particulars; el record de topònims culturalment específics i de figures importants per a la seva història; el profund coneixement de les plantes autòctones i el seu valor nutritiu i medicinal. Cap llengua no es pot traduir completament a una altra.”

Joshua Fishman, un dels grans intel·lectuals jueus de Nova York i un dels iniciadors de la sociolingüística internacional, ha comparat la transmissió de la llengua de pares a fills amb una teranyina. Una teranyina, com una llengua transmesa a poc a poc a la família, es fa, es teixeix en un procés lent, dia a dia. i és el resultat final d'un treball perllongat de generacions i generacions. La interrupció d'una llengua a la família, en canvi, pot ser molt ràpida, com quan destrossem una teranyina amb un cop de mà. Una vegada s'ha deixat de parlar la llengua als fills, costa molt recuperar-la. El que passa a la Catalunya francesa o a Alacant, on la majoria de famílies han deixat de parlar català als fills, n'és un bon exemple. Si no hi ha canvis polítics molt

potents, el fat del català a Alacant i a Perpinyà és el seu final com a llengua viva, apresada dels llavis dels pares. Històricament sols l'experiència única i inaudita de recuperació de l'hebreu, empesada per la força social extraordinària del moviment sionista, mostra la renaixença d'una llengua: els joves jueus decidiren parlar l'hebreu entre ells fins que aquesta llengua esdevingué llengua de pares a fills. És tal la importància cabdal del manteniment i la transmissió de la llengua en el si de la família, que Fishman, el gran sociolingüista jiddisch-americà, ha triat aquest factor com a indicador principal de la viabilitat i les perspectives de futur de les llengües.

Fishman proposà l'anomenat *model de capgirament de la substitució lingüística*. Aquest model posa un èmfasi especial en el complex llengua-cultura-comunitat, més que no pas només en la llengua. Si la substitució lingüística és un senyal de dislocació social, el capgirament de la substitució constitueix una forma de reconstrucció del teixit social. Fishman suggereix una escala de prioritats si es vol salvar una llengua i no es volen perdre recursos i efectius en batalles impossibles de guanyar, ja que es compta solament amb les pròpies forces. Aquesta escala amb vuit esglaons de trencament intergeneracional s'assembla a l'escala de Richter usada per mesurar la intensitat dels terratrèmols. Com més alt és el número de l'escala, més greu és la situació social d'una llengua. Ho descriurem telegràficament:

Estadi 8: reconstrucció de la llengua en recessió entre els "darrers mohicans";

Estadi 7: la transmissió de la llengua dels avis;

Estadi 6 (estadi clau): consecució de l'oralitat informal intergeneracional, de la seva concentració demogràfica i del seu reforçament institucional;

Estadi 5: alfabetització en Lx (la llengua recessiva) a la llar, a l'escola i a la comunitat;

Estadi 4: la Lx entra a l'ensenyament primari obligatori;

Estadi 3: ús de la Lx a l'esfera inferior del treball;

Estadi 2: ús de Lx en comunicacions institucionalitzades als serveis públics governamentals i als mitjans de comunicació;

Estadi 1: ús de Lx als nivells educatius, ocupacionals, governamentals i de mitjans de comunicació de masses superiors.

El missatge clau d'aquesta proposta d'escala és que totes les

mesures per recuperar una llengua, tots els estadis superiors (5 a 1) s'han d'impulsar tenint sempre en compte que és fonamental assolir o mantenir l'estadi 6: la transmissió de la llengua de pares a fills. Si no és així, es malbaraten recursos i esforços. No serviria de gaire, per exemple, que una llengua recuperés o guanyés l'oficialitat, si alhora no recuperés l'ús en les famílies, com exemplifica la història de l'irlandès, que amb la independència recuperà la sobirania però no la vitalitat de la llengua històrica, arraconada a la seva franja oriental (Gaeltacht). En aquest cas, la llengua avançaria com un voladís d'un balcó: si la seva base (la llengua familiar) fallés, el voladís acabaria esfondrant-se. Conviendria recollir les històries, les genealogies lingüístiques –fascinants o depriments– de la nostra Mediterrània catalana, tan remoguda per les migracions: per què s'ha abandonat el català a les llars rosselloneses, alguereses o alacantines? Per què s'ha mantingut, en canvi, el català a les famílies a Vic, a Amposta o a Balaguer?

Actualment sols disposem de dos tipus de dades sobre aquest bilingüisme familiar. En primer lloc comptem amb dades sobre les parelles lingüístiques mixtes als països de llengua catalana. En segon lloc, comptem amb dades sobre parelles lingüístiques mixtes internacionals. En podem extreure algunes lliçons:

7.1. Les parelles lingüístiques mixtes als territoris de llengua catalana

Disposem de força dades recents sobre aquesta qüestió crucial, que assenyalen profundes diferències en el territori. Com acabem de veure, pràcticament totes les parelles es formen parlant en la llengua dominant, el castellà, perquè així ho prescriuen les normes d'ús quotidianes que hem descrit al capítol 6. Podríem dir – si se'ns permet – que les parelles s'aparellen i “s'enamoren” en castellà. Tanmateix, si més no a Catalunya, un cop la parella s'ha format i ha tingut fills, el català recupera terreny: els progenitors catalanoparlants solen transmetre la llengua als fills, comportament que assenyala una valoració positiva del català, allò que els tècnics anomenen una important vitalitat etnolingüística subjectiva. Factors extrafamiliars (l'escola en català, la presència del català a les institucions socials, polítiques i religioses, l'as-

sociació del català amb ocupacions de prestigi i amb classes mitjanes, per exemple) ben segur que expliquen aquesta lleialtat lingüística envers la llengua pròpia, que no veiem en igual mesura a la resta del territori lingüístic. Potser així s'explica el "miracle" de la supervivència del català a Catalunya.

En famílies lingüísticament mixtes, el més comú a Catalunya i Balears és que cada cònjuge transmeti la seva llengua als fills. A Catalunya s'observa un lleu guany del català ja que alguns castellanoparlants passen a parlar català als fills, mentre alguns catalanoparlants han fet el contrari: sobretot en algunes famílies catalanes de la postguerra franquista, els fills foren educats a casa en castellà, capteniment sobre el qual s'ha llançat amnèsicament *un tupido velo*. A València, el castellà ha guanyat terreny rotundament. A València, fins i tot en les famílies que formen parelles lingüísticament homogènies en català, el valencià retrocedeix com a llengua amb els fills. El territori del català, doncs, corre el risc d'encongir-se en un dels seus territoris fonamentals. Ara podem aprofundir una mica en l'estudi de què passa a l'àrea de Barcelona:

7.1.1. Barcelona i la seva àrea metropolitana

És apassionant i alhora preocupant observar l'extraordinària heterogeneïtat lingüística, cultural i social de Barcelona: les classes altes parlant castellà i català als fills que van als jesuïtes de Sarrià i de Casp, al Club de Polo, al Fomento del Trabajo Nacional o al Circulo Ecuestre; les classes mitjanes parlant sobretot català a Gràcia, a Sant Andreu o a Sants; les classes populars parlant majoritàriament castellà a Nou Barris, la Zona Franca o a Sant Martí i els darrers nouvinguts parlant bengalí, àrab, urdú o amazic al Raval. Estic convençut que ni tan sols Nova York iguala la complexitat sociolingüística que presenta Barcelona, perquè aquí no hi ha una llengua franca indiscutida. A Barcelona coexisteixen, bé o malament, la llengua històrica (una llengua mitjana: el català), amb el castellà (llengua dominant a l'Estat i en el món econòmic) i amb moltes altres llengües d'arreu del planeta. S'ha investigat què parlen les parelles lingüístiques mixtes (català o castellà amb els fills, amb tota la família, amb els avis...) i sobretot per què. La realitat lingüística té un gran component de subjectivitat. Caldria en aquestes

parelles mixtes descobrir quines llengües es parlen, com les llengües van variant molt de valor i de prestigi, segons el sector social on s'usin. A Barcelona, la competència de les dues llengües principals és quotidiana, arreu i tothora. I darrerament se n'hi afegixen més... sobretot l'anglès.

Algunes dades ens permeten induir que el fenomen de les parelles mixtes ha crescut de manera clara. El 2009, el 28% dels casaments, a la ciutat de Barcelona, van celebrar-se entre una persona amb pasaport espanyol i una persona estrangera. En general, a més, no hi ha límits socials molt rígids entre la població de llengua primera castellana i la de llengua primera catalana. L'*Enquesta d'usos lingüístics de Catalunya 2008* assenyala que el nombre de bilingües, és a dir, d'informants que afirmen tenir mares de diferents llengües, ja assoleix el vuit per cent. Com foren recollides les dades? Una enquesta quantitativa representativa de les parelles lingüístiques mixtes era impossible: no sabem quin univers de parelles lingüístiques mixtes tenim. Les enquestes quantitatives assenyalen que una minoria de parlants (pels volts d'una tercera part) tenen el català com a primera llengua, però que els qui tenen el català com a llengua habitual o considerada com a seva, puguen. El català té un cert poder d'atracció social que no compensa, tanmateix, el domini demogràfic del castellà. I dues constatacions més: es redueixen les llars monolingües catalanoparlants i s'observa una escassa presència del català en llars amb estrangers. Una entrevista en profunditat permeté copsar els delicats matisos sobre identitats i usos lingüístics que es presenten en una família bilingüe o multilingüe. Com esdevenen bilingües, per exemple, els gendres o les joves que s'incorporen a una família que té una altra llengua? Com els néts ensenyen la seva llengua als avis? Per què es tria una llengua o altra amb els fills? Foren entrevistades 79 persones de famílies lingüístiques mixtes que tenien com a mínim un infant entre 3 i 15 anys (és a dir: infants que anaven a l'escola infantil i primària o cursaven l'educació secundària obligatòria).

Les entrevistes eren semidirigides i seguien un guió que intentava resseguir la història lingüística tant de la persona entrevistada com de la seva família. Aquest guió volia fer emergir una mena d'història de vida: segueix la socialització inicial familiar de la persona entrevistada, la llengua de les seves xarxes socials, la llengua amb la seva parella

i amics, i sobretot la llengua amb els fills i filles. Els pares trien una de les respectives llengües, català o castellà? Cada part de la parella usa una llengua diferent amb els fills? Es barregen català o castellà? Què en pensen de tot plegat? Què pensen de l'ús i de la utilitat de les llengües a la societat, a l'escola, per al futur dels seus fills?

Tres sectors socials no han estat estudiats perquè no s'hi ha pogut accedir. Dos sectors extrems: ni l'elit econòmica (les bones famílies), ni els marginats. En tots dos casos, per raons ben diferents, m'imagino que hi deu dominar el castellà. Tampoc recollirem dades de parelles lingüístiques mixtes amb al·lòctons, els que nasqueren fora d'Espanya i que –llevat dels llatinoamericans– no tenen ni el castellà ni el català com a primera llengua. Quin significat social tenen les parelles lingüístiques al·lòctones? Fa poc *La Vanguardia* (17-10-2010) encapçalava de manera significativa un reportatge sobre la situació sociolingüística al barri del Fondo de Santa Coloma de Gramenet amb el títol optimista següent: “*La proliferación de matrimonios mixtos rebaja la conflictividad en el barrio de Santa Coloma, uno de los más multiétnicos de Catalunya.*”

Què podem dir sobre els resultats?

- (1) Els membres de parelles lingüístiques mixtes veuen que hi ha diferències culturals i lingüístiques dins la família. Ho veuen i ho viuen en les interaccions de cada dia. Aprenen l'altra llengua, com a mínim l'entenen. És més difícil ser impermeable a la llengua i a la cultura de l'altre si hi convius contínuament.
- (2) Les ideologies o mentalitats sobre les llengües són molt diferents segons les classes i xarxes socials dels individus. Molt succintament resumiré les mentalitats lingüístiques dels cat. 1 i cast 1. i dins de cada grup lingüístic diferenciaré entre classes mitjanes i classes populars.

Persones de primera llengua catalana de sectors populars.

Aquests parlants estan molt castellanitzats perquè estan rodejats per tot arreu per castellanoparlants. Molts d'ells provenen d'immigracions de la Catalunya interior que trobaren pisos i habitatges en barris de predomini castellanoparlant. Són una minoria (18%) dins els sectors populars de l'àrea metropolitana de Barcelona. Com diu un entrevistat

cat.1., se senten *bitxos raras* al bell mig de l'ambient castellanoparlant en què viuen. Alguns d'aquests catalanoparlants arriben a tenir una visió tan exclusivament mercantil de la llengua que li veuen molt poca utilitat en el món del treball i de la feina. Perceben que el català els és o seria poc útil per trobar un lloc de treball a Catalunya i, encara més, a fora. Aquests entrevistats no valoren l'oferta cultural en català, que està adreçada sobretot a les classes mitjanes i mitjanes altes. Aquests entrevistats no han tingut accés a l'alta cultura en català, no en dominen el codi escrit, escriuen en castellà les llistes de compra al súper. La major part de la cultura de masses que els arriba (programes de televisió, revistes del cor i de cuina, programes de ràdio...) és en castellà.

Persones de primera llengua catalana de sectors mitjans. Aquests parlants mostren més lleialtat lingüística envers el català. Viuen en barris de la ciutat on s'usa més el català i on hi ha més associacions que usen aquesta llengua. Per a ells el català és un recurs, és un capital que estan convençuts que val la pena mantenir i transmetre. Així aquestes dades concorden amb la tesi dels historiadors del catalanisme, per als quals aquest moviment d'afirmació identitària havia estat predominantment de classes mitjanes. Encara ho és? Les noves classes mitjanes d'origen castellanoparlant podrien fer canviar aquest panorama.

Persones de primera llengua castellana de sectors populars. Aquests entrevistats mostraven una forta manca de contextos interpellants en català, és a dir: aquells adreçats directament a una persona. Poca gent al seu bloc de veïns, al seu mercat, al seu centre cívic, etc. els parla en català i solen viure en barris i en llocs de treball on el català és poc present. Si hi ha catalanoparlants, aquests solen parlar en castellà en públic.

Persones de primera llengua castellana de sectors mitjans. En general més favorables i permeables al català que els castellanoparlants de primera llengua de sectors populars, tot i que alguns mostrin resistències a la catalanització. Els entrevistats castellanoparlants que treballen en el sector educatiu són els més permeables al català. En

canvi, un petit sector de noves classes mitjanes està “rebotat” per les campanyes catalanitzadores i propugna una espanyolització: el moviment polític de Ciudadanos o sectors del Partit Popular representarien aquesta mentalitat.

I amb els fills?

En 46 parelles, cada membre de la parella parla la seva llengua respectiva amb els fills;

En 22 casos tots dos progenitors parlen català, i en 11 casos tots dos progenitors parlen castellà. Hi hauria, per tant, un lleu poder d'atracció per part del català, que quadraria amb les dades de l'*EULC 2008* per a tot Catalunya. Hi ha més ús del català amb els fills dels enquestats que amb els pares. Un 54,8% dels enquestats parlen o parlaven en castellà a la mare, però un 36,9% als fills. En canvi un 31,3% dels enquestats parlen o parlaven en català amb els pares, però un 38,8% amb els fills. Els que creixen més són els que diuen parlar les dues llengües als fills: un 8,5%. Hi ha una certa hibridació en augment, que no sabem l'impacte que tindrà en l'ús i en l'estructura de les dues llengües en contacte.

Hi ha un altre apartat a l'entrevista, que tracta de les expectatives lingüístiques. En el futur, per exemple, quines llengües creuen que seran més útils per als seus fills? Hi ha un apartat sobre l'escola, que els pares coneixen de primera mà perquè hi duen els seus fills. Alguns manifesten que veuen poca utilitat en el català, especialment en el món laboral.

Evidentment la casuística de les famílies lingüístiques mixtes esdevé més complexa en famílies més heterogènies; per exemple italo-catalanes, nipocatalanes o gallegocatalanes. En la majoria dels casos, els entrevistats no catalans projecten la mentalitat lingüística de la seva terra d'origen a la realitat catalana (també succeeix el mateix amb les mentalitats lingüístiques dels estrangers, vegeu cap. 8). Així, un gallec pot projectar la seva visió negativa del gallec al català. Però també ocorre el contrari: gallegoparlants que s'empelten o s'amaren del catalanisme cultural i passen a recuperar i reivindicar la seva llengua i cultura d'origen. En el cas dels italians i especialment dels japonesos, trobem un menysteniment de la llengua considerada secundària, la catalana, o fins i tot del castellà: la llengua útil seria l'anglès. Atesa l'extrema heterogeneïtat de la societat catalana, es donen veritables

xocs culturals, com el que assenyala una informant en narrar l'experiència en el món laboral del seu marit, un marroquí a Catalunya. Ell exhibeix el català com un mèrit laboral, però ensopega amb un amo anticatalanista:

“Quan el Jalil va anar a fer la seva darrera entrevista de feina, l'amo li va exigir que sabés anglès i quan el Jalil li va comentar que també sabia parlar català, aquest li va respondre: *“No hace falta que hables catalán, a mi no me gusta.”*”

7.1.2. València i Mallorca

A la resta del domini la història ha estat prou diferent de la del Principat. Mentre que a Catalunya una part de la burgesia i de l'Església ha defensat la llengua i cultura catalanes, i s'ha creat una xarxa d'associacions i organitzacions catalanistes, aquesta lleialtat lingüística ha estat molt més feble a la resta del domini lingüístic. Per tant, la lleialtat lingüística familiar també ha estat més baixa.

València

En terres valencianes s'estudià, o testificà, ja fa anys, l'abandó de la llengua catalana en el si de les famílies a la ciutat d'Alacant. En general s'hi observa que el català sols es manté quan el cònjuge valencianoparlant hi és molt lleial i quan les xarxes de relació també són valencianoparlants. Quan no és així (i és el cas de les gran àrees urbanes de València, Castelló, Elx o Alcoi) es deixa de transmetre el valencià, fins i tot en parelles homogènies catalanoparlants (Montoya i Mas, 2011). El català-valencià esdevé llengua socialment remota, com narra aquesta història familiar, desafortunadament ben freqüent:

“Hi havia una parella de valencians que es conegueren de ben joves, s'aparellaren, tingueren fills, aquests van volar de casa, tingueren néts. Un dels dos emmalaltí i al llit de mort va dir «M'estic morint». I l'altre li respongué «Ah, doncs tu també parlaves valencià?»”

Fins i tot pediatres, logopedes i psicòlegs aconsellen sovint de no parlar valencià als fills. Aquesta deslleialtat lingüística també es mostra

en manifestacions d'intolerància, per exemple: amb xiulades per les salutacions en valencià a l'estadi de futbol de l'Hèrcules d'Alacant en els anys vuitanta (val a dir que aquestes escridassades tan primàries són comunes en molts camps de joc).

Darrerament hi ha intents de revernacularització a fi que la gent torni a usar el valencià a les famílies, mitjançant la tasca d'associacions de pares i mares d'escoles, d'associacions esportives i mitjançant el món fester.

Mallorca

La transmissió lingüística intergeneracional a Mallorca ocupa un espai intermedi entre la de terres valencianes i la de terres catalanes. Evidentment caldria diferenciar entre la part forana i les zones més turístiques com la badia de Palma. Hi ha una important ambivalència per part d'informants que afirmen que els és indiferent una o altra llengua:

“Jo me sent còmoda amb ses dues. Sí, jo, per exemple, m'agrada molt tot lo que és mallorquí, ses festes mallorquines, ball de bot i tot això és que m'encanta, però per altra banda també m'agrada... És que jo dic que tenc una cama de cada, saps... Però és que m'agrada tot, a part de que m'adapto molt bé a tot.”

Evidentment el domini en terres valencianes i balears de partits contraris o reticents a la recuperació de la llengua catalana és un factor cabdal per entendre la pèrdua social, gradual i constant, de la cultura històrica. L'arxipèlag pot perdre més illes i València pot esdevenir el port preferit de Madrid.

7.2. Les parelles lingüístiques internacionals

Per a la majoria de territoris de llengua catalana, amb l'excepció de ciutats valencianes, Catalunya del Nord i l'Alguer, el bilingüisme sembla trivial, perquè les dues llengües en contacte a la família es troben, ni que sigui en proporcions molt diferents, en l'ambient social. En canvi, el bilingüisme i multilingüisme no és tan trivial en parelles i famílies

internacionals, perquè una o més llengües poden ser absents de l'ambient. L'estratègia més comuna és que cada pare usi la seva llengua amb els infants des del naixement. Ara, si una llengua de les dues no ve acompanyada pel context extrafamiliar (escola, amics, mitjans de comunicació de masses...) corre el risc de no ser usada o poc coneguda. La majoria de les vegades són les mares les que salvaguarden la llengua socialment més feble i, per tant, el bilingüisme dels infants.

El missatge central d'aquesta anàlisi a les famílies lingüístiques mixtes és optimista. Les persones de les famílies lingüístiques mixtes en general estan més obertes al respecte cap a diferents llengües i cultures. Les persones de les famílies lingüístiques mixtes enriqueixen la societat, fan que els grups que la formen siguin menys impermeables, eviten polaritzacions excessives. És més fàcil que les llengües i cultures se sumin i se'n tingui més consciència. Una escriptora polonesa que emigrà a Vancouver (Canadà) descrivia així l'experiència de guanyar una nova llengua (Hoffman 1989, 273):

“Cada llengua modifica l'altra, s'hi entrecreu, la fertilitza. Cada llengua fa que l'altra sembli més relativa. Com tothom, jo sóc la suma de les meves llengües –la llengua de la meva família i de la meva infantesa, de l'amistat i de l'amor, i de tot el món més gran, sempre canviant. Tal vegada sóc més conscient que la majoria de la gent de les fractures entre aquestes llengües i dels maons que les formen.”

Les llengües, en aquestes famílies mixtes, són viscudes majoritàriament amb força naturalitat i comoditat. Com aconsella un informe d'Unescocat (2005), cal destacar “la capacitat àmpliament demostrada que tenen les persones i els grups socials d'integrar en harmonia el coneixement i l'ús de més d'una llengua”. Per la seva banda, Maria González-Davies, professora de la Universitat Ramon Llull, escrivia (*Psychologies*, 2010, 77-78): “*Los plurilingües no sólo tienen más facilidad para aprender nuevas lenguas, sino que también desarrollan otras importantes destrezas y habilidades mentales a nivel psicológico, ampliando su creatividad, su ingenio y sus capacidades de abstracción y simbolismo.*” Com conclou Solé Mena (2009, 136), en el seu estudi sobre el bilingüisme en famílies europees: “Els nens bilingües posseeixen una combinació única de dues o més llengües, que estan separades i integrades alhora dins del cervell. El mateix s'aplica al

terreny cultural. Si els pares vetllen perquè el nen conegui les respectives cultures, podrà arribar a trobar-se còmode en les dues (o més) societats, encara que no comparteixi tots els elements de cadascuna d'aquestes. El més important és que el seu multilingüisme i la seva multiculturalitat li donaran, segurament, una obertura d'esperit i una capacitat de triar i quedar-se amb el millor de cada cultura.”

Evidentment, des de la perspectiva dels que volem mantenir la llengua i cultura catalanes, l'objectiu és que es transmetin en aquestes famílies que hem descrit. Jordi Pujol ho desitjava amb aquestes paraules:

“Per tant, jo sempre he estat partidari de la barreja. *Integració* és barreja, és evitar els barris separats. La paraula *mestissatge* no m'ha agradat mai gaire perquè en la meua joventut tenia una connotació més aviat negativa, i segueixo sense utilitzar-la. Catalunya necessita molta gent que es digui Martínez i Pujol. I valoro positivament els matrimonis entre blancs i negres i entre colombians i catalans de generacions. Tinc l'esperança que els fills d'aquests matrimonis parlaran català i se sentiran catalans. En tot cas, hem de treballar perquè així sigui.”

Jordi Pujol . *Memòries. Temps de construir*. Barcelona: Proa, 2009, p. 157

Propostes

A continuació presentem pistes per a la reflexió i la presa de decisions sobre l'ús de les llengües en les famílies lingüísticament mixtes. Com hem exposat en aquest capítol, el fenomen de les famílies lingüístiques mixtes és universal i creixent, i la tria de llengües quan arriba un nadó no hauria de ser problemàtica sinó enriquidora, especialment per al nounat. La clau perquè així sigui es troba en la importància que el medi doni a les llengües i en l'actitud positiva respecte al plurilingüisme dels progenitors i altres adults que envolten l'infant.

- (1) Els pares han d'assegurar que l'infant tingui una exposició rica en cadascuna de les llengües de la família i la possibilitat d'usar-les de manera activa en la màxima varietat i riquesa de contextos (cançons, llibres, DVD, vacances, visitants, contactes intergeneracionals, etc.).

- (2) Es tracta d'evitar el semilingüisme, és a dir: la situació desequilibrada o inferior d'una llengua. En tot cas, l'estratègia hauria de ser natural. Canviar la manera en què les relacions lingüístiques s'estructuren dins la família quan arriba un nadó sovint no és realista.
- (3) El més freqüent és que la llengua dominant a l'escola esdevingui una de les llengües dominants en l'infant. Per aquesta raó, sobretot a València, hi ha hagut pediatres i psicòlegs que han encoratjat els pares a parlar el castellà amb els fills. A Catalunya, en canvi, el rol central com a llengua vehicular del català a l'escola deu haver afavorit que s'usés més en les famílies mixtes. El possible augment del pes del castellà a l'escola a Catalunya, després de la sentència del Tribunal Suprem de desembre del 2010, podria comportar un retrocés del català, perquè la llengua catalana perdria utilitat i prestigi a l'escola i fora. Cal conscienciar, doncs, tots els especialistes que aconsellen els pares (pediatres, logopedes, psicòlegs, psiquiatres...) perquè valorin la presència de la llengua catalana.
- (4) L'educació bilingüe és una tasca de llarga durada, que demana l'engatjament de la família, especialment si una de les llengües és socialment feble.
- (5) Cal recordar que la transmissió lingüística intergeneracional és diversa segons els territoris de llengua catalana. Se'n comencen a tenir moltes dades, encara que falta més recerca. El que és greu és que en alguns territoris la llengua comença a perdre's a les famílies: València, Catalunya del Nord, part de Mallorca, l'Alguer i ara incipientment a la franja aragonesa.
- (6) És urgent difondre les experiències de bilingüisme familiar, tant català-castellà com internacionals, mitjançant algun butlletí, similar al *Bilingual Family Newsletter*. Per aquest mitjà es podrien difondre i compartir les experiències de revernacularització, és a dir: de recuperació de la llengua catalana.
- (7) Els infants bilingües o multilingües modifiquen amb facilitat tot el paisatge i el repertori lingüístics de la família extensa. Els infants, per exemple, poden aconseguir que uns avis, anteriorment monolingües, usin una llengua que fins aleshores no havien imaginat que usarien.

8. L'autoestima i la presentació de la nostra cultura

Carta a la meva professora d'alemany

Ja fa tres anys que vius a Barcelona, amb la teva parella. Treballes a les oficines d'una mena de RACC germànic que dóna atenció telefònica a pobres Fritzs que s'han perdut per un racó de les Guillerries o que han espatllat el seu Opel Zafira (l'enginyeria alemanya també falla). A la feina, a Barcelona, atens les trucades en alemany i en castellà, fins i tot en un rònc portuguès. Mai en català.

Vas néixer a Zwickau, en el que havia estat la RDA, d'on sortien els Trabis, els vostres sis-cents per al proletariat, i aquelles imbatibles i imponents nedadores, filles gairebé de les hormones de la genètica planificada. Potser encara en un calaix de casa els teus pares guardes un fulard de les joventuts comunistes, de quan eres remenuda i rossa com un fil d'or de Walkiria. Ara, a Barcelona, quan surts de la feina, reps classes de francès i de didàctica de l'alemany, me n'ensenyes cada dilluns i tens paciència i humor davant els meus infinits errors amb les declinacions i el vostre lèxic tan detallista i tan inabastable. Exultes d'alegria amb els triomfs de la selecció nacional alemanya de futbol, ja no et fa vergonya brandar-ne la bandera ara que la Merkel sembla governar amb rigor luterà l'Eurozona. A les classes, he intentat explicar-te el meu catalanisme i algun teixit del mostrar de la meua llengua. Vaig passar-te un manual de cultura catalana escrit per un catalanista alemany, però et va semblar avorrit i mal escrit. I vaig deixar córrer els intents de proselitisme. A tot estirar, a la classe, quan tradueixo de l'alemany, ho faig al català i al castellà, tenint cura de dur a classe un diccionari català-alemany perquè t'adonis que el català és una llengua normal i corrent... Però potser ni te n'has adonat. Ets encantadora, però duus un munt de

prejudicis –com els dec dur jo. Tant te fa saber que hi va haver diccionaris català-alemany ja a començaments del segle XVI, o que els catalanoparlants ens hem interessat i hem traduït bona literatura en alemany: Goethe, Nietzsche, Brecht, Böll, Grass, Kafka, Zweig, Frisch i tants altres. No saps com, des de la teva cultura germànica, romanistes com Meyer-Lübke, Schädel, Berkenbusch, Jungbluth o Zollna, o nobles com l'arxiduc Lluís Salvador, amb el seu estudi sobre les Balears, han investigat la cultura catalana. No debades el país del món amb més ensenyament del català fora dels països de llengua catalana és Alemanya. Però també són alemanys el president de la cambra de comerç alemanya a Espanya o el propietari d'Air Berlin, que han criticat el pretès ús excessiu del català i els seus efectes negatius en el turisme i les empreses.

Ras i curt: tu ets a Espanya i en tens prou amb l'espanyol, que és la llengua amb la qual et pots comunicar amb més gent: un pur i fred càlcul sobre quin és el mínim comú denominador. Vols gaudir del bon temps, dels vermut a les terrasses i dels passeigs per les platges. A mi em sabrà greu que quan tornis a la comoditat freda i rigorosa de la teva Saxònia, en la teva maleta, al costat dels bons records, no t'enduguis una imatge més real del meu país, que és Catalunya (per a tu és simplement Espanya). Per a mi la cultura dels països de llengua alemanya és una cultura d'elecció: he triat d'estudiar-la sobretot perquè m'agraden els amics –sobretot les amigues– que hi tinc, perquè m'enlluerna la varietat i riquesa de les seves llibreries... Una cultura complexa, on cal garbellar el sensacionalisme esgarrifós del *Bild* (una barreja de *El Caso* i *l'Hola*) de la literatura aristocratitzant d'un Thomas Mann o de l'elitisme i sofisticació intel·lectuals de *Die Zeit*. La cultura germànica no és pas d'obligació com l'anglesa: la puc triar. Però m'agradaria dialogar-hi des de la meva pròpia cultura, no pas a través del filtre de la cultura castellana –que tu, com molts, confons amb l'espanyola. I m'acomio amb un regust amarg perquè m'adono que aquesta carta serà inútil perquè no la podràs llegir. Que tinguis sort! *Viel Glück!*

La llarga història de subordinació social i política de la comunitat lingüística catalana, explica que, per a alguns catalanoparlants, la pròpia llengua i cultura tinguin poc valor, poca utilitat. El català és vist com una llengua exclusivament local, de poc rendiment. L'autoestima col-

lectiva encara és baixa. Encara hi ha treballadors catalanoparlants que creuen que la seva llengua els servirà de ben poc al món laboral. Als països catalans és inimaginable que s'exigís poder treballar en català a les empreses grans, tal com feren els quebequesos amb el francès mitjançant la Llei 101 de 1977. Encara hi ha burgesia d'origen catalanoparlant que menysté la seva llengua en benefici de llengües internacionals. Ja hem vist com de vegades triem la nostra llengua avergonyint-nos-en, d'esquittlentes, a mitges, gairebé pudorosament, com si fos de segona, com si hagués de demanar permís per fer-se sentir a casa seva (vegeu cap. 6). Ja hem vist, però, que també molts pares són fidels a la llengua del país i la parlen als fills, enduts per no sé pas quina lleialtat profunda (vegeu cap. 7). No és gens estrany, doncs, que la nostra cultura existeixi poc per al món si els seus mateixos subjectes la menysvaloren.

8.1. La targeta de presentació de la llengua

Quan un catalanoparlant corre per aquests camins de Déu, pocs viatgers l'identificaran com a tal. A tot estirar, l'identificaran com a espanyol o com a francès, amb tots els tòpics hispànics o hexagonals que l'acompanyen. De la mateixa manera, cada vegada més arriben visitants turístics, acadèmics i laborals. A vegades sembla que els catalans siguin una mena de secret d'Estat o, com diu Matthew Tree (2005, 59), “una mena de bomba atòmica israeliana, l'existència de la qual es pot sospitar, però que les autoritats governamentals es neguen rotundament a confirmar.” Amb quins coneixements previs sobre el país arriben els nostres visitants quan desembarquen als aeroports de Palma, de Barcelona o de València? Quina imatge els hem de donar del nostre país perquè puguem ser vistos com creiem que som? Li agradaria a un escocès ser confós amb un anglès? Fins a quin punt podem millorar la informació prèvia o els prejudicis previs amb què arriben els convidats, els visitants?

Com hauríem de presentar-nos col·lectivament sense caure en la fatxenderia i alhora evitant el cofoisme narcisista, el “mirar-se el melic”? Tot plegat, evitant una excessiva prolixitat: el nostre interlocutor, el visitant curiós, probablement no vol rebre lliçons doctorals

ni acadèmiques sobre la nostra realitat sinó un vernís d'informació. Donem per fet que el visitant vol saber alguna cosa de la cultura del país receptor, cosa que no sempre succeeix. Ben al contrari: sospito que molts visitants se salten les pàgines de sociolingüística de la seva guia turística. Així Frederick Forsyth preparava un dels seus thrillers a Dènia i no aprenia ni un mot de català. O el motociclista nord-americà Kenny Roberts, resident a Sitges, no sabia ni un borrall ni de castellà ni de català i afirmava, com a etern turista despreocupat, que no li calia aprendre'ls: "Mai no m'han fet falta. Miro la televisió via satèl·lit, que és en anglès, i les pel·lícules DVD me les compro en anglès. No miro gaire la televisió d'aquí i tampoc tinc gaire relació amb la gent si no parlen anglès. De fet, la qüestió de l'idioma és només anecdòtica. La resta m'encanta." Per aquests estrangers, la diversitat lingüística és una boira indesxifrable i sobretot prescindible.

En la mateixa línia, als països catalans hi ha estudiants transeünts o residents des de fa anys que, per mandra, per desinterès o per frustració davant les llengües, no arriben a parlar mai el català. Johan Cruyff, prototipus d'èxit a la societat catalana, no s'ha llançat mai a parlar-lo, per exemple. A vegades aquesta negativa a aprendre la llengua és militant: així alguns residents alemanys a Mallorca es queixen d'haver rebut notificacions municipals escrites en català, perquè ells sols les volen rebre en castellà. No volen de cap manera aprendre una llengua "de segona", quan amb una de pes mundial en tenen prou. A aquests sectors, els és indiferent que conèixer la llengua pròpia del país permeti molta més complicitat amb la gent del país. A més a més, l'aprenentatge d'aquesta llengua de segona –com diuen, per exemple, alemanys residents a Mallorca– els faria més envitricollat aprendre la llengua realment important...

Fa anys la ignorància de la nostra cultura era quasi total: els primers visitants no veien res més que el que catequitzava la seva guia. Ara els visitants, en l'època Google, tenen informació per triar i remenar, però malgrat tot hi haurà gent contrària a la diversitat lingüística, gent que en viatjar continua sense saber canviar d'ulleres mentals i, per tant, també lingüístiques:

“Com que Mallorca és visitada, o millor dit castigada, per molts d'estrangers, els vapors turístics, porten aquests individus típics vestits de pany tirolès i armats amb el seu Baedeker [...] Passen tota una setmana a Palma i res se'ls escapa de tot allò que ressenya el seu Baedeker. Però no tenen ni la més lleugera idea del que menja i beu el nadiu, de com viu i de quina llengua parla. Per als illencs, són un canvi benvingut que els permet riure's dels que es fan notar per la seva vestimenta extravagant i un comportament que crida l'atenció.”

(Visita de l'arquitecte i pintor alemany Alfred Baeschlin el 1915; a Carreras, 2009.)

Les guies de viatges en general ja proporcionen informació força ajustada sobre la realitat sociolingüística de les nostres terres (alguna de correcta, alguna d'esbiaixada: sospito que moltes es deuen plagiar les unes de les altres). La percepció i comprensió que puguin tenir els visitants de la nostra realitat, però, està influïda, en primer lloc, per les ideologies prèvies. Un alemany probablement percebrà el català com una varietat de l'alemany –el bavarès, per exemple. Un francès el pot considerar un *patois*, tal com ell considera les llengües de l'Hexàgon, i un italià pot comparar el català amb el llombard o el sicilià. A més, el nouvingut pot haver-se informat prèviament, però potser malament, perquè bona part de la informació periodística passa pel filtre de periodistes que treballen a Madrid i tenen una visió errònia o molt parcial de la realitat dels territoris de llengua catalana. Probablement una bona novel·la pot proporcionar una millor imatge del país que alguna enquesta maldestra... Així, per exemple, l'*Homenatge a Catalunya* de George Orwell (l'impactant reportatge de l'agitació anarquista i del POUM en la Guerra Civil), o *Un hotel a la costa* de Nancy Johnstone (l'irònic relat d'un parella britànica a la Tossa del 1934 al 1939).

8.2. El català, llengua mitjana

Al visitant no avesat ni coneixedor de les terres de llengua catalana pot sorprendre-li que aparellem el català amb les llengües de comunitats mitjanes com la txeca, la neerlandesa, la danesa o la sueca, que compten amb estats propis o propicis, amb espais comunicatius clars,

amb reconeixement i visibilitat internacionals definides² i gaudeixen, per tant, de forta vitalitat etnolingüística, és a dir, de perspectives de futur. El català és també una llengua mitjana i com a tal hauria de tenir possibilitats de supervivència al bell mig de l'agra i darwiniana competència entre les moltes llengües del planeta, de les conseqüències funestes de la qual (la desaparició a curt termini de moltes d'aquestes llengües) ens adverteixen ara i adés els ecolingüistes i sociolingüistes més seriosos i defensors del manteniment de la diversitat lingüística de l'espècie humana. Els volums en llengua anglesa, alemanya i francesa que informen sobre la situació sociolingüística dels territoris de llengua catalana, sobre Catalunya en particular, o sobre les polítiques lingüístiques aplicades, o sobre la reforma lingüística del català encapçalada per Pompeu Fabra poden ser d'utilitat al lector no catalanoparlant que vulgui ampliar la informació sobre la cultura dels territoris de llengua catalana i trencar així la seva excessiva opacitat.

Els països catalans, amb més de tretze milions d'habitants, són una zona socialment avançada, amb domini del sector serveis, particularment del sector turístic. La seva cultura gaudeix d'una rica herència pròpia i mil·lenària. En primer lloc la llengua catalana, dins del grup de les llengües neolatines, fou codificada ja a l'edat mitjana, període en què desenrotllà una literatura en la majoria de gèneres. Després d'una etapa de decadència política (del segle XVI al segle XIX), la llengua catalana es recuperà a partir del segle XIX i ha tingut un esplendorós conreu al llarg del segle XX, malgrat que les dictadures i el centralisme espanyol l'assetjaren i l'assetgen. No solament hi ha una vasta tradició literària sinó també un ampli diàleg amb altres cultures tant clàssiques com modernes mitjançant un profund esforç de traducció. La llengua catalana és parlada en una àrea de 68.000 km². Des del punt de vista demolingüístic, des del punt de vista del nombre de parlants i coneixedors d'una llengua, la comunitat de llengua catalana és sens

2. En canvi la llengua catalana i les cultures amb les quals està lligada són molt ignorades en manuals de multilingüisme i sociolingüística de difusió internacional. En una coneguda introducció al fenomen mundial del multilingüisme apareix una llista de personalitats mundials al costat de les llengües que parlaven. En els casos de Joan Miró, Pablo Casals i Salvador Dalí s'indica que parlaven castellà. Del català, la seva llengua materna o principal, no se n'esmenta res. Res.

dubte una comunitat de dimensions mitjanes. Si al planeta trobem pel cap baix 5.000 llengües i pel cap alt 6.800, el català, amb aproximadament uns nou milions de parlants, amb onze milions de persones que l'entenen i amb tretze milions de parlants potencials³, hi ocupa la 88a posició, molt per davant de la munió de llengües molt minoritàries que tenen 100.000, 10.000, 1.000 o 100 parlants. La posició del català hi apareix més malparada per un efecte simplement comparatiu: perquè la seva comunitat està en contacte (un contacte conflictiu, ja que minoritza el català) amb llengües centrals (el castellà, el francès i, en menor grau, l'italià) i amb la llengua hipercentral en el nou ordre lingüístic, l'anglès, que té molts més milions de locutors i una gran força demogràfica, política i mediàtica de molt mal combatre des de llengües fràgils. La grandària, doncs, és sempre relativa. Si la comunitat lingüística catalana es trobés, per exemple, a l'Europa central o de l'Est (no casualment les comunitats txeca, eslovena, eslovaca, croata, estoniana, letona, lituana i hongaresa són successores dels imperis multinacionals i plurilingües austrohongarès, rus i otomà), envoltada de grups lingüístics de dimensions mitjanes, les seves dimensions semblarien *normals* i gens estentòries als ulls dels observadors exteriors i als ulls dels membres de cada comunitat.

8.2.1. La seguretat lingüística

A partir de l'experiència col·lectiva quebequesa que s'ha mobilitzat exemplarment per mantenir el francès enfront de l'abassegadora majoria anglòfona de Nord-amèrica, es definí com a *seguretat lingüística* la capacitat que té una comunitat lingüística per desenvolupar les funcions fonamentals de la vida en el seu territori i en la seva llengua, sense haver-se de preocupar, de patir, de sofrir el "dolor de llengua" (en expressió molt apropiada d'Enric Larreula). ¿Fins a quin punt poden els catalanoparlants viure sense problemes en la seva llengua, en el seu territori històric, tal com poden fer-ho la majoria dels membres de les comunitats de llengües mitjanes?

3. Evidentment, entre els vuit/nou milions de parlants de primera llengua o llengua més habitual catalana i els tretze milions d'habitants de l'espai lingüístic català hi ha una gradació molt gran de competències, usos i ideologies lingüístics.

La mesura demogràfica de la comunitat lingüística catalana li hauria de permetre, en teoria, poder satisfer les pròpies necessitats de producció i consum culturals, i alhora ésser, per tant, una comunitat plenament viable. Aquesta grandària li hauria de permetre disposar de produccions editorials, discogràfiques, audiovisuals que podrien satisfer les necessitats d'un ciutadà o ciutadana occidental: llibres de butxaca, revistes del cor, programes informàtics, revistes divulgatives de decoració, de cuina, diaris esportius, traduccions de *best sellers* estrangers, etc. Ara bé, això no és així: la producció cultural catalana és deficitària en alguns d'aquests àmbits, sobretot en els de cultura de masses, perquè els seus parlants s'han bilingüitzat en les llengües veïnes dominants i, per tant, les han col·loquialitzades (el castellà, el francès i l'italià) fins a servir-se'n d'esma i consumir còmodament en aquestes llengües. Bé és cert que el nucli de la qüestió rau en el fet que les grans empreses dels mercats prefereixen emprar les llengües majoritàries (ja que les llengües no majoritàries són una nosa i rèmora per a l'optimització de resultats i beneficis); amb aquest capteniment contribueixen a accelerar, doncs, l'exclusió de les llengües mitjanes i petites dels seus àmbits d'ús i del prestigi social que comporten fins a la seva decadència i minorització.

S'ha arribat a comparar la cultura catalana amb una criatura amb el cap gros (la cultura selecta de les minories) però amb un cos encara escarransit (la cultura de masses). Afortunadament, des de la recuperació de la democràcia, el català ha guanyat espais de masses amb bona part de les emissores de ràdio de gran audiència (Catalunya Ràdio, RAC 1), canals de televisió nacionals i locals (TV3, Canal 33, 8TV, BTV...), la major part de la producció teatral, espectacles esportius, revistes de viatges, de cuina i història, gran part dels catàlegs comercials de grans empreses (Carrefour, IKEA, Abacus...), oferta en el ciberespai (és molt elevat el nombre de pàgines web en català, i hi ha un domini, el .cat, dedicat als usuaris públics o privats que s'expressen en català a la xarxa. L'edició en llengua catalana ha arribat a cotes molt altes pel que fa al nombre de títols editats que cada any s'ha anat incrementant (8.016 l'any 2004). Els dos locals més prestigiosos del país (el Gran Teatre del Liceu i l'estadi del FC Barcelona), fan els avisos per megafonia en català. És significatiu que grups comunicatius en castellà (Grupo Godó, propietari del primer diari en cas-

tellà), quan ha llançat una ràdio (RAC 1, una de les primeres en audiència a Catalunya) ho hagi fet en català. L'Administració autonòmica i local treballa normalment en català. Existeix, per tant, un mercat social i cultural de masses important en català, que ha de conviure, d'una manera desigual, amb un mercat competidor en castellà i en francès.

El català, com a conclusió, és un cas únic a Europa, per quatre raons:

En primer lloc, pel seu estatut jurídic. El català és oficial en un Estat sobirà (Andorra) i, al costat del castellà, en tres comunitats autònomes espanyoles. El seu ensenyament és obligatori en el sistema educatiu.

En segon lloc, per la seva demografia. El nombre de persones que parlen català és superior al de les que parlen finès o danès i equiparable al de les que parlen suec o txec a Europa. El català és la novena llengua de la Unió Europea.

En tercer lloc, per la seva situació sociolingüística. La llengua no ha estat abandonada pels seus parlants i es transmet de pares a fills, excepte a la Catalunya francesa, l'Alguer i algunes ciutats valencianes. Tant el seu ús com el seu coneixement queden molt lluny dels de les llengües pròpies de comunitats com Occitània, País de Gal·les o Irlanda.

En quart lloc, pel seu equipament lingüístic, el català és una llengua plenament codificada, normativitzada i estandarditzada, amb gran consens acadèmic i ciutadà (llevat de sectors valencians). L'autoritat lingüística (Institut d'Estudis Catalans) és reconeguda. Tenim diccionaris especialitzats i d'equivalències amb les llengües més difoses del món (anglès, alemany, francès, rus, xinès, etc.). A més, els països catalans estan preparats per elaborar i difondre neologismes de tota mena i compten amb un sistema per a la seva normalització (Centre de terminologia TERMCAT: <http://www.termcat.cat>).

¿Per què la cultura i societat de llengua catalana té aquests dèficits si teòricament, per les dimensions que acabem de presentar, podria satisfer les seves necessitats? Per respondre a aquest interrogant, esbossarem tres aspectes:

En primer lloc, el rol entrelligat de l'Estat i del mercat.

En segon lloc, el rol de tres macroprocessos també entrelligats, la subordinació política, la immigració i la globalització.

En tercer lloc, resumirem set reptes amb què s'enfronta la comunitat lingüística catalana.

Cal advertir que la fragmentació del domini lingüístic en diferents comunitats autònomes i en diferents estats obliga a recordar sempre els diferents marcs politicosocials que condicionen la llengua. Recordem que els territoris catalanoparlants es poden dividir en quatre zones. Una zona principal dins d'Espanya: València (oficialment Comunitat Valenciana/*Comunidad Valenciana*), Catalunya i Illes Balears, amb reconeixement oficial (i la franja aragonesa i l'enclavament murcià del Carxe amb un reconeixement mínim o nul); una zona francesa al departament dels *Pyrenées Orientales*, amb reconeixement ínfim, com succeeix també a l'enclavament de l'Alguer dins l'illa italiana de Sardenya, i finalment l'estat d'Andorra, on el català mai ha deixat de ser única llengua oficial.

8.2.2. L'estat, el mercat i la llengua

L'estat. En la història espanyola, i encara més en la francesa o la italiana, la comunitat lingüística catalana ha ocupat un lloc lateral o marginal. Si ens centrem a Espanya, on viuen un 97% dels catalanoparlants, veiem que ha estat fonamentalment Castella qui ha construït la *nación española*, i per tant, la llengua dominant és el castellà. La primera constitució espanyola (1812) i la immensa majoria de les que l'han succeïda, no tractaven de les llengües espanyoles en el seu articulat perquè donaven per descomptat que sols n'hi havia una de veritablement important: el castellà. L'article 3 de la Constitució espanyola de 1978 estableix el deure i el dret de saber castellà, però no diu el mateix en relació amb les altres llengües espanyoles (inominades –una absència, per cert, que ha creat problemes posteriors). Sols l'Estatut d'autonomia de Catalunya (2006) equipara el català al castellà, però aquesta equiparació ha estat desmentida per una sentència del Tribunal Constitucional espanyol el juliol del 2010 (per conèixer el procés que ha portat a aquest rebuig de l'Estatut català de 2006, vegeu Milian 2009). A Espanya, per tant, ho hi ha un reconeixement igualitari de les llengües dels seus ciutadans com, per exemple, al Canadà, que considera tant l'anglès com el francès llengües fundacionals nacionals amb un rang i reconeixement iguals en els òrgans centrals de la federació o de l'estat central, i el mateix podríem dir de Finlàndia o Bèlgica.

La lamentable història espanyola, que féu d'Espanya una zona secundària i endarrerida respecte a la resta d'Europa, ha anat acompanyada gairebé sempre d'una repressió, menysteniment i abandó de les llengües no castellanes. Els desenllaços de la guerra dels Segadors (1659) i de la guerra de Successió (1714), amb la consegüent arribada al tron de la dinastia dels Borbons, ja significà la pèrdua d'oficialitat de la llengua catalana. Des d'aleshores, llevat de comptades excepcions, la llengua catalana ha sofert reiterades agressions i mostres d'intolerància. Les dues dictadures espanyoles més recents (1923-1930 i 1936-1975) van excloure el català dels àmbits oficials i públics (administració, sistema educatiu, mitjans de comunicació i fins i tot de la catequesi) i impediren a gairebé tots els catalanoparlants alfabetitzar-se en la pròpia llengua. Aquesta injusta eradicació del català dels àmbits formals encara té efectes d'histèresi en l'actualitat: la majoria dels catalanoparlants no dominen encara el codi escrit de la primera llengua del seu país. L'actual democràcia espanyola manté, d'altra banda, més de 200 regulacions que obliguen a l'ús de la llengua castellana, moltes més de les que obliguen a l'ús del català –al costat del castellà, que mai és prohibit, atès el seu estatus de llengua oficial a tot Espanya. El panorama és desolador a la Catalunya francesa (*Pyrenées Orientales*, en la denominació oficial) on la República francesa –tot i el seu caràcter democràtic– impedí, de la manera més eficient i intolerant, el desenrotllament de tota llengua que no fos la francesa: com a resultat, a hores d'ara s'hi ha interromput la transmissió lingüística intergeneracional del català, justament o tristament en un territori on va aparèixer a l'alta edat mitjana. Sols a Andorra, el petit estat pirinenc que ha mantingut sempre la independència tot fent equilibris entre França i Espanya, l'administració ha mantingut sempre l'ús oficial del català sense interrupcions des de l'edat mitjana. Andorra, estat independent, amb representació a l'ONU, és l'única zona del domini lingüístic on no té sentit referir-se a una normalització lingüística, perquè no hi ha hagut mai una “desnormalització” traumàtica.

El mercat desfavoreix sovint també l'ús de la llengua catalana; aquest esdevé igualment un factor crucial en un planeta dominat gairebé totalment pel sistema capitalista. Les zones de mercat establertes afavoreixen l'exclusió del català. La mateixa legislació de la Unió Europea

estableix que l'etiquetatge haurà de difondre's en llengües comprensibles –de tal manera que el català en pot quedar exclòs, ja que la població catalanoparlant, fins i tot a Andorra, ha estat totalment bilingüitzada: coneix el castellà, o el francès o l'italià. Val a dir que la mateixa flexibilitat del mercat pot afavorir el català en alguns casos: la multinacional Nestlé, en el brevíssim parèntesi republicà dels anys trenta, s'anunciava en català a Catalunya, o actualment els catàlegs d'IKEA es distribueixen també en català. Hi ha un submercat en català.

El català esdevé sols obligatori en el ridícul percentatge de productes que duen l'etiqueta de denominació d'origen. En definitiva, tal com augurava un manifest catalanista redactat quan s'iniciava el període democràtic espanyol, la cultura i la llengua dels països de llengua catalana, si no disposen d'un estat i d'un mercat favorables en la nostra economia capitalista, sempre lluiten com Sísif contra els poders principals. La “dosi” de llengües centrals o hipercentrals, talment com amb els medicaments, sempre tendeix a ser excessiva, amenaçadora per a la supervivència de les llengües mitjanes i petites (comparació metafòrica que devem a Albert Bastardas). Els mercats, ras i curt, afavoreixen les llengües més “comercials”, afavoreixen sobretot l'homogeneïtzació.

8.2.3. La immigració, la globalització i la llengua

La dependència i marginació polítiques són una manifestació de subordinació a un poder forani. Aquesta llarga subordinació dels territoris de llengua catalana ha deixat un pòsit perdurable en els comportaments dels catalanoparlants que s'han hagut d'adaptar de grat o per força al seu rol secundari de minoria i han interioritzat la llengua i cultura dominants. Dos comportaments, dues veritables normes socials, bastaran per (de)mostrar aquest sediment de la minorització: la interposició i les normes d'ús en les tries de llengua.

Aracil, un dels iniciadors de la sociolingüística catalana, va descriure unes pautes de comportament que són característiques de les comunitats minoritàries; es tracta de l'anomenada *interposició*. En una situació d'interposició, la comunitat minoritzada estableix relacions amb l'exterior sempre a través i mitjançant el filtre de la cultura i llengua dominants. Així, per exemple, molts catalanoparlants es relacionen

amb altres llengües i cultures a través del castellà o del francès. Així també molts catalanoparlants usen o usaven només els noms de pila en castellà en llur vida pública (José Carreras, Juan Antonio Samaranch, Federico Mayor Zaragoza, Eduardo Punset);⁴ hi ha amplis sectors de població que tradueixen de llengües estrangeres a través del castellà, incorporant així neologismes i altres interferències al català a través del castellà; persones que coneixen els exotopònims o les citacions d'autoritat (bíbliques, filosòfiques, frases fetes) sols en llengua castellana, i que, en general, accedeixen al món exterior a través dels filtres de la cultura i llengües dominants. En definitiva, la interposició mostra unes pautes d'ús lingüístic que assenyalen una dependència gairebé de colonialisme cultural o com a mínim anòmala.

Les normes d'ús en les tries de llengua. Una altra marca de la subordinació és la norma social que estableix que la llengua apropiada per adreçar-se a un desconegut, a qualsevol que no sigui membre del grup etnolingüístic propi, és sempre el castellà o el francès. D'aquesta manera la llengua perd molts àmbits d'ús, i s'entrebanca la possibilitat que s'hi incorporin nous parlants: com que tothom se'ls dirigeix en castellà (o francès), poden percebre que els és innecessari i redundant aprendre i usar el català (vegeu cap. 5).

Immigració. Tot i sofrir subordinació política, la majoria de territoris catalanoparlants han gaudit d'una situació econòmica relativament més positiva que la resta d'Espanya. Aquest diferencial distingeix aquests territoris d'altres minories europees on la minorització lingüísticocultural va de bracet amb el retard econòmic. Com a conseqüència, tant Catalunya com València o les Illes Balears han rebut centenars de milers d'immigrants de dins d'Espanya, que han desplaçat la població autòctona. A vegades aquests immigrants han poblat localitats on ni hi havia població autòctona catalanoparlant o on ja hi havia població immigrant d'etapes anteriors, de manera que l'aprenentatge i adopció de la llengua catalana esdevenien molt improbables, o fins i

4. Una excepció notòria a aquest costum de presentar-se públicament en castellà l'exemplifica Joan Miró, que sempre usà el nom de pila català, tot i que aquest nom pogués ésser interpretat com a femení en llengua anglesa.

tot on la població autòctona ja s'havia castellanitzat (ciutats de València i Alacant, per exemple). Com a resultat d'aquests desplaçaments, les classes populars, sobretot a les zones més marginals o industrials i metropolitanes (Barcelona i Tarragona, per exemple), estan formades majoritàriament per ciutadans de famílies originàries de fora del domini lingüístic. El fet que una majoria d'aquests immigrants provinquin del mateix estat espanyol, o de les excolònies llatinoamericanes (en ambdós casos amb el castellà com a llengua principal) i el fet que molts arribessin als territoris de llengua catalana en plena dictadura, quan el català estava prohibit en àmbits públics, ha dificultat que força d'aquests nousvinguts adoptessin la cultura i llengua autòctones. No s'han estudiat encara els diversos graus d'integració (o no integració) cultural i lingüística d'aquests immigrants a la societat catalana. Es desconeixen els capteniments i usos lingüístics de les noves classes mitjanes castellanoparlants que viuen als països de llengua catalana. No s'ha investigat ni el rol de l'Església catòlica, amb la seva gran diversitat d'organismes i associacions (escoles, escoltisme, parròquies, moviments sindicals...; vegeu Costa 1996), ni el rol dels partits polítics (PSUC, PSC –PSC-PSOE–) en la catalanització. Un nombre important d'aquesta població d'origen immigrant, especialment a Catalunya, ha acceptat i fins i tot impulsat la catalanització: per exemple, molts pares castellanoparlants han promogut els programes d'immersió escolar en què el català era la primera llengua vehicular a l'escola. A la Catalunya francesa, aproximadament la meitat de la població és de fora del departament, fet que ha reblat el clau en el retrocés i abandó de la llengua.

Des dels anys noranta, s'ha afegit a aquests desplaçaments de població intrapeninsulars o llatinoamericans la immigració extraespanyola, provinent principalment de l'Àfrica magribina i subsahariana. Per molts d'ells, la llengua franca de la societat catalana, la més útil, la llengua d'acollida principal, continua essent la llengua castellana. Caldria quantificar, en els casos en què els immigrants poden triar entre cursos en castellà o català, quina llengua trien.⁵ També caldria des-

5. Vegeu, per exemple el fulletó (consultat el 2010) intitulat Vols aprendre català i/o castellà? (escrit en castellà, en català i en onze llengües més), patrocinat pel Govern autònom català, el Ministerio de Trabajo y Asuntos sociales del Govern espanyol i l'Ajuntament de Barcelona.

criure quina és l'oferta de cursos exclusivament en castellà per a immigrants, que exclou el català. L'oferta en català per a immigrants sembla, en definitiva, anar contra el corrent social principal que de facto estableix el castellà com a llengua-pivot, com a llengua principal. L'escola primària, principal agent catalanitzador, no pot contrarestar per si sola aquesta tendència general castellanitzadora. Finalment, caldria no oblidar l'arribada i l'establiment d'immigrants "rics" que viuen als països de llengua catalana. Sastre, després d'estudiar els alemanys a Mallorca, i Fukuda, després d'investigar els japonesos a Catalunya, coincideixen que aquests residents pròspers majoritàriament tenen un nul o escàs interès a aprendre la llengua catalana.

La globalització. Finalment, a aquests factors de subordinació i de desplaçament de població, s'hi afegeix el macroprocés de globalització. L'augment vertiginós de relacions (desiguals) al planeta té lloc sobretot mitjançant l'anglès com a interllengua que és. Aquesta interllengua penetra també a l'interior de la societat dels països de llengua catalana, tant en el sistema educatiu (augment del seu aprenentatge i ús a tots els nivells de l'ensenyament, des de l'infantil a l'universitari) com en el sistema econòmic (requeriment de dominar la llengua anglesa en un nombre creixent de llocs de treball). Aquesta difusió de l'anglès és molt desigual i crea noves esquerdes de desigualtat en la població, que han estat encara molt poc investigades.

Aquests tres macroprocessos (subordinació, immigració i globalització) combinats, expliquen que la bilingüïtzació entre el català i les llengües amb què està en contacte encara sigui asimètrica. El castellà (i encara més el francès) gaudeix d'un assentament i nativització als països de llengua catalana molt forts. Per aquesta raó (no és l'única, emperò), és més improbable que els castellanoparlants triïn el català en converses intergrupals que no pas que els catalanoparlants triïn el castellà, perquè la majoria d'aquests darrers s'hi expressen sense problemes, la tenen col·loquialitzada. Als territoris de domini espanyol, els joves han pogut aprendre el català a l'escola, però tot i així el domini del castellà és superior perquè el consum cultural majoritari és més sovint en aquesta llengua. A València, a les Illes Balears i sobretot a Catalunya, hi ha una creixent hibridació lingüística: els joves d'un grup alternen amb la llengua de l'altre grup (tot i que no s'ha arribat a una

situació de barreja de llengües com l'*spanglish* característic dels porto-riquenys i d'altres hispànics a Nova York). Malgrat tot, el pes d'aquesta hibridació continua recaient més en els catalanoparlants que en els castellanoparlants. Cal recordar, a més, que augmenta el nombre de bilingües familiars.⁶

Propostes

Uns quants suggeriments poden servir per a aquesta didàctica necessària de la situació sociolingüística dels països catalans. Aquesta presentació hauria d'evitar de caure tant en el cofoisme exagerat com en l'autocrítica excessiva.

- (1) Les experiències transnacionals són una oportunitat per conèixer Europa en directe i veure-la amb unes noves ulleres, no a través de filtres de prejudicis rancis. Cada persona no és ni catalana, ni italiana: és única i intransferible.
- (2) Intenta conèixer la visió del món de les comunitats estrangeres que viuen als països catalans. Si en llegeixes les revistes, a més, podràs practicar la seva llengua. En són exemples els *Mallorca Zeitung* i *Mallorca Magazin* (en alemany) a Mallorca i *Metropolitan* (en anglès) a Barcelona.
- (3) Els països de llengua catalana són una zona amb convivència lingüística entre una llengua històrica, que la comunitat vol preservar i desenvolupar, i llengües més poderoses: el castellà, el francès i l'italià. S'hi planteja necessàriament un conflicte perquè una llengua gaudeix de molt més poder que l'altra, per raons polítiques, socials i demogràfiques.
- (4) Cal transmetre el missatge que la lleialtat al català, la voluntat col·lectiva de continuar usant-lo i transmetent-lo, és compatible tant amb l'obertura al món com amb la creativitat cultural. Aquí cal exemplificar la tradició cultural catalana medieval amb traduccions

6. En l'EULC 2008, un 11.9% dels enquestats a Catalunya afirmaven tenir tant el castellà com el català com a llengües habituals a la llar. En canvi, sols un 3,8% afirmaven tenir les dues llengües com a primera llengua.

al català de *La Divina Comèdia* o diccionaris alemany-català i clàssics grecolatins traduïts al català, etc. i la presència catalana en creadors de primer rengle (Miró, Alfaro, Maillol, Barceló, Dalí, Casals, Tàpies). Així mateix, convé destacar que aquest ús del català és compatible amb el de l'anglès: les universitats catalanes són les primeres entre les espanyoles en productivitat científica, alhora que defensen força el català, tot i que hi ha senyals d'una creixent pèrdua d'ús del català. El missatge central és mostrar el que els catalanoparlants han aportat i aporten a les cultures del món des d'una posició d'igualtat. Experiències col·lectives com els Jocs Olímpics del 1992 exemplifiquen aquesta obertura universal i alhora la lleialtat a la identitat pròpia de la cultura catalana.

- (5) El paisatge sociolingüístic ha d'ésser presentat de tal manera que es copsi la fluïdesa en l'ús de les dues llengües perquè la immensa majoria de la població, especialment a Catalunya, com a mínim les entén. A diferència d'altres zones del món occidental, amb reivindicacions lingüístiques, no hi ha fronteres rígides entre els dos grups lingüístics: ni hi ha partits, ni escoles ni universitats separats per criteris lingüístics. Cal prestar atenció especial al sector turístic. Als hotels, per exemple, la visibilitat del català és mínima. Caldria (vegeu cap. 5) fer present el català en la retolació.
- (6) Si el visitant és transeünt, l'objectiu no pot ser que aprengui la llengua. Bastaria que n'aprengués alguns mots de cortesia que normalment serien ben rebuts pels locals.
- (7) Caldria millorar i actualitzar la informació sociolingüística, tant a les guies de viatge, com a les pàgines web i a la Wikipèdia.
- (8) Sobretot cal deixar clar que el català és una llengua mitjana en el conjunt de llengües del món i que pot ésser absolutament sostenible.

9. L'aprenentatge de llengües

Carta a una estudiant d'anglès

Tens vint anys (*Veinte años tiene mi amor*, crec que cantava el Duo Dinámico), solament vint anys. Quan has acabat els exàmens de psicologia a l'Autònoma (tots de respostes tancades, inhumans), et desbraves ballant a l'Apolo del Paral·lel fins a la matinada. Pertanys a la civilització Google: veus simultàniament les pantalles del mòbil, la de l'ordinador portàtil i la del televisor. Vius moltes vides simultàniament, com si fossin més pantalles però de debò: la del teu noi, la de la colla d'amigues intimíssimes, la de les dues germanes a qui "rampinyes" la roba furtivament, la de l'esport de les teles gimnàstiques, la de la mare que ho sap tot...

Ets bona estudiant: saps concentrar-te, ja ets a tercer i, viva com un gínjol, ja deus haver clissat les psicopatologies de tota la família. Ets espavilada, desperta com l'àvia Eulàlia, però l'anglès és la teva creu. A l'escola municipal on vas fer la primària, on vas ser feliç i on vas guanyar concursos de poesia, te'n van ensenyar amb bones intencions però amb una sabata i una espadenya. A secundària, a l'institut, éreu moltíssims a classe d'anglès i vau avançar poc més enllà de les cançonetes del "*Head and shoulders, knees and toes...*" i poc més enllà de les narracions de fantasmes, com si tot l'any fos Halloween. Fa decenni que els departaments d'educació del Govern català saben com es poden ensenyar tres o més llengües (l'escola pública Vila Olímpica n'és un exemple modèlic), però sembla que han passat olímpicament del problema i el dèficit patètic en l'aprenentatge de terceres llengües continua: han delegat sobretot la feina en les acadèmies privades, que s'omplen de gom a gom. I així la majoria d'estudiants, sobretot els que no poden pagar-se una

estada a Irlanda, estan “tallats” amb l’anglès. Com tu. L’anglès, per tant, el dominen més els més rics, precisament els que dominen i dominaran més la societat.

Escoltes o sents cançons en anglès baixades amb l’Spotify (ja no es pot no sentir mai l’anglès) però no tens ganes, ni ànims, ni temps per posar-te a estudiar-lo, ni per baixar-te pel·lícules del You Tube amb subtítols o per llegir còmics en anglès i cercar el significat i l’ús dels impenetrables *phrasal verbs*. El resultat de tot plegat, en un cercle viciós, és que tens sentit del ridícul i no t’hi llances, perquè encara no el domines ni com a recurs de primers auxilis, ni com a llengua amb què ajudar un *guiiri* que no sap com pujar fins al Parc Güell. Has començat més d’una vegada cursos d’anglès però cada vegada et sembla la cançó de l’enfadós. Penses (erròniament) que tens molt d’accent quan tothom té un accent i no passa res –llevat que ensopeguis amb un mestretites britànic. Ja saps tu mateixa que te’l demanaran si vols fer un Erasmus o a la feina en el futur, o fins i tot per treballar de cambriera en un restaurant de l’Escala. I és paradoxal que el teu pare t’insisteixi en la necessitat de l’anglès (potser hi ha posat mala cara i tot i ha acabat “tallant-te” encara més), quan precisament a ell no li agrada que l’hi demanin i exigeixin fins a la sopa i, per aquesta raó, ha estudiat el francès, l’alemany i l’italià... a més a més de l’anglès inevitable. Els catalanoparlants, com que som una comunitat mitjana, hem d’estar, de grat o per força, oberts a les altres llengües i cultures. Com deia Pau Casals, “estimar el propi país és magnífic, però per què aquesta estimació s’hauria d’aturar a les fronteres?”.

Els teus pares t’animen a posar-hi el coll seriosament i et tornen a pagar religiosament i novament unes classes d’anglès, que serveixen de poc si no dediques hores i hores a amarar-te de la llengua, si no en prioritizes l’aprenentatge també al costat de molts altres interessos. Serà possible quan cremes la vida com a *Rebels sense causa*? Serà una feina de Sísif, el conte de mai acabar? Però el futur és sempre lluny... L’anglès no és urgent ara i aquí. Per als escoltes, per als cangurs, per a les amigues, per a les nits dels divendres, per als meus amors d’aquí... per què necessito l’anglès? Per a la feina... quina feina? Queda molt lluny, lluny, *far away*. Potser un poema descriu millor que jo el neguit, l’agorafòbia que es té quan es viu en una altra llengua:

“De sobte, m’adono
Quant lluny sóc de casa,
Habitant un altre país,
Habitant una altra llengua.

Aleshores em sorprèn
Aquest desig de no moure’m d’aquí.”

Antoni Clapés (2010, 40)

Aprendre llengües és un enriquiment extraordinari: com més llengües se saben, s’és més persona. Si, per exemple, sabem alemany, aquella persona (Konstanze, Fritz, Isabel, Ute, Irmela, Peter, Matthias, Rosina, Gabriele, Katharina, Christine...) deixa de ser una cosa tan abstracta, distant i freda com “un alemany” i esdevé un ésser de carn i ossos, amb mil matisos que podem copsar, que podem entendre, malgrat que mai no ho aconseguirem del tot. Encara més: si aprenem alemany o qualsevol altra llengua, podem aprendre la nostra mateixa llengua, perquè comparant-la, en descobrim nous matisos, nous racons i tresors amagats. Però traduir llengües, bastir ponts entre unes i altres no és bufar i fer ampolles, com bé saben els grans traductors que per sort tenim al país. Per tal de transportar un sol mot sense distorsionar-lo, hauríem de transportar tota la llengua que l’envolta, i tots els interlocutors als quals va adreçat el text.

La comunicació lingüística és una barrera temible i terrible. I Catalunya no se’n salva. El 2008, sols un 26% de la població catalana major de quinze anys afirmava saber parlar anglès, un 17% francès i un 11% altres llengües, declaracions que normalment pequen d’optimistes (Generalitat de Catalunya 2011). Afortunadament podem superar aquestes barreres. Rudyard Kipling descrivia així l’estranyament que podem sentir envers algú que no parla com nosaltres:

*“The stranger within my gate
He may be true or kind
But he does not talk my talk
I cannot feel his mind
I see the face and the eye and the mouth
But not the soul behind
The men of my own stock*

*They may do ill or well,
But they tell the lies I am wonted to,
They are used to the lies I tell;
And we do not need interpreters
When we go to buy and sell."*

(Traducció catalana:

L'estranger que hi ha a la porta de casa pot ser de confiança o amable, però no parla el que jo parlo, no puc sentir el que sent. En veig la cara i els ulls i la boca però no l'esperit que hi ha al darrere. Els homes del meu tarannà potser actuen bé o malament, però expliquen aquelles mentides que estic acostumat a sentir i estan acostumats a sentir les que jo explico. I no ens calen intèrprets quan anem a comprar i vendre.)

Aquella persona desconeguda, si hi dialoguem, si hi enraonem, esdevé un feix de trets únics: és d'Hamburg, és infermera, és luterana, és pròxima a l'SPD (Partit Socialdemòcrata Alemany)... Aprenent llengües podem començar a trencar estereotips i prejudicis, cosa que bona falta ens fa. Sobretot a l'Europa actual, en un procés encara dubitatiu cap a la unificació, aquest coneixement de llengües és indispensable si volem assolir una ciutadania europea que superi el desllorigament i la impotència actuals.

El procés d'adopció d'una llengua estrangera és necessàriament lent i costós, però compensa molt i molt. Al començament, l'aprenent de llengües sembla un infant amb una comunicació pobra, vacil·lant i anèmica. L'aprenent de llengües tarda molt de temps a poder fer riure i a poder fer plorar en la nova llengua, és a dir: a sentir-s'hi còmode i a comunicar-s'hi de debò manifestant-se tal com és. I l'aspiració de tots és sentir-nos com a casa en la nova llengua, poder donar veu acuradament i plenament a la nostra manera de veure el món.

9.1. Les altres llengües, sobretot l'anglès

El 1910 visità les proximitats del nostre petit planeta el cometa Halley i provocà un cert pànic. L'avi de Piera (baixa Anoia) en deia el cometa "Llei". Pràcticament ningú aleshores sabia pronunciar aquest mot en

anglès. En tornar el cometa, el 1986, la majoria de la població pronuncià el nom del planeta a la manera de l'anglès, que ja havia esdevingut llengua franca universal. I probablement, quan torni a passar el 2061, sols una minoria no sabran pronunciar-ne el nom. A la Catalunya actual, els anuncis a la premsa escrita cada cop més duen un text en anglès, o a la televisió apareixen espots publicitaris del tot en aquesta llengua –com el de Nespresso on George Clooney, seductorament, pregunta al final: “*What else?*” La difusió de l'anglès és per a alguns una benedicció i per a altres un motiu de preocupació perquè la seva hegemonia vehicula no sols la llengua, sinó els valors i l'imaginari d'una cultura determinada: Hollywood ens impregna a tots els occidentals, de la mateixa manera que Bollywood deu impregnar els indis... El que és segur és que l'hegemonia de l'anglès és un immens negoci per als països anglòfons: la llengua proporciona gairebé uns 20.000 milions d'euros l'any al Regne Unit, per exemple (sense incloure el que s'estalvien no havent d'aprendre llengües estrangeres). I l'hegemonia anglesa pot fins i tot ser negativa per als països anglosaxons, si s'hi acomoden. Com deia John M. Fahey, president de *National Geographic* (1999), el primer que fan els empresaris americans quan volen fer-se universals és esperar que tu et molestis a aprendre anglès.

I malgrat tot això, i malgrat l'oferta d'anglès a la primària i secundària, i malgrat la inversió privada i pública inacabable en cursos extraescolars d'aquesta llengua o en viatges a Irlanda, els índexs de coneixement d'anglès a Catalunya, per exemple, són encara baixos, comparats amb els de la majoria de països europeus: el 2009 un 21,7% de la població catalana afirmava poder parlar en anglès, xifra molt baixa en un país que depèn massa del turisme i de les tres esses: sol (*sun*), sexe (*sex*) i sorra (*sand*). En canvi, dins de la Unió Europea, l'anglès guanya com a codi d'intercomunicació. L'Eurobaròmetre de 2006 indicava que un 38% de la població de la Unió Europea afirmava dominar prou bé l'anglès per poder mantenir-hi una conversa i sols un 14% tenia aquest nivell en alemany o francès.

Les millores en l'escola catalana perquè sigui trilingüe, moderna i competitiva no han estat suficients. Potser la manca de prou motivació, de bones metodologies i la manca de necessitat peremptòria de l'anglès expliquen aquest relatiu desastre. S'han demanat programes de xoc però els crits d'alarma no han servit de gaire. Algú ha llançat

la idea que tal vegada la presència del castellà, la seva indiscutida gran difusió i utilitat comunicatives (els quatre cents milions, si fa no fa) desencoratja els aprenents catalans d'esmerçar més esforços a aprendre anglès. Amb el castellà ja podríem córrer món i estalviar-nos d'aprendre altres llengües...! *ancha es Castilla!*

El domini de llengües és un factor clar de discriminació i distinció socials. Ara per ara, i amb rares excepcions, el coneixement de llengües és una marca de classe: sols els més afortunats poden permetre's el luxe de pagar estades a Anglaterra o a Nova Anglaterra. N'hi ha prou a agafar un vol Barcelona-Londres o València-Dublín per veure-hi nanos de cabells rossos de Camomila Intea dels barris alts... Privilegiats. Jack Vance, a *Els llenguatges de Pao* (1992, 120), una novel·la de ciència-ficció, retratava bé aquest plurilingüisme elitista: "Per què, podeu preguntar-vos, hem d'aprendre tres llengües noves? En el vostre cas, la resposta és molt senzilla: formareu part d'un cos directiu d'elit. Vosaltres coordinareu, controlareu i manareu."

Ara bé, el creixement de l'anglès com a llengua franca és innegable i imparabile: el problema és que la seva difusió sigui una font més de desigualtats en una societat que ja n'és prou, de desigual. En el mercat laboral, la globalització fa disparar l'exigència del coneixement de llengües estrangeres. Un exemple: al *Cirque de Soleil*, la gran empresa d'espectacles quebequesa, s'hi parlen més de vint-i-cinc llengües entre els artistes, però la llengua comuna és l'anglès. En moltes entrevistes de feina a Barcelona, per posar-ne un altre exemple, la llengua emprada amb l'aspirant a és l'anglès. Es dóna tant per fet que se sap anglès, que en força empreses el factor decisiu és el domini d'una segona llengua estrangera: l'alemany, el francès, el xinès...

La indústria turística també contribueix a aquesta demanda de l'anglès. A la majoria de museus de la ciutat de Barcelona la retolació informativa és trilingüe: català, castellà i anglès, mentre que el francès, la llengua veïna, sol ser-ne absent. Així mateix el món científic i universitari prioritza l'anglès: *publish in English or perish* – "publicar en anglès o morir"–, adverteixen els comitès d'avaluació universitaris que quantifiquen la vàlua i els possibles complements salarials dels investigadors del país. A les universitats catalanes publicar en llengües diferents de l'anglès comença a ser molt penalitzat: si no redacta en la llengua d'Spielberg i de Madonna, el professorat rep avaluacions negatives. No publi-

car en anglès (i, anatema!, fer-ho en català) comença a voler dir per als nostres dirigents polítics no comunicar-se amb ningú.

L'anglès ocupa, doncs, un espai privilegiat d'interposició, és a dir: s'usa per a la comunicació, com una mena de pivot, entre totes les cultures del planeta. Aquest espai únic s'ha assolit gràcies als triomfs econòmics, socials i militars de les dues potències anglosaxones, el Regne Unit i els Estats Units. Les relacions entre les cultures del planeta passen, doncs, sobretot pel filtre de l'anglès, de manera que es crea un desequilibri creixent en les relacions culturals. Aquest desequilibri és sagnant en el cas del món del cinema, per exemple, ja que la producció i distribució és en mans americanes. Així, un 80% de les pel·lícules projectades a Espanya són nord-americanes, mentre que un ridícul 3% de les pel·lícules projectades als EUA són europees. Com, amb tant de desequilibri en les relacions culturals, pot haver-hi un veritable diàleg entre cultures i pobles?

L'actual difusió de l'anglès no solament planteja problemes de classe social, sinó també estrictament d'accés a la informació per part del ciutadà i el consumidor. D'una banda, l'anglès ultrapassa a vegades els límits que hauria de tenir com a llengua d'intercomunicació que no és, però, llengua local. Tal com passa amb els medicaments, el perill es troba no en el medicament en si (és bo aprendre anglès), sinó en la dosi que se'n pren (tenim més anglès del que "toca"). Per exemple, la companyia irlandesa Ryanair, amb una base d'operacions a Girona, després d'haver rebut una reclamació dels diners d'un vol anul·lat redactada en català, respongué al client en anglès, quan l'anglès no és llengua oficial a Catalunya i no es pot suposar que el client l'entengui. I les hostesses de la mateixa companyia, en un vol Sevilla-Barcelona, s'adreçaren als passatgers sols en anglès: ni un borrall de castellà ni de català. En el mateix àmbit, l'Agència Catalana del Consum (4-12-2010) multava fa poc temps diferents empreses per haver etiquetat productes exclusivament en anglès. El dinamisme del mercat, especialment quan es globalitza de manera exponencial, facilita aquests usos lingüístics no apropiats. Jo he trobat retolació en català en contenidors a Provença (usaven contenidors comprats a Catalunya) i llibres en català impresos a la Xina... Els mercats no tenen misericòrdia però són alhora flexibles, ràpidament adaptables als consumidors...

D'altra banda, l'anglès com a llengua global (*globish*) té la bondat de permetre la comunicació amb un japonès o amb un congolès. El *globish* té sols unes 1.500 paraules, és a dir: la meitat de les de l'universitari de començaments de segle XXI i una quarta part de les que usava el pagès analfabet de començament del segle XX.

Aquesta expansió de l'anglès no és, com hem assenyalat, culturalment neutra. A través de l'anglès és més probable, per exemple, que es vehiculin les visions liberals i protestants del món, que no pas les alternatives catòliques o musulmanes. El Halloween i Sant Valentí s'estenen gràcies al cinema i gràcies a les classes d'anglès, on no sols s'ensenya llengua anglesa, sinó també la cultura dels països de llengua anglesa, sobretot la de les matrius colonials (Regne Unit i Estats Units).

L'ideal, sens dubte, seria arribar a un món lingüísticament multipolar (un món bipolar és sempre més depressiu), on no totes les comunicacions haguessin de passar per l'anglès, on s'encoratgés també a endegar relacions culturals i lingüístiques amb altres grups al propi país i amb les cultures veïnes. Aquest objectiu, més igualitari, topa amb la pràctica homogeneïtzadora de sectors de l'economia que propugnen simplificar-ho tot en pro d'una pretesa eficiència. En el congrés de telefonia mòbil 3GSM que tingué lloc a Barcelona el 2007, un participant duia un cartell que ras i curt demanava: "*Only in English, please*". L'assistent no volia rebre missatges atabaladors en altres llengües, que li haurien fet perdre el temps, perdre la sagrada competitivitat. Les altres llengües són, en definitiva, un destorb. Vulguem o no vulguem, molts immigrants mantenen les seves llengües: n'hi ha prou a veure l'exhibició de parabòliques als terrats dels barris d'immigrants.

La Unió Europea propugna que s'aprenquin dues llengües estrangeres. En la pràctica aquesta directriu europea significaria als països catalans introduir quatre llengües en la primària i secundària (català i castellà i dues llengües més), cosa no gens senzilla atesa la demanda dels altres coneixements dins un horari escolar ja atapeït. Una d'aquestes dues llengües estrangeres és l'anglès (la llengua que s'aprèn per deure, per obligació) i l'altra és una llengua que es tria (la llengua d'opció lliure). Normalment aquesta segona llengua sol ser l'alemany, el francès o l'italià. Per què no podrien ser-ho llengües orientals com l'hindi, el xinès o el japonès? O llengües de les darreres onades d'im-

migració a Catalunya, com l'àrab, l'urdú i el romanès? Per què desaprofitar les llengües familiars dels nous immigrants. quan poden ser molt útils per a la seva autoestima i per al conjunt de la societat catalana? Els més preparats per al multilingüisme que es propugna teòricament són precisament molts immigrants, especialment els seus fills, que, per exemple, veuen programes en urdú gràcies a les seves paraboliques. No seria útil comunicar-nos en urdú amb empreses del Pakistan?

Hi ha recursos per facilitar l'aprenentatge simultani de diferents llengües pertanyents a la mateixa família lingüística aprofitant les seves similituds. Un mètode en aquesta línia és l'*Eurocomrom* (per a les llengües romàniques) i un altre és l'*Eurocomgerm* (per a les llengües germàniques). Aquests mètodes treuen profit de les semblances que tenen les llengües d'una mateixa família, i permeten un aprenentatge molt ràpid, especialment de la llengua escrita.

9.2. Aprendre una llengua estrangera, l'etern tornar a començar

Aprendre més d'una llengua és un fet natural, no pas una proesa de l'ésser humà. Els rars en el món són els monolingües. Però hi ha entrebancs en aquest aprenentatge, especialment en aquells països on la població veu l'heterogeneïtat com un problema. Trobem una sensació de fracàs força comuna entre aprenents de llengües estrangeres. A començaments de curs o d'any, es repeteixen les bones intencions: "Propòsits per a l'any que ve: aprimar-me, anar al gimnàs i aprendre anglès." Molts aprenents creuen que no se'n sortiran, creuen que no serveixen per aprendre llengües en general. Tal vegada ho han intentat (potser s'han matriculat una i dues i tres vegades a cursos), però una vegada i altra en surten frustrats. Molts catalans paguen acadèmies, professors particulars, fins i tot viatges i estades, però res. El mateix Mariano Rajoy, president del Govern espanyol, rep classes d'anglès per poder ésser cortès quan es troba amb els que el manen a Europa, per saludar amb cert servilisme la cancellera Merkel o per aparentar interessar-se pel nadó de Sarkozy. L'anglès esdevé una perpètua assignatura pendent, fins i tot odiosa, especialment perquè som

conscients que hi ha una pressió social per aprendre'n i no la satisfem. Si un infant necessita més de 13.000 hores per aprendre la seva primera llengua, un adult necessitaria 84 anys a un ritme de tres hores setmanals per aprendre una segona llengua.

Aquest fracàs pot tenir lloc en medis on es parla la llengua-objec-tiu de forma natural (els parlants nadius poden ser per exemple into-lerants amb les errades o accents de l'aprenent), o pot tenir lloc en medis acadèmics (els mètodes seguits no són sempre els apropiats, de manera que hi ha aprenents que no superen els nivells inicials tot i intentar-ho una i altra vegada; són els "falsos aprenents"), o pot tenir lloc simplement per manca de prioritats. En el cas de l'aprenentatge del català els aprenents poden trobar a faltar, per exemple, reforçadors de l'aprenentatge. Si no es parla mai en català a un castellanoparlant, se'l desincentiva a aprendre'n (vegeu cap. 5).

Probablement certs trets de personalitat no ajuden a l'èxit d'aquest aprenentatge de llengües: posem per cas la intolerància respecte a la manca de comprensió total o respecte a l'ambigüitat amb què neces-sàriament s'ha d'enfrontar l'aprenent.

Si tenim en compte les exigències del mercat laboral per a milions de persones i els problemes d'aprenentatge també per a milions de persones, el negoci de l'aprenentatge de llengües és fenomenal, tant als països de parla anglesa com a l'estranger. L'anglès no és la llengua primera més estesa al planeta, però sí la més difosa com a llengua franca. Fins a quin punt els catalans aprenem realment anglès? Per a molts l'anglès encara és un codi misteriós i abstrús, com ho era per als catalans que arribaven a Nova York a finals del segle XIX. Entre parèntesis indico els mots anglesos, que es troben adaptats en l'auca:

"A Nova York he arribat
I tot just he descansat,
aquesta carta t'escric [...]
Però, noi, los ianquis tenen
una manera tal de parlar,
que jo no em puc pas explicar,
com ells mateixos s'entenen [...]
Explicar-me jo no puc
(ja saps que no sóc cap plepa)
que del pebre en diuen "pepa" (*pepper*),

que d'una cuinera, "cuc", (*cook*)
"Corn" se diu lo blat de moro (*corn*),
"Sombret" (*some bread*) és un tros de pa,
I en comptes de dir demà
Se diu en anglès "tu, moro." (*tomorrow*)".

Artur Cuyàs: *La llengua anglesa. Carta d'un pagès arribat a Nova York a un company seu a Catalunya* (gener de 1875).

Com afrontar aquest esforç d'aprendre una segona llengua? En primer lloc, com en tot aprenentatge, l'aprenent ha de trobar-se lliure d'estrès (que podria bloquejar tant la percepció de la llengua com el seu processament). En segon lloc, és una qüestió de prioritats. Aprenere una llengua requereix esforç i temps. L'aprenent ha de posar per davant l'aprenentatge de llengües, que està en competència amb multitud d'altres estímuls molt més còmodes i fàcils. Calen milers d'hores de contacte per aprendre una llengua, i cal obtenir-les en competència amb moltes altres ofertes de la nostra societat que premia la hiperactivitat, la dispersió i el *surfing* intel·lectuals (Carr 2011). Els trets afavoridors de l'èxit en l'aprenentatge de llengües, en canvi, segons l'experta Carme Muñoz (2002), són l'extraversió, l'alta autoestima, l'alta disposició a córrer riscos, la insensibilitat al rebuig social, la tolerància cap a l'ambigüïtat i la baixa ansietat. El procés és circular: podem dir que una motivació més gran comporta un esforç i persistència més grans, que al seu torn faciliten uns millors resultats, els quals faciliten una motivació més forta. En definitiva, per llançar-se a parlar una llengua cal no tenir por a fer el ridícul. I, afegeixen alguns, que enamorar-se bojament d'alguna noia o noi del país ajuda considerablement...

El mètode comunicatiu més apropiat –novament segons Muñoz i altres especialistes– ens diu i proposa quelcom aparentment senzill: l'ensenyament ha de girar entorn dels interessos i necessitats de l'alumne, en funció de les diferents dimensions de l'alumne i a un nivell assolible. L'ideal és conversar amb una persona nativa que ens interessi i sobre temes que ens interessin. L'ideal és que si l'aprenentatge formal es realitza sols a l'aula de llengües, es complementi amb el contacte intens amb parlants o paranadius de la llengua estrangera al país de l'aprenent o mitjançant una estada en un país estranger on es parli la

llengua objecte d'estudi: la pràctica ho és quasi tot en l'aprenentatge de llengües. Si l'aprenent és, per exemple, un estudiant d'arquitectura, cal proporcionar-li materials amens d'arquitectura i urbanisme. Professors i alumnes, per tant, han de negociar el camí que cal seguir: els alumnes han d'assumir la responsabilitat del seu aprenentatge i els professors han de guiar-los i ajudar-los en l'esforç. També hi ha preferències diferents dels aprenents: uns es deleixen per la gramàtica (la transmissió de coneixements i normes de l'estructura de la llengua) i altres per la comunicació (per damunt de tot, volen parlar). Cada aprenent ha de descobrir quin és el seu estil personal d'aprenentatge i triar els mètodes que s'hi ajustin més. Cadascú recorre a diferents estratègies, és a dir, emprèn certes accions o segueix determinats passos encaminats a la seva realització. A grans trets, emprèm les següents estratègies:

- (1) *Estratègies de memòria*: tot allò que ens ajuda a emmagatzemar informació en la memòria i a fer-la servir quan ho hem de menester.
- (2) *Estratègies cognitives*: ens ajuden a comprendre i a produir frases, expressions i paraules noves.
- (3) *Estratègies de compensació*: les usem quan intentem de comunicar-nos en la llengua que estem aprenent, malgrat les nostres deficiències lingüístiques.
- (4) *Estratègies metacognitives*: tot allò que fem a fi de controlar el nostre propi aprenentatge, per exemple, organitzant-lo, planificant-lo o avaluant-lo.
- (5) *Estratègies afectives*: mitjançant aquestes estratègies intentem controlar les nostres emocions, actituds, motivacions i valors respecte a la llengua que aprenem
- (6) *Estratègies socials*: ens ajuden a interactuar amb altres persones en la llengua que aprenem.

L'aprenentatge global de llengües estrangeres, sobretot de l'anglès, exigeix un acord social general, tal vegada similar al que exigiria un canvi en els horaris laborals i familiars. L'anglès hauria de ser present al cinema i als mitjans de comunicació de masses (subtitulat) i en l'ensenyament amb més eficàcia. La ignorància lingüística dels nostres

dirigents polítics (els presidents de govern espanyols Suárez, Zapatero, Rajoy i Aznar són un zero a l'esquerra en llengües estrangeres, tot i que el darrer es vantava que parlava el català en la intimitat...) és la punta de l'iceberg d'una ignorància més general.

Faig tot seguit alguns suggeriments per a avançar en aquesta plurilingüïtzació necessària, basant-me novament en Muñoz i el seu equip (2002).

- (1) Calen moltes hores de pràctica per assolir el domini en una llengua: 1.200 hores per aconseguir uns coneixements bàsics, i 5.000 per aconseguir-ne un bon domini. Conclusió: cal esmerçar-hi tot el temps que es pugui. Convé veure tant de cinema o televisió en llengua estrangera com es pugui i, en general, convé ésser actiu en l'aprenentatge llegint, escoltant i parlant.
- (2) El millor és un aprenentatge intensiu, que després s'ha de mantenir a bon ritme. Conclusió: el millor és passar un estiu (o més temps) practicant a l'estranger. Sempre convé reflexionar sobre el propi estil personal i les nostres estratègies per aprendre.
- (3) Es pot aprendre una llengua autònomament (llegint, mirant Internet, escoltant DVD...), però convé el control extern que pot aportar un professor per evitar que els errors no corregits es fossilitzin.
- (4) Aquestes correccions no han de ser exhaustives, perquè correrien el risc d'immobilitzar psicològicament l'aprenent. Conclusió: no tingui por d'equivocar-se i animi's a cometre nous errors.
- (5) Encara que l'accent ens delati com a estrangers, el que és bàsic és poder-se comunicar. Un accent marcat només seria molt negatiu si volguéssim treballar d'espies darrere les files de l'enemic...
- (6) Cal sempre tenir en compte el filtre afectiu. Cal entendre com els estudiants es veuen a si mateixos: l'ansietat, l'angoixa, la por, la depressió, la vergonya, el sentit del ridícul. L'estudiant hauria d'assolir un sentiment positiu sense amenaces. Per aconseguir-ho **l'estudiant ha de percebre que el que aprèn significa alguna cosa per a la seva vida**, ha de sentir-s'hi involucrat emocionalment.
- (7) Finalment, el procés d'aprenentatge recorda la construcció d'una bastida, que es fa a trossos, a esglaons. L'ensenyament ha d'anar seguint zones de desenvolupament pròxim (ZDP), en interacció

amb algú o alguna cosa que es troba en un nivell de desenvolupament lleument superior.

Ras i curt: per practicar i aprendre llengües, cal sobretot tenir persones significatives amb qui comunicar-se, amb qui parlar, amb qui xatejar per Internet, de qui llegir llibres o articles, amb qui compartir el tros de vida que ens toqui viure, de qui enamorar-se, etc. Cada aprenent ha de fer la seva pròpia via, amb l'ajut dels consells dels experts, sense estrès, però. Un bon exemple d'aquest enfocament comunicatiu és el bloc *miLLoringlix* (<http://www.millinglix.org/>), que combina l'humor amb un anglès accessible. En tot cas, aprendre llengües enriqueix el món de l'aprenent i enriqueix la comunicació entre els humans. Els privilegiats que són multilingües –per raons de bilingüisme familiar o per haver comptat amb més diners per a la seva educació– no haurien de servir-se del seu tresor com a senyal de classe.

9.3. Una alternativa multilingüe i multipolar

L'alternativa ideal al predomini, abans del francès i ara de l'anglès, fou l'esperanto. Però morí pràcticament amb les dues terribles guerres mundials. Alguns autors han proposat una alternativa multilingüe a l'actual domini d'una sola llengua internacional, l'anglès. El punt de partida és la creença que aprendre solament l'anglès serà un desavantatge, més que no pas un guany. La tradició germànica des del segle XIX ha comparat llengües i cultures. La comparació de les traduccions, per exemple, il·lumina els dèficits i la sobreabundància de recursos de què disposa cada llengua. Aquesta heterogeneïtat de recursos és un fabulós desafiament per a l'aprenent d'una llengua, i encara més per al filòleg, per a l'enamorat de les llengües. Com assenyala Tilbert Stegman (2009, 64): "Les autoritats educatives [...] s'autoenganyen no volent veure que, si tothom sap anglès, ningú no tindrà cap interès ni motivació, ni necessitat d'aprendre cap llengua estrangera més. Aprendre'n una altra seria un luxe inútil en el món laboral, regit per la necessitat d'economitzar. Stegman accepta (no té alternativa) que l'anglès sigui après com a codi lingüístic de primers auxilis,

l'aprenentatge del qual seria relativament senzill. La resta del temps disponible es podria destinar a una educació plurilingüe que es pogués desenvolupar realment. Aquesta formació plurilingüe es fonamentaria en els principis següents (Stegman 2009, 65-66):

- (1) Cal diversificar les llengües ofertes.
- (2) Convé diversificar més els diferents objectius que pretenem que els estudiants assoleixin: saber-les llegir i saber-les entendre, saber-les pronunciar correctament o saber-les parlar una mica o molt, o també saber-les escriure; per exemple, podríem potenciar la capacitat de lectura en la majoria de les llengües ofertes i exigir capacitat d'expressar-se només en alguna.
- (3) S'han de treure les diferents llengües dels seus compartiments tancats i posar-les en relació: aprofitar els coneixements adquirits en una llengua per a l'aprenentatge de les següents, o fins i tot tractar diverses noves llengües simultàniament.
- (4) Cal aprendre a aprendre llengües mitjançant la reflexió i mitjançant la pràctica al llarg de la biografia de cadascú (és el que sol anomenar-se *language awareness*).
- (5) Cal entendre a fons que el contacte amb les llengües significa contacte amb els veïns i amb les altres nacions: comporta, doncs, un aprenentatge de civilització i l'educació per a la convivència pacífica.

9.4. Les llengües dels nouvinguts

El 2010, gairebé un 16% de la població que viu a Espanya no ha nascut a Espanya, cosa que sens dubte ha ajudat al seu rejuveniment i al seu desenvolupament econòmic. Darrere el taulell d'un dependent, darrere la caixa d'un supermercat, damunt la bastida d'una casa que s'està construint, darrera un tractor que recull peres, però també darrere la pilota venerada que idolatren mils de veus i davant de grans empreses multinacionals, hi trobarem nouvinguts, nouvinguts rics i nouvinguts pobres. Amb mil i una llengües, amb mil i una percepcions envers les llengües. Des de qui creu que Catalunya és la

madre patria i té tot el dret del món a usar sols el castellà, fins a qui arriba d'un país multilingüe (Senegal, Marroc, Bolívia, Gàmbia, per exemple) i pot entendre ràpidament el nostre multilingüisme retorçat. Alguns han escrit i han estat premiats per haver escrit en català: el meu veí gracienc Pius Alibek, iraquia, que de menut aprengué l'arameu –la llengua de Jesús– o la marroquina osonenca Najat el Hachmi, que ha escrit llibres d'èxit en català, o l'anglès Matthew Tree i l'argentina Patricia Gabancho, que són molt més catalanistes que el català mitjà.

Feu una passejada per Salt, per l'antic barri *xino* de Barcelona, pel barri del Fondo de Santa Coloma de Gramenet, per molts patis d'escola, per molts centres d'assistència primària... i us fareu càrrec dels nouvinguts més "pobres". Els nouvinguts més "rics" fan, en general, de més mal trobar, llevat de casos excepcionals com Johan Cruyff, que no ha après gaire català. Els trobareu als barris alts, al col·legi alemany, francès i japonès, a l'English School... molts d'ells són reticents i contraris al català, que veuen com un obstacle completament prescindible, una llengua "regional" o menor encara, poc útil en el mercat laboral...

Tots aquests, més rics o més pobres, són al·lòctons, no són de primera llengua ni catalana ni castellana. Quina de les dues llengües principals del país adoptaran com a principal o com a seva? La resposta a aquesta pregunta depèn molt de la zona i de la xarxa social on el nouvingut ha arribat. El xinès arrelat a Camprodon o a Vic acabarà sabent el català, perquè el català hi és potent socialment. Però, en general, el castellà és percebut com a llengua més important. Els alemanys a Mallorca (50.000 residents amb mitjans de comunicació i serveis propis en la seva llengua) sols volen ésser informats en castellà, una *Weltsprache*, una llengua mundial. De l'altra, no en volen ni sentir a parlar...

D'aquesta riquesa de llengües i cultures (pel cap baix dues-cents), què en fa el país? En general, la malversa. Com a mínim, el país ha de reconèixer aquestes llengües, si espera reciprocitat dels seus parlants. Els parlants d'amazic, de haussa, de romanès... s'han de sentir respectats. El Grup de Llengües Amenaçades (GELA) fa una pila d'anys que dona pistes i suggeriments perquè els ciutadans siguin més conscients, més sensibles envers la diversitat de llengües i cultu-

res presents al seu veïnat, al seu poble, a la seva ciutat. Mitjançant jocs i gimcanes lingüístiques, s'ha aconseguit que molta gent s'engresqués a conèixer més els seus conciudadans, i, sobretot, que aquests veïassin valorat el que aporten a la societat receptora. Com deia ja Sant Pau de Tars, si no conec el valor del llenguatge, seré un estranger per qui parla i qui parla serà un estranger per mi.

Propostes

Es pot evitar el fracàs repetit que fa que molts estudiants de llengües estrangeres siguin eterns debutants? Alguns suggeriments per aprendre una llengua estrangera de manera més eficaç i atractiva, més enllà de les classes formals:

- (1) Busca els recursos més divertits i atractius que t'ofereix Internet: traducció o subtitulació de cançons, per exemple. I fora del món virtual, hi ha una immensitat de recursos: hi ha clubs de lectura, revistes, barbers i perruquers, pel·lícules, DVD i suplementes de diaris (*Ara* i *La Vanguardia*) en anglès. L'únic que no es pot trobar encara són gossos que bordin en anglès!
- (2) Mira pel·lícules en anglès més d'una vegada: primer seguint-ne l'argument, "*pour le plaisir*" i després, una segona i tercera vegada, observant-ne i aprenent-ne les estructures lingüístiques i el vocabulari.
- (3) Aprofita les possibilitats de fer trobades amb gent que t'interessi en la llengua que vols aprendre: trobades d'estudiants internacionals, concerts, intercanvis entre membres d'associacions, camps de treball, etc.
- (4) Tria lectures fàcils en les llengües que aprens sobre temes que t'interessin: no pas solament sobre fantasmes i assassinats a Londres. Els còmics, per exemple, permeten una lectura agradable i accessible, amb el suport de la imatge.
- (5) Recull en llistes de vocabulari el lèxic que vas adquirint, sobretot aquell que és rellevant per a la teva vida. No t'amoinis per entendre-ho tot. Si et va bé, quan aprens un mot, anota'n bé l'ús gramatical i la pronúncia.

- (6) Cerca parelles lingüístiques per intercanviar classes o converses de llengua. N'hi ha moltes i de franc, per exemple a través de les biblioteques i centres cívics. També pots intercanviar hores en la teva llengua per hores amb la llengua d'una altra persona.
- (7) Recull eslògans publicitaris en anglès, intercalats en anuncis en altres llengües. El seu nombre és creixent. Els eslògans han esdevingut gairebé imprescindibles i permeten identificar les marques arreu, encara que no siguin compresos per molts consumidors. Els eslògans, més que comunicar, creen distinció, tal com feien fa anys els eslògans en francès, l'antiga llengua dominant.

10. Conclusions

Excepcionalment, en aquesta conclusió, m'he estimat més presentar dues cartes perquè, com en el final de les partides de cartes, els futurs són oberts: depenen de com juguem, de si som astuts i llestos davant de les adversitats.

Carta a la Daisy, carta a un dels futurs

T'has vist obligada a emigrar a Espanya (has vingut a Catalunya, que ni tan sols sabies que existia). T'has vist obligada a abandonar els blocs de tova d'El Alto, el barri més pobre i fred de La Paz, la capital boliviana, bigarrada i encastada en el marró de la vall, on els aimares pobres com tu malviuen en la zona alta i freda, a gairebé quatre mil metres, mentre que, a la fondalada més càlida i temperada, els rics criolls poden gaudir de piscines i torres vigilades per guàrdies privats de seguretat. Has hagut de volar a Espanya perquè han destruït els camps de coca (tots els aimares encara enyoren aquells temps daurats del populisme d'Evo Morales, amb promeses novament incomplertes), perquè han tancat les mines d'amiant, perquè amb el teu sou de mestra no arribaves a fi de mes, i perquè vols tornar a veure els fills a Cochabamba i fer-t'hi una casa amb cara i ulls gràcies als euros estalviats a Europa. Et va fer plorar molt haver de deixar els teus dos nanos (que ganàpies deuen ser ara!) amb l'àvia, però no hi va haver més remei. Un cop a Barcelona vas donar veus que necessitaves feina i les meves filles et van dir que podies venir a casa a cuidar-me –eres una dona de confiança, amb bones referències, i no gaire cara–: a fer-me els dinars, a endreçar-me el pis i a amorosir-me una mica les hores. Què hi farem...

Saps prou bé (passes hores i hores, tardes i tardes al costat meu, vigilant que no m'agafi un *patatús*, sempre amb la teva cara impertorbable, misteriosament precolombina) que sóc una dona xaruga, amb la vista cansada, que el cor em comença a trontollar, l'artrosi que no s'atura, i el "si no fos" al cap... Daisy, em fas companyia els dies d'hivern de color gris plom, i me'n fas també quan deixo de llegir, m'endormisco o badoquejo pel balcó que dóna al carrer d'Astúries, i enyoro les filles que potser em vindran a veure una estona i m'explicaran alguna entremaliadura dels néts, rics de tants futurs, i m'informaran d'alguna novetat de la ciutat efervescent i tempestuosa que jo ja no puc viure tant com voldria.

Daisy, al carrer on em baixes de tant en tant en cadira de rodes, sento el brogit dels autobusos, veig d'una llambregada els títols de les pel·lícules que ens conviden a vides fantàstiques –que jo ja no tindrè– o a les exposicions al CCCB, al MNAC o a la Fundació Miró –on jo ja no aniré. Fora del meu petit món, m'astoren –com si jo encara fos una noieta tafanera i ufana– els aparadors de les pastisseries amb braços de gitano que em diu el metge que no mengi; els turistes de pells colrades que no saben on és la plaça de Catalunya ni què és Catalunya; els coxets de criatures plenes d'energia, empesos per mares encisadores; les placetes de la meva Gràcia d'infantesa, tan amables, amb les ombres dels meus anys en runes... Però la majoria d'hores jo resto entre les quatre parets de casa, la televisió encesa, dolça companyia. En castellà, evidentment, perquè tu, Daisy, ets la que tries els canals (tries Telecinco, un canal explícitament partidari que el català sigui una llengua de segona) i el català no el pesques gaire: "*TV3 es demasiado complicado*". A vegades m'endormisco veient la televisió, i em cau la bava que tu em reculls gentilment amb un tovalló i m'adono que, com la meva professora d'alemany, tu tampoc no llegiràs aquesta carta, perquè ni l'entendràs.

A Barcelona pots viure i convida tranquil·lament en castellà: tothom et parla en la teva llengua, encara més pels teus trets andins (sempre trobes a faltar La Paz, les *cholitas*, l'exuberància amazònica de les Yungas, d'un verd de mil colors). Ningú no et va informar que aquí la llengua històrica i pròpia és el català des de fa mil anys, i volem que així sigui en el futur. La meua llengua és aquella en què moriré: i sé que és el català. A mi em fereix el moll de l'os que a casa meua, al meu país (no en tinc cap altre de substitució) es deixi de parlar català. Però penso: i a tu, Daisy, què t'importa? Cap norma

cívica t'ho va fer saber perquè ni tan sols la majoria d'espanyols entenen el plurilingüisme, habituats també des de fa segles al monolingüisme castellà. Ara, al meu país, sols el meu passat, sols els enderrocs d'enyorança del meu passat són en català. La meva petita vida de vella (és llei de vida) transcorre sobretot en castellà. Cap manual de civisme lingüístic i cap política lingüística no ho ha evitat. "Es lo que hay", diuen els joves.

Carta a la Mary, carta a un altre dels futurs

Granadina, vas néixer als peus de la blancor de Sierra Nevada. De ben menuda, amb els pares, en un trens d'aquells fotografiats en blanc i negre pel Maspons i el Català-Roca, vas emigrar a Barcelona, fugint de la pobresa. Els primers anys foren durs: barraques de misèria primer (només recordes les excursions per anar a buscar aigua amb cubells, i l'aigua que s'escolava pel teulat quan plovia molt), i després la gran victòria d' aquell pis esquifit però digne a Montbau, un nou barri del Patronato Municipal de la Vivienda, amb què l'alcalde-cacic amb aparença de bon jan, José María Porcioles, intentava amorosir el caos urbanístic de la Barcelona franquista dels seixanta. Vas tenir sort: el Sr. Selva (anaves a fer feines a casa seva i hi vas aprendre català: *embussar, escombraries, desparar taula, brutícia, digui?, prou!, plegar...*) dirigia precisament els Serveis Socials del Patronato i va fer mans i mànigues perquè us toqués un pis. Després de tants anys de fer neteja per les cases, vàreu poder comprar un "*terreno*" a la urbanització de Can Caralleu a Piera, a bon preu, damunt de vinyes d'antics rabassaires, i a peu de l'estació dels Ferrocarrils Catalans. I encara més tard, el teu home, el Paco, hi va aixecar una caseta, digna com la de Montbau.

Ara els pares són morts i el poblet on vas néixer també: l'han cobert les mates i els esbarzers i ja no hi viu ningú, si no són les cabres caganeres o uns excursionistes extraviats. El teu futur és a Barcelona. Hi vas trobar marit, el Paco, que treballa a la construcció, i hi has tingut dues filles, que se senten més catalanes que en Guardiola, en Puyol i en Piqué junts. La segona, la rossa, la Jennifer, ara és a Londres aprenent anglès, i la primera, la Nuri, la morena, busca feina. A veure si, a més de feina, troben un *nòvio* seriós, que ja tens ganes de fer d'àvia. A Barcelona, al barri de Gràcia, hi tens un forn que et van traspasar uns catalans que es jubilaven. Has

tingut sort i per això no mires el passat amb enyorança. A tot estirar, al teu forn hi vens loteria del poble dels parents que encara et queden per la Sierra Nevada. T'has guanyat una clientela i, des de molt d'hora al matí, vens pa de llavors, pa de Viena, pa integral, pa de motllo, coques de Sant Joan i tot el que convingui. I fa anys que t'has llançat a parlar català i diuen els clients que ni se't nota l'accent. No sé a qui votes però intueixo (també hi ha intuïció masculina) que la majoria de les vegades deus haver votat el PSC (PSC-PSOE), però que darrerament deus votar CiU, perquè són els de casa. La teva casa ja és Barcelona. Ja ets una andalusa catalana, o una catalana andalusa com les barres "catalanes" que vens cada dia, o com "la catalana" de la cansaladeria. I el català ja és la teva llengua, la llengua que les filles han après a escriure a l'escola. Ja et va bé perquè elles t'ajuden a redactar els avisos del forn. Encara ets una mica maldestra escrivint, fins i tot en castellà. Però malgrat tot has tirat endavant. Com tu, hi ha moltes Marys a Catalunya, de primera llengua castellana però amb el català com a llengua que senten també seva, de les filles i qui sap si dels néts...

Hem vist a les pàgines anteriors que, per les seves dimensions sociodemogràfiques, la comunitat lingüística catalana podria ser sens dubte mitjana i equiparable a altres comunitats mitjanes europees com les que parlen llengües com el txec, el suec, l'eslovè, el danès, l'hongarès o l'estonià, per esmentar-ne algunes. Pel que fa a la seva tradició històrica, encara més: el català supera sens dubte la majoria de llengües mitjanes europees, perquè posseeix una tradició d'ús culte i oficial des de l'edat mitjana, representada per la cancelleria reial i per la rica literatura medieval, i des de la recuperació a final dels segles XIX i al llarg del segle XX, malgrat les dictadures de torn. Actualment, ja en el segle XXI, pel que fa al seu estatus jurídic, pel que fa a la seva situació sociolingüística i pel que fa al seu equipament lingüístic (codificació, autoritats lingüístiques), la comunitat lingüística catalana podria estar preparada per *viure*. Però com hem vist, molts entrebancs (l'estat, els mercats...) ho impedeixen. El català *sobrevis* més que no pas viu, i no ens podem desentendre del seu destí, com faria un parlant d'una llengua segura.

Com serà el futur lingüístic dels països de llengua catalana? Serà el de la Daisy, que sols parla castellà, i el de la dona catalana gran que

ella cuida, que li parla només en castellà en el raconet esllanguit de vida que li resta? Serà el de la Mary, granadina i ja catalana, que ha fet seu el català i ha fet seva Catalunya? Serà el de la mestra que ensenya català amb convicció a una munió d'infants que arriben a l'escola des de mig planeta? Serà el butlletí de Triodos Bank (banca ètica de matriu holandesa) que sols és en castellà per raons d'eficiència, o perquè per a la seva subseu espanyola de Madrid això del català és un incordi? Els reptes que es planteja el català són en part comuns als d'altres comunitats mitjanes europees, però també en són parcialment diferents, perquè tot el domini lingüístic, si bé en graus diferents, es caracteritza precisament per no tenir gaire control sobre els propis afers, perquè ha estat *provincialitzat* i deixat al marge de les decisions i dels poders. El marc polític als territoris de llengua catalana ve imposat des de fora, llevat del cas excepcional d'Andorra i, per tant, fenòmens com la interposició, la baixa vitalitat etnolingüística o la poca autoestima són comunes arreu del territori.

Globalment, l'estat de la llengua als països de llengua catalana és més fràgil que en les altres comunitats mitjanes europees, perquè les forces de l'estat i del mercat majoritàriament hi van en contra. L'espai lingüístic català és insegur, fràgil, vulnerable com el polsim d'una ala de papallona. El català és, en conclusió, una llengua mitjana anòmala que pot arribar a esdevenir una llengua mitjana "normal", una llengua els parlants de la qual no hagin d'amoinar-se pel seu futur. sinó que puguin viure la seva llengua amb comoditat i sense patiments en la vida quotidiana.

En pàgines anteriors he intentat mostrar com les llengües són indispensables per viure i conviure. Les llengües són un tresor individual, fet amb el nostre alè, amb les nostres emocions més íntimes, que guarden l'empremta de la nostra vida; però, d'altra banda "provenen d'un temps en què no existíem i van cap a un temps en què no existirem.... en altres paraules, les llengües ens inscriuen en una cultura que ens sobrepassa molt i molt [...] Habitem en les llengües i elles ens habiten." (Gérald 1995, 15-27)

He volgut fer veure sobretot que el futur de les llengües es troba a les nostres mans: individualment i col·lectivament podem intervenir a favor d'aquestes llengües en la manera d'usar-les, per tal que la convivència esdevingui més cívica, més civilitzada, més diversa, més

rica... més humana, en definitiva. No sóc tan il·lús de creure que les paraules soles canvien el món. Mehmet II, després que conquerís Constantinoble (1453) i s'ensorrés per sempre aquella romanalla oriental de l'imperi romà, envià cartes als mandataris cristians perquè es convertissin a l'Islam. O el nostre beat Ramon Llull, quan no s'oferien encara vols *low cost*, navegà amunt i avall de la Mediterrània predicant la conversió al cristianisme entre els infidels islàmics. En tots dos casos, les paraules invitant a la conversió –sigui a Al·là o sigui al Déu cristià– foren debades. Les paraules –ho dèiem en començar– són un tresor immens de possibilitats, que, com escrivia Ramon Solsona, “tenen passadissos secrets i cops amagats”. Les paraules també fan por, com en feia un altre passadís, el fosc i feréstec de casa els pares en què jugàvem a fet i amagar quan érem infants. Les paraules són tan i tan manipulables! Un pot anomenar-se *catalanista*, per exemple, i escarrassar-se amb sinceritat pel futur més just del país i per la seva normalitat cultural i lingüística. I un altre pot omplir-se la boca de catalanisme i ser un reaccionari social i cultural, fins i tot amb tocs xenòfobs. Perquè les llengües poden també fer mal. Totes, totes les doctrines poden derrapar i pervertir-se. Ningú no té el monopoli del fanatisme, el monopoli del que és humà. Tot és contingent.

Els catalanoparlants conscients, doncs, ens hem d'amoïnar per la llengua, tot i que ens resultaria molt senzill abandonar-la i passar-nos a llengües “més comunes”, “més eficaces”, “més modernes”, “més útils”, “més de progrés”. Per això desconfiem dels qui branden la bandera de la *llengua-sols-per-comunicar-se* i que, tot seguit, ens demanen o fins i tot ens exigeixen que deixem de comunicar-nos en la nostra. Hem de desconfiar de cants de sirenes que simplifiquen la immensa heterogeneïtat de l'espècie humana:

“Desconfiaré sempre de qui no respecti la meua llengua, perquè, en fer-ho, demostra que no em respecta a mi, i alhora que no respecta un bé cultural essencial. Desconfiaré sempre de qui no trobi normal el seu ús institucional i simbòlic, perquè no troba normal la meua realitat cultural i perquè a sobre es pensa que té dret a decidir què és la normalitat, i curiosament la normalitat és ell i no jo. Desconfiaré sempre de qui digui que el meu problema no és real, perquè em menysté a mi i perquè es creu amb el poder de decidir

què és real, i casualment també ho és ell i no jo. Desconfiaré sempre de qui digui que les llengües són per entendre'ns i no per crear problemes i faci servir aquest argument per crear problemes amb les llengües. Desconfiaré sempre de qui manipuli realitats deliberadament i gosi acusar llengües perseguides de ser les perseguidores. Desconfiaré sempre de qui vegi com a despesa innecessària la promoció de la meua llengua, i com a inversió imprescindible la promoció de la seva. Desconfiaré sempre de qui vulgui acomplexar-me perquè parlo amb naturalitat la llengua dels meus pares. Desconfiaré sempre de qui em negui la llengua, perquè em sento compromès amb els que l'han salvat perquè jo la pugui ensenyar als meus fills. I procuraré enfadar-me poc, només el que jo trobi normal i davant d'amenaques que jo consideri reals. I sempre, però sempre, plantaré cara.”

“Gent normal i problemes reals” (Carles Capdevila, *Ara*, 19-1-2012)

És aquesta una invitació a la flexibilitat i a l'assertivitat. En el primer capítol he argumentat que la diversitat lingüística és un atot, un trumfo extraordinari per al progrés de la humanitat. Però aquesta afirmació no és compartida per molts humans, per als quals els altres i les llengües dels altres són una molèstia o fins i tot una amenaça per a la vida familiar, quotidiana, còmodament domèstica. Falta molta pedagogia pertot arreu, perquè la diversitat de Babel deixi de ser vista com una maledicció i esdevingui una benedicció.

Per tant les diversitats als països catalans, tant les dels nouvinguts –al segle xx o al segle XXI, d'Andalusia o de Guayaquil, del Magrib o de Karachi– com fins i tot les diversitats internes –la d'un menorquí, un fragatí o un alcoià– també són percebudes com una molèstia extemporània, respecte a la qual s'és distant, forà. Els filòlegs en els seus escrits, el gran Joan Veny o el tafaner Ramon Solsona, conviden els seus lectors que quan viatgin, així com tasten menges noves, també assaboreixin la toponímia d'un pic indòmit al Pirineu aragonès, d'un palau de la Safor o d'un llogarret del pla de Mallorca. Però no és així. La nostra diversitat és molt complexa, fins i tot conflictiva perquè una part del domini és secessionista: vol desfer-se del vaixell comú, i feina tenim per convèncer-los que millor remem tots junts per salvar-nos plegats...

Una tasca potser encara més infranquejable és veure i entendre que en el segle XXI, en una societat de serveis i avançada (mentre la crisi ho permeti) com la nostra, cal intervenir políticament en les llengües, és a dir: cal decidir i fer per manera que la llengua catalana sigui present als espais públics, als mitjans de comunicació, al carrer, etc... És una tasca difícil perquè la política (confosa amb la baralla partidista, amb la politiqueria de baix sostre moral, amb la prevaricació o amb la cobdícia més descarada i egoista...) sofreix un descrèdit profundíssim. I, per tant, fins i tot costa d'entendre que hi hagi política lingüística. Però millorar la qualitat de la comunicació de les administracions i dels productes comercials o proporcionar serveis multilingües a ciutadans i visitants és també política, perquè millora l'accessibilitat i la participació dels ciutadans. De la mateixa manera que ha augmentat la consciència ecològica, també hauria d'augmentar la consciència ecolingüística, que significaria més democràcia i més qualitat de vida per a les llengües i per als seus parlants. Evidentment alguns –com passa en tota mena de comportaments– usaran més o menys la llengua per raons simplement de moda, superficials, frívols, evanescents com l'aigua sobre l'asfalt sota el sol d'agost, de *cool hunting*, perquè "tot-hom ho fa". Però sempre caldrà que hi hagi un nucli de convençuts que no volen ésser vençuts per les inèrcies conservadores.

Als països catalans, dos bons termòmetres de la situació de les llengües són, d'una banda, la tria de llengua quan es troben castellanoparlants i catalanoparlants i, de l'altra, les parelles (i famílies) lingüístiques mixtes. Hi hem dedicat dos capítols (capítols 6 i 7) i esperem haver aclarit quins comportaments afavoreixen que el català tingui continuïtat i quins n'amenacen la supervivència. El capítol vuitè ha estat dedicat al "front exterior": a la presentació a l'estranger de com és la nostra llengua i cultura, tasca urgent perquè hi ha molts prejudicis, molts malentesos, moltes barreres mentals i, fins i tot, clares manipulacions. Finalment el capítol novè s'ha centrat en el procés social i individual d'aprenentatge de llengües estrangeres. No debades aquest aprenentatge de llengües estrangeres és deficitari (molts sectors socials no hi accedeixen) i està massa centrat exclusivament en la llengua anglesa.

Potser els catalans han de renunciar al somni de viure només en català i han de concentrar-se a voler viure prioritàriament en català.

Ben segur que tota la vida estarem en contacte amb altres llengües –i el castellà serà ben probablement una llengua que ens acompanyarà al llarg de la vida, com mostrem en la carta a Daisy, una carta al futur. Potser no es pot pretendre una presència absoluta del català en tots els àmbits d'ús de la llengua –com no ho pretenen ni els holandesos ni els estonians, tots dos pobles amb sobirania política–, però sí que hem de pretendre una presència digna, intensa i segura de la nostra llengua pròpia.

Els catalanoparlants viuen, malviuen o no viuen –segons els casos– dins dels marcs polítics en què es troben, perquè aquests marcs no els reconeixen tal com són i tal com parlen. Dins d'Espanya som com els polonesos, som com els jueus, som com els escocesos, som com els llombards... Hem argüït que als catalanoparlants els cal la lleialtat i adhesió conscients a llur llengua, perquè és un valor preuat, una peça important del que és per a ells gaudir d'una bona vida. Un decàleg pot resumir la filosofia d'aquest escrit, que confiem que no s'hagi fet massa pesat per al lector que ha arribat fins aquí. De fet, les propostes dels capítols anteriors han concretat aquest decàleg i eviten que caigui en principis abstractes i vagarosos.

- (1) Sigues respectuós amb totes les llengües.
- (2) Observa i escolta: interessa't per les llengües del teu voltant.
- (3) No tinguis por d'aprendre noves llengües: sempre seran les teves aliades.
- (4) Les llengües t'obren noves perspectives: no renunciïs a les fonts de coneixement que t'ofereixin les diverses llengües.
- (5) Dóna veu als parlants d'una llengua minoritària i escolta'ls.
- (6) No imposis llengües dominants i replanta llengües amenaçades.
- (7) Un mercat petit pot ser una gran porta.
- (8) Practica la diversitat lingüística quan et moguis pel món.
- (9) Preserva el teu espai de llibertat: la llengua no te la poden prendre si tu no vols.
- (10) No excloguis ningú d'una llengua.

Aquest decàleg (vegeu www.ub.edu/xdl/dinlin/quefem/decaleg.htm) és coherent amb el concepte elevat de ciutadania que propugnava

Manuel Serra i Moret (1884-1963). Ara, però, el 2012, els països de llengua catalana són molt més heterogenis que la plana de Vic on ell va néixer a finals del segle XIX. Aleshores el català era parlat per la immensa majoria del poble, era la llengua que simbolitzava la genuïnitat i autenticitat del país. Ara, el 2012, després dels efectes entrellaçats de tantes dictadures, imposicions i immigracions massives, no hi ha “una llengua del poble” (el títol precisament d’una recerca de Modest Reixach, el gran sociòleg i sociolingüista, sobre el català a Vic publicada el 1975), sinó “moltes llengües del poble”. Ara, es dona una lluita per veure quina serà la llengua comuna, la llengua anònima dels espais públics. Des d’una visió socialdemòcrata, catalanista i cosmopolita del món, Serra i Moret –alcalde exemplar de Pineda (1914-1923) primer, i diputat republicà després– ja plantejà un programa d’*ètica rigorosa* dins del qual, en aquest segle XXI, podem situar la nostra proposta de civisme lingüístic. Deia el 1929:

“Cal aprendre a ser ciutadà, que no és més que l’estadi més avançat en què es pot trobar l’ésser humà [...] L’educació ha de preparar els qui la reben per a la convivència en la comunitat; ha d’aconseguir la capacitat d’autogovern, la capacitat de pensar que comporta la capacitat de decisió i de comandament i el sentit de la responsabilitat i de servei a la comunitat que són essencials en una societat democràtica [...] L’estructuració ha de començar des de baix, però sense una massa culta, conscient i responsable no podem tenir esperances de reeixir en la solució de cap dels múltiples problemes que la dura realitat ens planteja.”

“Crisi perpètua” *Ideari* I (11-1929, p.4)

Serra i Moret, que visqué a Amèrica i corregué món per tornar al Born (de fet no hi pogué tornar perquè morí a l’exili), és ben conscient del punt de creu que lliga el que és local amb el que és universal. Zygmunt Bauman va saber expressar molt bé aquest lligam en una conferència a Barcelona el 2004 (2006, 5):

“«Moltes cultures, una humanitat». Aquest és un marc esplèndid per pensar en el nostre ordre líquid contemporani i el nostre món enormement complex, difícil, arriscat i perillós. Un marc en què el nostre pensament, la preocupació per les nostres pròpies vides i per les

vides de la gent que ens envolta se situa entre aquests dos extrems: «moltes cultures» és la realitat; «una humanitat» és una destinació, un propòsit, una tasca ideal. «Moltes cultures» és el passat, és a dir allò que hem heretat dels mil·lennis d'història humana.”

Des d'aquest escrit hem defensat (permetent-nos matisar Bauman) que els catalanoparlants volem no sols heretar, sinó també donar continuïtat a aquest passat de la nostra llengua i, alhora, compartir la humanitat del gènere humà, predita per Immanuel Kant, el savi de Königsberg (antic enclavament rus de Kaliningrad). Serra i Moret, coherent amb el seu ideari socialdemòcrata –que ben segur hauria estat pallaquista anys després–, propugna una certa autogestió (“començar des de baix”, “l'autogovern”) i un seny il·lustrat que sols pot construir una educació millor dels ciutadans, de tota la massa de ciutadans, sense exclusions. La bogeria de la Guerra Civil espanyola, set anys després, va demostrar que aquell somni de civilització no havia arrelat en el poble i que romandria com a somni. En segon lloc, ja en el crepuscle de la seva vida, vint anys després, el 1949, Serra i Moret afegeia:

“En el seu conjunt, la revolució envisatjada en termes de justícia social i superació humana, reclama finor d'esperit, modelació cultural, ètica rigorosa, harmonia entre la paraula i l'acció, constància en el pensar i en l'obra a través de dificultats, de decepcions i àdhuc d'injúries.”

“L'estil i la revolució” *Endavant* 40 (9-1949)

Impressiona una vegada més aquesta invitació a la temperança en els escrits de Serra i Moret, uns escrits confeigits després dels caos horribosos de la Guerra Civil espanyola i de la Segona Guerra Mundial a Europa. Confio haver donat en aquests fulls alguns fonaments per a un civisme lingüístic útil per a la majoria de la població. A Catalunya, la qüestió central rau a aconseguir que la llengua històrica local (el català) tingui assegurada la continuïtat i creativitat al seu territori, i alhora que s'asseguri la comunicació i l'intercanvi amb les altres llengües i cultures, tant si són llengües arrelades en el territori com el castellà i el francès, com si són llengües de comunicació internacional (l'anglès i el francès). Com ha suggerit molt bé Albert Bastardas, basant-se en

una frase de Paracels, està molt bé que els parlants de les llengües locals aprenguin i usin llengües de més difusió per poder fer arribar arreu les darreres troballes mèdiques en una revista del ram, per comunicar-se des de la torre de control d'un aeroport o per entendre's amb una noia o noi encisadors. Aquest ús global, però, no ha d'ultrapassar certs límits: el perill es troba en "la dosi", com passa amb qualsevol medicament. El principi de subsidiarietat és aplicable a les llengües: tot el que pugui fer la llengua local, que no li ho arrabassi la llengua més general. La llengua global no ha d'ocupar les funcions públiques i locals i, encara menys ha de convertir-se en llengua privada, per exemple, en la comunicació entre pares i fills, ja que aquest abandonó duria la llengua local a la mort. Seguint també Bastardas, cal superar les barreres antinòmiques (la cultura simple de l'o) i anar passant-nos a la cultura complexa de l'i. Com recorda Edgard Morin (2011, 81) "el món es troba dins nostre i nosaltres ens trobem dins del món."

Un altre vessant de la qüestió és que les elits socials –la noblesa i aristocràcia abans, i els privilegiats econòmics ara– sempre han adoptat les llengües del poder i de la distinció social per diferenciar-se de la majoria del poble. Aquesta distinció porta a una fractura social més.

Però no ens hi hem ni d'encaparrar ni d'enfadar. Hi ha encara força desconeixença o fins i tot intolerància lingüístiques. Malgrat tot, hem d'arribar a ser *assertius* (expressar amb claredat i sinceritat però sense agressivitat el que pensem –vegeu més amunt 6.2.), fins i tot saludablement *humorístics*. Falta aprendre una resiliència col·lectiva mitjançant un humor social, és a dir:

"[...] la capacitat d'alguns grups per trobar la comèdia en la pròpia tragèdia. En destacar els elements incongruents i hilarants de la situació, es promou un tipus de pensament divergent que implica una major capacitat de trobar respostes originals i solucions innovadores." (Grané 2007, 111)

Hem d'aspirar a ésser tan cordials, càlids, cortesos i cívics com puguem. Això demanava Ramon Rucabado un ja llunyà 1920:

“Quin és el senyal més cert i immediat de l'esperit de l'home?

La paraula, do exclusiu de l'home, facultat que permet expressar les idees i comunicar-les, revelant l'existència d'una consciència comuna a tots els homes.

Quina és la causa que l'home civilitzat sigui superior?

La vida en comú i les relacions entre els homes aplegats en una ciutat, que fan que els uns amb els altres es comuniquin les idees i els sentiments, estimulants-se així les facultats i que, per satisfer aquestes necessitats, s'activin les arts i, en resum, es perfeccioni l'home enter.”

Ramon Rucabado (1920) *Compendi d'educació civil*. Sabadell: Ajuntament de Sabadell.

No cal ni atacar ni acatar els qui no estan d'acord amb el que creiem. I encara menys posar-nos “a l'atac” (encara que ens faci somriure que coincideixi amb “català” a l'inrevés). Al final de cada capítol he esbossat alguns suggeriments perquè els catalanoparlants puguem ser més responsables en relació amb les llengües i amb els ciutadans amb qui compartim el país; i perquè no siguem engolits per cultures i llengües demogràficament, jurídicament, comunicativament i políticament molt més potents que la nostra, que ens han colonitzat i ens colonitzen. No m'atreveixo a dir (no sóc tan petulant que pensi que sempre sóc al costat correcte de la història) que aquests fulls serveixin perquè puguem viure més còmodament i sense acrimònies amb les llengües, perquè ser-ne més responsables comporta una certa tensió, una certa incomoditat, la incomoditat inevitable de tot aquell que vol intentar deixar-lo una mica millor de com l'ha trobat, no sols “moure'l” sense cap criteri moral o cívic al darrere. Sempre un petit grup ha estat el llevat per millorar el món, reconeixent la seva fragilitat, la seva complexitat, la seva finitud i la seva unicitat, tot alhora. Una botella deixada per un passatger del Titànic o un llibre abandonat en les runes d'una biblioteca són espurnes d'esperança perquè puguem viure poèticament la vida, amb més qualitat, compartint les joies i els sofriments amb els altres. No és pas segur que hagi de succeir el pitjor. En el civisme lingüístic com en tota mena de civismes, cal el coratge. En el civisme lingüístic dels catalanoparlants, a més, cal l'astúcia. L'astúcia de qui se sap més feble, més vulnerable. Finament cal demanar-nos el que predicava Modest Prats, el gran filòleg i rector tan il·lustrat de Medinyà, en els seus sermons de Quaresma del ja llunyà 1969:

"Qui de nosaltres està decidit a jugar-s'ho tot per trencar jous que esclavitzen, cadenes que oprimeixen, realitats socials i polítiques que lliguen... Qui?" (Prats 2011).

Si el civisme no esdevé acció, degenera aviat en cinisme. El que no es regenera degenera. L'afany final d'aquestes meditacions i propostes és, al capdavant, que les llengües no siguin mai armes de conflicte, no siguin una maledicció sinó una benedicció Volem poder continuar vivint des del català, pacíficament i còmodament. *L'homo loquens* és una part inseparable de *l'homo sapiens*. Les llengües poden ser, n'estic profundament convençut, recursos per viure i conviure, maneres de "perfeccionar l'home tot enter". Confio haver-ho demostrat una mica.

Bibliografia

- ABALLÍ, I. [et al.] (2010) *Barcelona, València, Palma. Una història de confluències i divergències*. Barcelona: CCCB, Diputació de Barcelona i Generalitat de Catalunya.
- ABDELILAH-BAUER, B. (2008) *Le défi des enfants bilingues. Grandir et vivre en parlant plusieurs langues*. París: La Découverte.
- ANDERSON, B. (1991, trad. catalana: Afers 2005) *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Londres: Verso.
- ARGENTÉ, J. A. [et al.] (1979) "Una nació sense estat, un poble sense llengua". *Els Marges*, 15, 3-13.
- ARTÍS-GENER, A. (1995) *Paraules d'Opòton el Vell*. Barcelona: Ed. 62.
- BAILLERON, N. (2006) *Petit cours d'autodéfense intellectuelle*. Quebec: LUX.
- BAUMAN, Z. (2006) *Noves fronteres i valors universals*. Barcelona: CCCB.
- BAYLAC-FERRER, A. (2009) *Catalunya Nord. Societat i identitat. Reflexions, vivències i panorama català*. Perpinyà: Trabucaire.
- BECK, U. (2005; or. alemany 2004) *Lo sguardo cosmopolita*. Roma: Carocci.
- BEZSONOFF, J.-D. (2009) *Una educació francesa*. Barcelona: Empúries.
- BILLIG, M. (1995, trad. catalana: Afers 2006) *Banal Nationalism*. Londres: Sage.

- BLANCHARD, L. [et al.] (1984) *Douze essais sur l'avenir du français au Québec*. Québec: Conseil de la Langue Française.
- BODOQUE, A. (2009) *La política lingüística dels governs valencians (1983-2008). Un estudi de polítiques lingüístiques*. València: Publicacions de la Universitat de València.
- BOIRA, J. V. (2010) *La Commonwealth catalanovelenciana. La formació de l'eix mediterrani al segle xx*. Barcelona: L'arquer.
- BOIX, E. (2009) *Català o castellà amb els fills? La transmissió de la llengua en famílies bilingües a Barcelona*. Sant Cugat del Vallès: Rourich.
- BOIX, E., MELIÀ, J. i MONTOYA, B. (2011) "Polícies promoting the use of Catalan in oral communication and to improve attitudes towards the language". A: Strubell i Boix (ed.).
- Boix, E. i TORRENS, R. M. (ed.) (2011) *Les llengües al sofà. El bilingüisme familiar als països de llengua catalana*. Lleida: Pagès Editors.
- BOLINGER, D. (1980) *Language-The Loaded Weapon*. Nova York: Longman.
- BRANCHADELL, A. (2005a) "Algunes propostes de promoció del català. El cas de les institucions de l'Estat i el sector privat". *Idees*, 18, 32-45.
- BRANCHADELL, A. (2005b) *La moralitat de la política lingüística. Un estudi comparat de la legitimitat liberaldemocràtica de les polítiques lingüístiques del Québec i Catalunya*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- CAHEN, G. (1995) *Le plaisir des mots. Cette langue qui nous habite*. París: Autrement.
- CARDÚS, S. [et al.] (1996) *Valors sota X*. Barcelona: Columna.
- CARR, N. (2011) *Qué està haciendo internet con nuestras mentes superficiales*. Madrid: Taurus.
- CASSANY, D. (1993) *La cuina de l'escriptura*. Barcelona: Empúries.
- CASTELAO, A. R. (1991) *Sempre en Galiza*. Vigo: Galaxia.
- CASTIÑEIRA, À. i ELZO, J. (dir.) (2011) *Valors tous en temps durs. La societat catalana a l'Enquesta Europea de Valors de 2009*. Barcelona: Editorial Barcino i Fundació Lluís Carulla.

- CLAPÉS, A. (2009) *La lentitud, la durada*. Lleida: Pagès Editors.
- COSTA, J. (2010) *Pompeu Fabra. The Architect of Catalan. Selected writings*. Amsterdam: Benjamins.
- CRYSTAL, D. (2003) *English as a Global Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- DALMAU, A. (2000) *Què pots fer pel teu país. Cartes a un jove polític*. Barcelona: Columna.
- DAOUST, D. i MAURAI, J. (1987) "L'aménagement linguistique". A: Maurais, J. (ed.) *Politique et aménagement linguistiques*. Québec: Conseil de la Langue Française.
- DEFFONTAINES, P. (1978, or. francès 1975) *Geografia dels Països Catalans*. Barcelona: Ariel i Societat Catalana de Geografia.
- DELGADO, M. (1998) *Diversitat i integració. Lògica i dinàmica de les identitats a Catalunya*. Barcelona: Empúries.
- DELGADO, M. (comissari) (1998). *La ciutat de la diferència*. Barcelona: Fundació Baruch Spinoza.
- DE MAURO, T. (1980, or. italià 1980) *Guía para el uso de la palabra*. Barcelona: Ediciones del Serbal.
- (1981) *Scuola e Linguaggio*. Roma: Riuniti.
- DORIAN, N. C. (2005) "Sobre la mort de les llengües". Dins Amorrortu, E. [et al.] *Informe sobre les llengües del món. Síntesi*. Barcelona: Unescocat. Angle Ed.
- DOMÍNGUEZ, M. (ed.) (2010) *País Valencià, segle XXI. Sud Enllà. El País Valencià vist des de Catalunya*. València: Quaderns d'Orientació Valencianista. Universitat de València.
- DUCH, Ll. (2011) *Emparaular el món*. Barcelona: Fragmenta.
- Elan.cat. (2009) *Són prou multilingües les empreses catalanes?* Barcelona: Linguamón-UOC-Generalitat de Catalunya.
- ESPASA, A. [et al.] (2009) *Fabricar l'immigrant. Aprofitaments polítics de la immigració. Catalunya 1977-2007*. Lleida: Pagès Editors.
- FURIÓ, A. [et al.] (2009) *País Valencià, segle XXI. Vint-i-una reflexions crítiques*. València: Quaderns d'Orientació Valencianista. Universitat de València.

- GALEANO, E. (2008) *Una historia casi universal*. Madrid: Siglo XXI.
- GENERALITAT DE CATALUNYA. (2009) *El català, llengua d'Europa*. Barcelona — (2011) *Principals resultats de l'enquesta d'usos lingüístics de la població 2008*. Barcelona.
- GIFREU, J. (2001) *El meu país. Narratives i combats per la identitat*. Lleida: Pagès, Editors.
- GRANÉ, J. (2007) *La resiliència*. Barcelona: UOC.
- GREENBAUM, S. (1985) (ed.) *The English Language Today*. Oxford: Pergamon Press.
- GUIA, A. (2001) *La llengua negociada. El manteniment del conflicte lingüístic sobre la llengua*. València: Tres i Quatre.
- HOFFMAN, E. (1989) *Lost in Translation. A Life in a New Language*. Nova York: Penguin.
- INSA SALES, S. (2002) "La interferència de l'anglès sobre el català". Dins Blas, J. L. [et al.] (ed.) *Estudios sobre lengua y sociedad*. Castelló de la Plana: Universitat Jaume I, 201-205.
- JOHNSTONE, M. (2010) *Un hotel a la costa*. Barcelona: Tusquets.
- JUNYENT, C. (1999) *La diversitat lingüística. Didàctica i recorregut de les llengües del món*. Barcelona: Octaedro.
- JUNYENT, C. (ed.) (2002) *La gimcana de les llengües*. Barcelona: Octaedro.
- JUNYENT, C. i MUNCUNILL, C. (2010) *El libro de las lenguas*. Barcelona: Octaedro.
- LAPRESTA, C. [et al.] (2010) "Hispanoamericanos y magrebíes en el sistema educativo catalán. El multilingüisme y multiculturalismo no siempre valorado". A: ICE Josep Pallach (ed.) *IV Simposi: llengua, educació i immigració*. Girona: Universitat de Girona, 211-216.
- LEIBERICH, M. (2009) "Llengua, cultura, nació: els Països Catalans i l'estat nació". Dins Vallverdú, F. (2009), 229-246.
- LÉVI STRAUSS, C. (1969, or. francès 1952) *Raça i història*. Barcelona: Edicions 62.
- (1981) *La identidad*. Barcelona: Petrel.

- LIPPI-GREEN, R. (1997) *English with an Accent: Language, Ideology and Discrimination in the United States*. Londres: Routledge.
- MAALOUF, A. (1998; trad.catalana La Campana) *Les identités meurtrières*. París: Grasset.
- MANEA, N. (2008) *La llengua nòmada*. Barcelona: Arcàdia.
- MARÍ, I. (1993) *Conocer la lengua y la cultura catalanas*. Palma: Federació Lluïll.
- (2006) “L’articulació de la comunitat lingüística catalana: alternatives i processos possibles”. A: Marí, I. *Mundialització, interculturalitat i multilingüisme*. Palma de Mallorca: Lleonard Muntaner, 103-144.
- MARQUÈS, J. V. (1974) *País perplex. Notes sobre la ideologia valenciana*. València: Tres i Quatre.
- MARTÍ, F. (2003) “10 tesis per a un futur plausible de les llengües i de les cultures.” Dins: Perera, J. (ed.) *Plurilingüisme i educació: els reptes del segle XXI*. Barcelona: ICE-UB.
- MARTIN-ROJO, L. (2003) “Dilemas de las políticas lingüísticas ante la escolarización del alumnado de origen extranjero”. A: Perera, J. [et al.] (ed.) *L’educació lingüística en situacions multiculturals i multilingües*. Barcelona: ICE-UB, 91-11.
- MILIAN, A. (ed.) (2009) *El plurilingüisme a la Constitució espanyola*. Barcelona: Institut d’Estudis Autònoms.
- MOLAS, J. (1971) *Una cultura en crisi. Notes d’aproximació*. Barcelona: Edicions 62.
- MOLLÀ, T. (1994) *La utopia necessària: nacionalisme i societat civil*. Alzira: Bromera.
- MOLLÀ, T. [et al.] (2005) *Nosaltres, exvalencians. Catalunya vista des de baix*. Barcelona: L’Esfera dels Llibres.
- MORIN, E. (2001, or. francès 1999) *Los siete saberes necesarios para la educación del futuro*. Barcelona: Paidós.
- (2011) *La voie. Pour l’avenir de l’humanité*. París: Fayard.
- MUÑOZ, J. (ed.) (2009) *País Valencià, segle XXI. Ara, País Valencià. Reflexions i experiències de la generació que ve*. València: Quaderns d’Orientació Valencianista. Universitat de València.

- NOGUÉ, R. M. (2011) "Lluís Duch: extraviats i emparaulats". *El Pregó* 421. 17 d'octubre del 2011.
- ORWELL, G. (1972) "Politics and the English Language". Dins: *Selected Writings*. Londres: Heinemann, 75-89.
- OVEJERO, F. (2006) *Contra Cromagnon. Nacionalismo, ciudadanía, democracia*. Barcelona: Montesinos.
- PELLET, G. (desembre 2010) "Invasion du tout-anglais. Les élites sacrifient la langue française". *Le Monde diplomatique*, p.27.
- PLA, A. (2010) *Això del català*. Barcelona: Columna.
- PONS, D. (2005) *Països catalans, en plural*. Palma de Mallorca: Moll.
- PRADILLA, M-A. (2004) *El laberint valencià. Apunts per a una sociolingüística del conflicte*. Benicarló: Onada.
- (2008) *La tribu valenciana: reflexions sobre la desestructuració de la comunitat lingüística*. Benicarló: Onada.
- PRATS, J. (2008) *Estudi sociodemogràfic i lingüístic de l'alumnat de 4t d'ESO de Catalunya. Avaluació de l'educació secundària obligatòria*. Barcelona: Consell Superior d'Avaluació del Sistema Educatiu. Generalitat de Catalunya.
- PRATS, M. (2009) *Engrunes i retalls. Escrits de llengua i de cultura catalanes* (edició a cura de Francesc Feliu). Girona: CCG.
- PUJOLAR, J. [et al.] (2010) *Llengua i joves. Usos i percepcions lingüístics de la joventut catalana*. Barcelona: Secretaria de Joventut. Generalitat de Catalunya.
- QUEROL, E. (coord.) (2007) *Llengua i societat als territoris de parla catalana a l'inici del segle XXI. L'Alguer, Andorra, Catalunya, Catalunya Nord, la Franja, Illes Balears i Comunitat Valenciana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- RAMONEDA, J. (2010) *Contra la indiferència*. Barcelona: Galaxia Gutenberg.
- RÉAUME, D. (1991) "The Constitutional Protection of Language. Survival or Security" A: Schneiderman, D. (ed.) *Language and the State: the Law and Politics of Identity. Langage et État: Droit, politique et identité*. Cowansville: Yvon Blais. Citat a Branchadell (2005).

- REDISH, J. C. (1985) "The Plain English Movement". Dins Greenbaum, S. (ed.), 125-138.
- REMESEIRA, C. (ed.) (2010) *Hispanic New York. A sourcebook*. Nova York: Columbia University Press.
- ROCA, F. (2000) *Teories de Catalunya. Guia de la societat catalana contemporània*. Barcelona: Pòrtic.
- SASTRE, B. (2008) *Integració lingüística de la població alemanya resident a Mallorca*. Tesi doctoral. Universitat d'Hamburg.
- SEBASTIÁN, L. De (1999) *El rey desnudo. Cuatro verdades sobre el mercado*. Madrid: Trotta.
- SINTES, E. (2008) "Llengua i consum cultural a Catalunya". *Llengua i ús*, 41, 91-97.
- SOLSONA, R. (2006) *A paraules em convides. Meravelles, curiositats i sorpreses del llenguatge*. Barcelona: Columna.
- STEGMAN, T. (2003) "EuroCom: una visió més realista i més plurilingüe de l'ensenyament de llengües". A: Perera, J. [et al.] (ed.) *L'educació lingüística en situacions multiculturals i multilingües*. Barcelona: ICE-UB, 195-204.
- SUBIRACHS-BURGAYA, J. (2009) "Carme Serrallonga. L'empremta humanística d'una mestra lliurepensadora". *Serra d'Or*, 594, 40-42.
- STEINER, G. (2001) "No hay lengua pequeña". *El País* (27-10-2001)
- STRUBELL, M. i Boix, E. (ed.) *Democracy and Language Revitalisation. The case of Catalan*. Londres: Palgrave.
- TARRAGÓ, Ll. (2008) *El puzzle català. Crònica francesa d'una descoberta*. Barcelona: La Magrana.
- TREE, M. (2005) *Aniversari*. Barcelona: Columna.
- (2011) *Com explicar aquest país als estrangers*. Barcelona: Columna.
- TUSON, J. (2010) "Un elogio de la diversidad: lenguas y escrituras". *Textos*, 54, 9-2.
- (2001) *Una imatge no val més que mil paraules. Contra els tòpics*. Barcelona: Empúries.
- (2011) *Quinze lliçons sobre el llenguatge (i algunes sortides de to)*. Barcelona: Ara.

- VALLVERDÚ, F. (2009) (ed.) *Simposi internacional sobre el català al segle XX. Balanç de la situació i perspectives de futur*. Barcelona: IEC.
- VANCE, J. (1992, or. anglès 1958) *Els llenguatges de Pao*. València: Tres i Quatre.
- VIADEL, F. (2006) *No mos fareu catalans. Història inacabada del "blaverisme"*. Barcelona: L'Esfera dels Llibres.
- VILA, R. M. (2007) "Sociolinguistics of Spanish in Catalonia". *International Journal of the Sociology of Language*, 184, 59-77.
- VILA I MORENO, F. X. (2008) "Catalan in Spain". A: Extra, G. i Gorter, D. (ed.) *Multilingual Europe: Facts and Policies*. Berlin: Mouton de Gruyter, 157-183.
- WANDRUSZKA, M. (1976, or. alemany 1969) *Nuestros idiomas: comparables e incomparables*. Madrid: Gredos.
- WAUTERS, M. (1995) *La langue, une histoire de famille. Transmission intergénérationnelle de la langue*. Bruxelles: EBLUL.
- WITTGENSTEIN, L. (1983, or. 1953) *Investigacions filosòfiques*. Barcelona: Laia.